

«Lite med europeisk overlegenhet å gjøre»

*Fremstillinger av den islamske verdens og
Europas middelalderhistorie i norske lærebøker
for grunnskolen og videregående etter
Kunnskapsløftet*

Kristoffer Tysøy Høisæther

kho040@webmail.uib.no

Masteroppgave i historie

Det humanistiske fakultet

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2018

SUMMARY

This master thesis analyses portrayals of medieval history in contemporary Norwegian textbooks for elementary school and high school. Specifically, the object for the analysis is the portrayal of western history in the middle ages, and the history of the Islamic world in the same time period. “Western” history here refers to those parts of the book which are concerned with European history in general, and not those chapters specifically about Norwegian history. These portrayals are then contrasted and compared, and a specific chapter is dedicated to the most inconspicuous differences in how these subjects are portrayed. Each book gets its own subchapter, where I first analyze its portrayal of Islamic history in the middle ages (if applicable, as some books omit this subject entirely) and then its portrayal of western history. There is a summary written for each book, where I categorize the depictions of western and Islamic history. I have analyzed 6 books for high school and 3 books for elementary school, all produced after the Norwegian education reform of 2006 (LK06). This constitutes the vast majority of school history textbooks for regular education produced in the post-reform period and is therefore representative for contemporary school textbooks as a whole.

To categorize and analyze the portrayals I rely heavily on the concept of “four stories of the middle ages”, as presented in Leidulf Melve’s 2016 book “Hva er middelalderen” (“What is the middle ages”). He asserts that there’s, roughly speaking, four ways in which the medieval period has been written about (and is being written about). The borders between these ways of presenting the middle ages are of course rather loose, and these “four stories of the middle ages” are presented in their own subchapter.

The findings of this thesis are clear: There is a pronounced difference in the way western and Islamic history in the middle ages are being portrayed. This difference persists, in varying degrees, across all of the textbooks analyzed in this thesis. The difference is mostly concerned with *how* historical events are being portrayed, but also in what’s being included and omitted from the narrative. In general, there’s an *overemphasis* on problematic aspects of western history, while there’s a prevalent *omission* of problematic aspects within Islamic history. This can be exemplified by, for instance, the findings from chapter 4.1. Here I count all references to mass slaughter within the 9 textbooks’ chapters on medieval history, finding 25 such references within western history in the medieval period, and 0 such references within Islamic history. These almost exclusively refer to events in which Jews, Muslims or heretics were the victims, and Christian Europeans the perpetrators. Chapter 4 highlights more such pronounced differences between the portrayals.

FORORD

Jeg vil gjerne takke tidligere barneskolelærere Reidun Tyssøy og Frode Nilssen for å ha bidratt med flere barneskolebøker, og for deres erfaringsbaserte innspill rundt undervisning på grunnskolen. Oppgaven hadde nok vært begrenset til VGS hadde det ikke vært for deres bidrag. I tillegg vil jeg også takke min tidligere historielærer på Danielsen VGS, Reidulf Ørjavik, for informasjon om lærebøker på VGS.

Mine medstudenter Christer Yogavarathan Weber og Kjell Skjerping Garnaas fortjener også takk for sin deltakelse i mange samtaler rundt masteroppgaven, for sine innspill og ideer, og for å ha tatt seg tid til å kommentere masteroppgaven i en ellers travel eksamenstid.

Til slutt vil jeg også takke min veileder, Svein Ivar Angell, for mange gode veiledningstimer og detaljert tilbakemelding.

INNHold

---

1. INNLEDNING	6
1.1 Introduksjon med problemstilling	6
1.2 Avgrensinger og kildeutvalg	7
1.3 Analyseapparat – Fire fortellinger om middelalderen	9
1.4 Læreplan	11
1.5 Fremgangsmåte	12
2. ANALYSE AV LÆREBØKER FOR VIDEREGÅENDE SKOLE	14
2.1 Alle Tiders Historie.....	14
2.1.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	14
2.1.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	16
2.1.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	20
2.1.4 Oppsummering	21
2.2 Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet	22
2.2.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	22
2.2.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	25
2.2.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	29
2.2.4 Oppsummering	30
2.3 I Ettetid	32
2.3.1 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	33
2.3.2 Oppsummering	35
2.4 Mennesker i tid.....	36
2.4.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	37
2.4.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	39
2.4.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	47
2.4.4 Oppsummering	48
2.5 Perspektiver	51
2.5.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	52
2.5.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	56
2.5.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	62
2.5.4 Oppsummering	63
2.6 Tidslinjer	65
2.6.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	66
2.6.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	71

2.6.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	76
2.6.4 Oppsummering.....	77
3. ANALYSE AV LÆREBØKER FOR GRUNNSKOLEN	80
3.1 Midgard 6 & Midgard 7	80
3.1.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	80
3.1.2. Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	81
3.1.3 Observasjoner fra senere kapitler.....	84
3.1.4 Oppsummering.....	84
3.2 Globus 6 & Globus 7.....	85
3.2.1 Fremstillinger av middelalderen.....	85
3.2.2 Observasjoner fra senere kapitler.....	86
3.2.3 Oppsummering.....	86
3.3 Gaia 7.....	87
3.3.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen	88
3.3.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen.....	89
3.3.3 Oppsummering.....	92
4. FORSKJELLER I FREMSTILLINGENE	93
4.1 Nedslakting og folkemord: Om ordbruk og utvalg av hendelser som omtales	93
4.2 «Ein massakre uten sidestykke»: Fremstillinger av korsfarernes beleiring av Jerusalem i 1099.....	94
4.3 «En beretning full av smerte og sorg»: Amin Maaloufs påvirkning på lærebøkene	96
4.4 «Eit land med religiøst, etnisk og språkleg mangfald»: Fremstillinger av det muslimske Spania	99
4.5 «Ingen ble tvunget til å bli muslimer»: Fremstillinger av den islamske toleransen	102
5. KONKLUSJON	106
LITTERATURLISTE	108
Lærebøkene.....	108
Annen litteratur.....	109

1. INNLEDNING

1.1 Introduksjon med problemstilling

Når det gjelder eldre historie inntar *middelalderen* en viktig rolle i norske lærebøker. Selv om temaet som oftest ikke blir like detaljert behandlet som nyere historie – et resultat av måten historiefaget er oppdelt – forsøker forfatterne å gi et helhetlig bilde av perioden. Internasjonal historie er adskilt fra nasjonal historie i lærebøkene, og europeisk historie blir som oftest adskilt fra de kapitler og delkapitler som tar for seg andre deler av verden, som Kina, India eller Midtøsten. Det er en periode som danner et bindeledd mellom antikken og moderne tid, og mye av fundamentet for vestlig sivilisasjon og især islamsk sivilisasjon ble lagt i løpet av middelalderen. Derfor er det interessant å undersøke hvordan lærebøkene forteller om denne perioden, og hvorvidt det finnes forskjeller i måten det fortelles om europeisk historie og islamsk historie på.

Følgende problemstilling danner grunnlaget for oppgaven som helhet:

Hvordan blir den islamske verdens historie i middelalderen og europeisk historie i middelalderen fremstilt i lærebøker for videregående skole og grunnskolen? I hvilken grad er det forskjeller i måten det blir fortalt om islamsk og europeisk historie på?

Etter mye leting har jeg ikke lykket med å finne akademiske artikler, analyser, masteroppgaver, doktorgradsavhandlinger eller bøker som går inn på akkurat min tematikk, noe som har vært både en motivasjonsfaktor da jeg har med dette har unngått å «trække i oppgatte spor», men som samtidig har vært utfordrende da det tilsynelatende ikke finnes noe å sammenligne min konklusjon opp mot. Mye er skrevet om temaer som fremstillinger av moderne norsk nasjonsbygging eller andre verdenskrig i norske lærebøker, mens lite oppmerksomhet innenfor lærebokanalysefeltet virker rettet mot tidligere historie. Allikevel har så klart ulike lærebokanalyser tjent som inspirasjon for oppgaven, selv om de ikke beveger seg innenfor min tematikk. Spesielt Christian Sæles mastergradsoppgave, «Mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg: Fremstillingen av Sovjetunions historie ca. 1928-1938 i norske lærebøker for videregående skole», ga meg en tidlig pekepinn på hvordan en

lærebokanalyse av dette kaliberet kan ta form.¹ Jeg har allikevel valgt å følge en litt annerledes oppskrift, da jeg ønsker å undersøke hvordan min tematikk blir fremstilt i dagens lærebøker, mens Sæle ser på hvordan fremstillingene har endret seg over tid. For å kunne si noe *generelt* om hvordan europeisk og islamsk historie blir fremstilt i lærebøkene har jeg valgt å undersøke så mange samtidig lærebøker som jeg har klart å få fatt i, noe som jeg vil si mer om i neste delkapittel.

1.2 Avgrensinger og kildeutvalg

Jeg har valgt å gå inn for en *horisontal lærebokanalyse*, altså en dyptgående analyse av hvordan et historisk tema blir fremstilt i samtidige lærebøker. Det motsatte ville vært en *vertikal lærebokanalyse*, altså studiet av hvordan fremstillingen av et emne har endret seg over tid. Forskjellen på disse kommer naturlig nok tydeligst til uttrykk i form av kildeutvalg, da jeg i min horisontale analyse vil forholde meg til de lærebøkene som omhandler mitt tema etter Kunnskapsløftet (LK06) i 2006.

Fokuset i oppgaven ligger på middelalderen slik det er avgrenset i historiefaget. Grunnen til at jeg har valgt å avslutte her er tredelt:

1. Analyseapparatet jeg benytter meg av gjelder spesifikt fremstillinger av middelalderen, og dermed måtte oppgaven benyttet seg av flere ulike analyseapparat.
2. Tematikken i oppgaven er allerede temmelig vid, og å utvide denne til å omfatte også nyere historie ville ført til en oppgave som meget sannsynlig ville favnet for bredt. Dette ville påkrevd ikke bare en dobling av kildemateriale, men også en tilnærmet dobling av arbeidsmengde i anskaffelse og bearbeiding av dette kildematerialet.
3. Den siste årsaken er rett og slett personlig preferanse, da jeg har en større kunnskap om og interesse for middelalderhistorie.

Perioden jeg har valgt å fokusere på blir omhandlet i lærebøker på barneskolen og på 2. trinn av studiespesialiserende retning på videregående skole. Jeg benytter meg av lærebøkens egne definisjoner på middelalderen, og selv om det er enkelte variasjoner i hvordan kapitlene er inndelt finnes det en slags «tredeling» av middelalderhistorie: Stort sett er bøkene mest dyptgående og grundig om norsk middelalderhistorie, dernest europeisk, mens minst plass og oppmerksomhet vies til resten av verden. I denne tredje delen er fokuset hovedsakelig den islamske verden. Denne geografiske tredelingen gjør seg synlig i lærebøkene, ved at disse

---

¹ Sæle, Christian

som oftest er inndelt i egne kapitler eller delkapitler. På barneskolen er det enten bøkene for 6. klasse og 7. klasse som omfatter denne tidsperioden (dette varierer mellom de ulike lærebokseriene). Med *europaisk* eller *vestlig* historie menes de kapitlene som omhandler historien til europeiske folk og stater, og ikke de kapitlene som spesifikt tar for seg *norsk* historie. Begrepene *vestlig* historie og *europaisk* historie brukes om hverandre i denne oppgaven, selv om jeg personlig foretrekker *vestlig historie* da dette begrepet, i likhet med begrepet *den islamske verden*, omhandler en kulturell del av verden som ikke er knyttet til et rigid territorium. Fire av lærebøkene for videregående skole omhandler kun pensum for Vg2, mens to av lærebøkene omfatter pensum for både Vg2 og Vg3. Enkelte av lærebøkene, som f. eks. *Tidslinjer*, finnes i begge varianter. I *Tidslinjer* sitt tilfelle er fellesutgaven noe nedkortet i enkelte kapitler. Av denne grunn valgte jeg å bruke utgaven som kun fokuserer på Vg2-pensum i denne oppgaven. Det virker som *Perspektiver* og *I Ettetid* kun finnes i utgaver der pensum fra både Vg2 og Vg3 er slått sammen, derfor har jeg benyttet meg av disse utgavene.

Min ambisjon er at kildeutvalget innbefatter samtlige lærebøker for videregåendeskole og grunnskolen som tar for seg middelalderen, selv om det tas høyde for at det kan finnes flere lærebøker produsert etter læreplanreformen i 2006 enn de jeg har undersøkt. Basert på søk hos de store forlagene, samtaler med lærere og bruk av ulike bibliotek tør jeg påstå at jeg i det minste har undersøkt de aller fleste lærebøkene produsert etter 2006, og at konklusjonen min er representativ for lærebøkene som helhet. Noen av lærebøkene er på nynorsk, mens andre er på bokmål. Dette har simpelthen årsak i hvilken utgave som var enklest å anskaffe. Følgende lærebøker danner grunnlaget for denne oppgaven:

For grunnskolen:

- *Midgard 6 & Midgard 7*, utgitt i hhv. 2007 og 2008 av Aschehoug
- *Globus 6 & Globus 7*, utgitt i hhv. 2007 og 2008 av Cappelen
- *Gaia 7*, utgitt i 2008 av Gyldendal

For videregående skole

- *Tidslinjer 1: Verda og Noreg | Historie Vg2*, utgitt i 2007 av Aschehoug
- *Mennesker i Tid 1: Verden og Norge før 1800*, utgitt i 2007 av Cappelen
- *Historie Vg2: Frå dei eldste tider til 1700-talet*, utgitt i 2007 av Cappelen
- *Alle Tidens Historie: Verden og Norge før 1800*, utgitt i 2013 av Cappelen Damm
- *Perspektiver: Historie Vg2 • Vg3*, utgitt av Gyldendal i 2013 av Gyldendal
- *I Ettetid: Lærebok i Historie for Vg2 og Vg3*, utgitt i 2016 av Aschehoug

1.3 Analyseapparat – Fire fortellinger om middelalderen

For å analysere de ulike fremstillingene av middelalderen, og til en viss grad også av tidlig moderne tid, kommer jeg til å lene meg på Leidulf Melves «fire fortellinger om middelalderen», som blir presentert i hans bok «Hva er middelalderen». ² I denne boken pekes det på fire ulike tradisjoner å fremstille middelalderhistorie på, og det er spesielt de to første som er av særskilt interesse for min oppgave:

1. Den *antikvariske* middelalderen er, med Melves egne ord, «kort sagt fortellingen om den mørke middelalderen». ³ Dette er en måte å fremstille middelalderen på som oppsto i renessansen, da man gjerne trakk et skarpt skille mellom sin egen samtid på den ene siden og den klassiske antikken på den andre siden. Middelalderen blir i denne tradisjonen fremstilt som en periode preget av overtro, korstog, pest og krig. ⁴ Menneskene levde under «et slør av tro, illusjoner og barnslige overbevisninger», og var kun bevisst om seg selv som «medlem av en rase, et folk, et parti, familie eller sammenslutning – bare gjennom en generell kategori». ⁵ Dette står i denne type fremstilling i motsetning til det moderne mennesket som oppsto med renessansen, som i første rekke var et *individ* og medlem av en gruppe deretter. Etter reformasjonen betraktet spesielt protestantiske historikere middelalderen som en periode definert av den katolske kirkens dominans og generelt samfunnsmessig forfall. Det første av de to viktigste kjennetegnene ved denne fremstillingen er altså vektleggingen av *bruddet og forskjellene* mellom antikken og middelalderen på den ene siden, og middelalderen og moderne tid på den andre siden. Det andre kjennetegnet er den generelt *fordømmende* tonen og vektleggingen av *negative forhold*, som massakrer, maktmisbruk og tvangskonvertering. Det er kort sagt et *dystert og negativt* bilde som tegnes av middelalderen.
2. Den *romantiske* middelalderen er, på mange måter, motstykket til den *antikvariske* middelalderen. Som navnet skulle tilsi gir dette et mer romantisert og eksotisk syn på perioden. Denne tradisjonen oppsto på 1800-tallet, i en periode med industrialisering, urbanisering, klassekamp, sekularisering og økende avstand mellom mennesket og naturen. I denne tradisjonen fremstilles ikke det moderne samfunnet overlegent middelaldersamfunnet, men ofte tvert imot. Middelalderen blir *idealisert*, og helt andre forhold vektlegges enn i den *antikvariske* tradisjonen:

---

² Melve, 11-26

³ Melve, 18

⁴ Melve, 18

⁵ Melve, 19

Riddere og ridderlighet, storslåtte borger, praktfulle katedraler, genuin religiøsitet, mot og selvoppofrelse, og et mer lettfattelig og landlig samfunn i ett med naturen, der ens rolle i livet var forutbestemt. Når man snakker om den *romantiske* fremstillingen av middelalderen i den islamske verden, vektlegges også gjerne forhold som interreligiøs toleranse og fredelig sameksistens, og fokuset er også rettet mot vitenskap og kulturell blomstring. Felles for romantiske fremstillinger, uavhengig av tid og sted er utelatelsen av informasjon som ødelegger det idealiserte bildet som gis.

3. Den *moderne* middelalderen oppsto i andre halvdel av 1800-tallet, og legemliggjør historiens tilnærming til vitenskapen. Man mente at nye vitenskapelige metoder muliggjorde rent objektiv kunnskap om fortiden. I denne tradisjonen sto fokuset på *kontinuitet* fra middelalderens institusjoner snarere enn *brudd*, og da denne tradisjonen oppsto i en periode der nasjonalisme sto sterkt, var det et særskilt fokus på kontinuitet i stats- og nasjonsdannelser. Fokuset er gjerne på politisk og militær historie: Store menn, viktige hendelser, felttog og avgjørende slag. Hovedtanken er at middelalderen la grunnlaget for moderniteten, ikke at den sto i veien for moderniteten. Også innenfor kunst, litteratur og læring ser man på kontinuitet fra middelalderen, og det betraktes ikke nødvendigvis som noen forfallsperiode på det kulturelle og intellektuelle planet. Denne tradisjonen kan plasseres mellom den antikvariske og den romantiske tradisjonen, da den etterstreber et mer nøytralt historiesyn.
4. Den *nye* middelalderen er den av disse tradisjonene som er vanskeligst å gi en klar definisjon på. Med utgangspunkt i tiltakende modernitetskritikk i etterkant av andre verdenskrig legges det her vekt på historien til grupper som tidligere ikke hadde vært fokus for historieskriving: Kvinner, arbeidere, bønder, samt etniske og religiøse minoriteter. Denne tradisjonen kommer også til uttrykk i kulturhistorien, hverdagslivshistorien og med et større fokus på faktorer som makt, språk og sosiale relasjoner. Formålet er å gjøre historien mer mangfoldig, og synet på det moderne samfunnet er ofte mer negativt enn i de tidligere tradisjonene. Melve skriver at en rekke sider ved det vestlige sivilisasjonsprosjektet blir kritisert innad i denne tradisjonen.⁶

Denne kritikken kan være problematisk da lignende slagside ikke nødvendigvis foreligger overfor andre sivilisasjoners historie. Dette gjør at dersom en fremstilling i lærebøkene av enten europeisk historie eller historien til den islamske verden klassifiseres som «ny», kan dette involvere forskjellige implikasjoner.

---

⁶ Melve, 24

Nå som jeg har gitt en kort beskrivelse av de ulike tradisjonene er det viktig å påpeke, slik Melve gjør, at disse kategoriene sjelden opptrer i en helt *rendyrket* form, men at det ofte er elementer av flere av de ulike tradisjonene i samme tekst. Dette er spesielt tilfellet for lærebøker skrevet i det 21. århundre, med flere ulike forfattere og bidragsytere som individuelt kan være påvirket av mange ulike tradisjoner. Som vi skal se er det elementer av alle disse fortellingene i varierende grad i de forskjellige lærebøkene. Begrepene *fortellingstradisjon* og *fremstillingstradisjon* brukes om hverandre i teksten. I min lesing av tekstene ser jeg spesielt etter formuleringer som tydeliggjør en vinkling basert i en av de ulike fortellingstradisjonene.

1.4 Læreplan

Alle bøkene som blir analysert i denne oppgaven er produsert etter kunnskapsløftet (LK06) i 2006, og må dermed konformere til de læreplanmålene som er definert i denne reformen. Historiefaget på barneskolen inngår ved siden av geografi og samfunnskunnskap som en del av samfunnsfag, og lærebøkene er også inndelt på denne måten. Læreplanmålene er inndelt i fire, ett for hvert fag, pluss ett overordnet sett med læreplanmål som kalles «utforskaren», som også berører historiedelen av faget. De fleste av læreplanmålene er rimelig generelle, og det er kun ett som spesifikt nevner middelalderen:

«Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- **gjere greie for sentrale trekk ved tidsepokane mellomalder, renessanse og opplysningstid i Europa og diskutere grunnar til denne tidsinndelinga»⁷**

Lærebokforfatterne har med andre ord relativt frie tøyler når det gjelder hvilke temaer som skal tas opp og hvordan disse skal fremstilles. Det er ingen læreplanmål som *direkte* sier at man må skrive om f. eks. islams fremvekst eller korstogene, da det blir opp til forfatterne selv om disse kan tolkes som «sentrale trekk» ved middelalderen. Hvilke historiske temaer som tas opp for å gi elevene en innføring i disse sentrale trekkene er dermed, innenfor rimelighetens grenser, opp til forfatterne.

Den nåværende læreplanen for VGS stammer, i likhet med læreplanen for grunnskolen, fra kunnskapsløftet (LK06). Historiefaget innenfor studiespesialiserende gren på videregående er delt inn i VG2 og VG3, og det er VG2 som tar for seg eldre historie (frem til ca 1750). I læreplanen er det spesielt to relevante punkter:

---

⁷ <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Kompetansemaal/kompetansemal-etter-7.-arssteget>

- **gjøre rede for et utvalg av sentrale økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle utviklingstrekk i middelalderen**
- **presentere et emne fra middelalderen ved å vise hvordan utviklingen er preget av brudd eller kontinuitet på et eller flere områder⁸**

I likhet med læreplanmålene fra grunnskolen, er det stort rom for lærebokforfatterne å selv velge ut hvilke tema som det skal fokuseres på. Læreplanmålene er rimelig generelle, og gir forfatterne stort spillerom, noe som best kommer til uttrykk i læreverket *I Ettetid*. Her har en valgt å unngå store historiske hendelser som f. eks. de arabiske erobringene, uten at dette bryter med læreplanmålene. Man kan også se overlapp i læreplanmålene fra grunnskolen 7. trinn og VG2. Amanuensis ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved UiO, Harald Frode Skram, ser også klare sammenhenger mellom læreplanmålene for grunnskolen og videregående:

«Også i K06 er kronologien i historiefaget markant, emnene både i grunnskole og i videregående skole spenner fra de eldste tider til i dag, for så vidt er fagets stoffenheter i videregående skole fortsatt en repetisjon av grunnskolen. Likevel framstår ikke historiefaget nå som en gjentakelse for elevene når de møter det i videregående skole. Grunnen er at de historiefaglige ferdighetene utgjør fagets røde tråder i læreplanverket og at disse trådene ikke skal brytes ved overgangen fra grunnskole til videregående skole, men bli bevisst utviklet videre. Ferdighetsopplæringen skaper dermed en markant progresjon gjennom årstrinnene.»⁹

1.5 Fremgangsmåte

I denne oppgaven benytter jeg meg av en fremgangsmåte der bøkene først vil bli analysert hver for seg i hoveddelen, for å så deretter si noe mer generelt i konklusjonen på bakgrunn av disse

analysene. I analysedelen, som er oppgavens hoveddel, vil bøkene først bli presentert med utgivelsesdato, forlag, sidetall, antall sider brukt til henholdsvis europeisk historie og den islamske verdens historie, hvordan kapitlene er inndelt, og eventuelle særtrekk ved boken kontra andre lærebøker. Deretter gjennomgås først hvordan den islamske verdens historie i middelalderen blir fremstilt i læreboken, for å så se på hvordan europeisk historie i middelalderen fremstilles. En slik fremgangsmåte kan bære preg av sammendrag, noe det også delvis er. På den ene siden vil jeg la bøkene stå på egne ben, og gjengi bøkens innhold

⁸ <https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Kompetansemal/etter-vg2-studieforberedende-utdanningsprogram>

⁹ Skram, 3

på en konsis måte. På den andre siden vil utsagn eller avsnitt som gir en pekepinn på at stoffet kan plasseres innenfor en av fortellingstradisjonene så klart vektlegges tydelig. Med andre ord er det et fokus på å finne forskjeller i hvordan temaene fremstilles, uten å overdrive disse forskjellene ved å utelate den delen av stoffet der forskjellene i fremstillingen er minimale.

Etter dette forlater jeg den *systematiske* avsnitt for avsnitt-analysen, av hensyn til arbeidsmengde, plassbruk og tidshensyn og undersøker senere kapitler med spesielt øye for fremstillinger av interaksjoner mellom den islamske verden og Europa eller utsagn om brudd/kontinuitet mellom middelalder og tidlig moderne tid. Kort sagt, her henter jeg ut det som er interessant for problemstillingen min fra andre kapitler uten å systematisk analysere disse kapitlene på den måten jeg gjør for kapitlene om middelalderen. Et godt eksempel på hvorfor jeg har valgt å gjøre dette er f. eks. fremstillingen av det osmanske riket og Konstantinopels fall. I noen bøker plasseres dette temaet i middelalderen, mens det i andre omtales i senere kapitler. Det er også av interesse å se om fremstillingene fortsetter i samme spor som i kapitlene om middelalderen, eller om de tar en ny vending.

Til slutt i hoveddelen blir det skrevet en konklusjon for hver enkelt bok, der jeg på bakgrunn av funn i analysen konkluderer med hvilke fortellingstradisjoner som gjør seg gjeldende i fremstillingene av islamsk historie på den ene siden og europeisk historie på den andre siden. Her blir det også foretatt sammenligninger mellom de ulike fremstillingene.

I oppgavens hovedkonklusjon undersøker jeg hvorvidt det er mulig å si noe om bøkene generelt. Jeg spør meg selv: Hva er fellestrekkene i måten disse temaene fremstilles i bøkene? Hvilke fortellingstradisjoner gjør seg mest synlig, og hvilke forskjeller finnes mellom fremstillingene av europeisk historie og historien til den islamske verden?

2. ANALYSE AV LÆREBØKER FOR VIDEREGÅENDE SKOLE

2.1 Alle Tiders Historie

Alle Tiders Historie: Verden og Norge før 1800 VG2 ble utgitt av Cappelen Damm i 2013, og er totalt på 224 sider. Boken er delt inn i 7 kapitler, og av disse er det kapittelet «Middelalderen» (s. 63-99) som er mest relevant for oppgaven. I dette kapittelet er det satt av ca. 3 sider til å omtale fremveksten av det arabiske riket, og sammen med et senere delkapittel i kapittel 6, «Religion og styreformer i Europa», på ca. 2 sider om det osmanske riket er dette de eneste delene av boken der det fokuseres på den islamske verden. Sammenlignet med de andre lærebøkene er dette en knapp mengde, og det utgjør et begrenset komparasjonsgrunnlag sammenlign med de resterende ca. 35 sidene som handler om europeisk middelalderhistorie. Det er allikevel nok til å kunne foreta en sammenligning, men det er uansett verdt å påpeke at konsekvensen av dette er at beskrivelsene av europeisk historie er langt mer detaljert, noe som kan påvirke fremstillingen. *Alle Tiders Historie* følger et rimelig konvensjonelt oppsett, med kapitler og delkapitler stort sett i kronologisk rekkefølge, med enkelte tematiske hopp frem og tilbake i tid. På slutten av hvert kapittel følger et sammendrag og en oppgavedel. Kapittelet om middelalderen er tredelt: Tidlig middelalder fra ca. 500-1000 e. Kr., høymiddelalder fra ca. 1000-1300, og senmiddelalderen fra ca. 1300-1500.

2.1.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Delkapittelet «Det arabiske riket» forekommer som en del av kapittelet «Middelalderen». Det åpner med en rubrikk om Muhammeds liv. Der kan vi lese om Muhammeds giftemål med Khadija, hans åpenbaring fra engelen Gabriel, hans rolle som religionsstifter, politisk leder og hærfører, hans erobring av Mekka i 630, at han giftet seg med flere kvinner etter Khadijas død, og at det oppsto konflikt om hvem som skulle overta lederskapet for muslimene etter Muhammed. Mye av dette repeteres i selve brødteksten, med noe ekstra informasjon som at han måtte rømme fra hjembyen Mekka i 622. Teksten hopper fra Muhammeds død frem til 700-tallet, da det arabiske riket var «blitt et imperium som

omfattet Midtøsten, Iran, Afghanistan, Nord-Afrika, Spania og Portugal». ¹⁰ Etter dette skrives følgende: «Araberne tvang ikke befolkningen i områdene de erobret, til å konvertere til islam, men mange valgte å gjøre det siden religionen var åpen for alle». Det påpekes at jødedommen og kristendommen hadde mye til felles med islam, men at det i islam ikke var noe klart skille mellom det åndelige og det verdslige.

Etter dette følger en håndfull setninger om kvinnens stilling i den islamske verden på denne tiden. Hun var underordnet mannen, men hadde halvparten av en manns arverett og kunne kreve skilsmisse. Dette krevde mannens samtykke, men det motsatte var ikke tilfellet.

Mannen kunne ha fire koner, men bare hvis han kunne forsørge alle og behandle dem godt, skrives det. Lokale kulturelle forhold påvirket også kvinnens stilling, som f. eks. kravet om å bære slør.

Boken kommer deretter inn på rikets blomstringstid rundt 750. Det skrives om økning i jordbruksproduksjon og om økende handel av ulike varer. Kunnskap om matematikk, medisin og astronomi ble innhentet, videreutviklet og spredd, og antikkens verker ble oversatt fra gresk til arabisk. Dette kom europeerne til nytte under renessansen, skrives det. Til slutt utpekes noen årsaker til rikets nedgang:

- Mangel på stabilt styringssystem.
- Mangel på lojalitet mellom lokale overklasse og sentralmakten.
- Finansiering av hær og embedsverk fra erobringer, skattlegging av nye områder og handel ble vanskeligere etter hvert som det ble stadig færre nye erobringer.

Avslutningsvis nevnes det at riket ble splittet opp i flere deler på 900-tallet, men at islam og det arabiske språket levde videre i de områdene som hadde utgjort imperiet. I en rubrikk kommer boken inn på splittelsen mellom sunni- og sjiaislam. Muslimene var uenig om hvem som skulle etterfølge Muhammed, og disse motsetningene førte til blodige sammenstøt. Et av disse var slaget ved Kerbala i 680, der sjiamuslimenes leder Hussein falt.

Det siste delkapittelet i kapittelet om middelalderen handler om osmanernes erobring av Konstantinopel og gir en kort beskrivelse av det osmanske riket, og er i alt på ca en halvside. Om Konstantinopels fall skrives det at «I 1453 erobret osmanske styrker Konstantinopel. Med dette gikk siste rest av det østromerske riket til grunne. Etter erobringen i 1453 gjorde osmanene Konstantinopel, nå kalt Istanbul, til hovedstad for riket sitt.» ¹¹ Det skrives at riket nå omfattet Nord-Afrika og Midtøsten, foruten Tyrkia og Balkan. Osmanene beskrives som «relativt tolerante overfor andre religioner i det store riket, som var høyst sammensatt

---

¹⁰ Alle Tiders Historie, 68

¹¹ Alle Tiders Historie, 98

etnisk, religiøs og kulturelt. Så lenge innbyggerne var villige til å akseptere sultanen som overhode og betale skatt til ham, fikk de lov å praktisere troen sin.»¹²

2.1.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Kapittelet om tidlig middelalder åpner med utbyggelsen av kirken i senromerriket, og hvordan den romerske kirken fikk sin sentrale stilling. Deretter omtales opprettelsen av de første klostrene, før boken kommer inn på folkevandringene. Det snakkes om en kjedereaksjon som oppsto i kjølvannet av hunernes inntrengning i Europa, og om fortrengingen av de keltiske folkeslag.

Den neste delen av dette kapittelet, «Tre store riker», tar for seg det østromerske riket, det allerede omtalte arabiske riket, og frankerriket. De bysantinske keiserne så på seg selv som arvtagere til Romerriket, og så på seg selv som den øverste makten både politisk og religiøs, skrives det. Boken forteller kort om Justinians lovreformer, og om hans forsøk på å erobre territorier som tidligere hadde tilhørt Romerriket. Men riket ble presset av germanere, slaver og senere arabiske hærer, og rundt 1000-tallet ville godseierne heller ha ufri arbeidskraft på jordene sine enn å bruke bøndene som soldater. Det store skismaet i 1054 nevnes også.

Delkapittelet om Frankerriket åpner med seieren over arabiske styrker i slaget ved byen Poitiers i 732. Lederen for de frankiske styrker var Karl Martell, hvis sønn Pepin avsatte den siste merovingerkongen og utropte seg selv til konge. Det fortelles om Pepin og Karl den Stores beskytterrolle overfor paven, og om hvordan store landområder i Europa ble erobret. Det påpekes at Karl kunne gå «sterkt, om nødvendig også brutalt, inn for å kristne undersåttene sine.»¹³ Videre skrives det om Karls kroning til keiser, og om tredelingen av riket i 843.

Etter dette følger et delkapittel om føydalismen. Beskrivelsen av føydalismen skiller seg ikke nevneverdig fra andre bøker. Det fortelles om et system med vasaller som avlegger troskapsed men til gjengjeld får disposisjonsrett over gods og len med tilhørende inntekter. Det skrives at disse lenene ikke var ment å være arvelig, men at dette ble i praksis hva som skjedde. Dette førte til en overklasse av mennesker med nedarvede rettigheter. Det skrives at det har blitt rettet sterke innvendinger mot føydalismebegrepet i nyere historieforskning, da dette ikke var noe entydig system. Denne tanketråden utfoldes i en egen rubrikk, der det

---

¹² Alle Tiders Historie, 98

¹³ Alle Tiders Historie, 71

nevnes et par argumenter mot dette begrepet. I samme delkapittel skrives også om kvinnenens stilling i føydalsamfunnet og om livet på et middelaldergods. Det skrives at føydalsystemet var et mannsdominert samfunn, med kvinner klart underordnet menn. Kvinner fra adelsslekter var viktig da de kunne giftes bort for å oppnå allianser, mens hun kunne få midlertidig ansvar for et gods dersom føyodalherren var bortreist eller døde. Det fortelles deretter kort om to kvinner vi kjenner til fra middelalderkildene, om Hildegard fra Bingen og om Eleonora av Akvitania. Sistnevnte blir beskrevet som en selvstendig, ambisiøs og handlekraftig kvinne, som var gift med to forskjellige konger og støttet et opprør mot ektemannen. Om livet på et middelaldergods skrives det at bøndene måtte utføre pliktarbeid på godseierens jord, og betale leie til han for jorden de dyrket til eget bruk. Til gjengjeld måtte godseieren beskytte sine livegne bønder, da det var urolige tider i Europa med angrep fra vikinger i nord, madjarer i øst og arabere i sør. Det påpekes at det riktignok var store regionale forskjeller, f. eks. ble bøndene i Norge aldri livegne.

Det siste delkapittelet under tidlig middelalder, «Mellom Gud og djevelen» handler om den religiøse forestillingsverdenen i Europa på denne tiden. Det er spesielt Augustins tanker som blir belyst her, og han får også sin egen rubrikk. Han hevdet at menneskene var født med synd og begjær og var underlagt Guds evig straff, så sant de ikke fikk frelse gjennom Jesus. En hersker skulle være rettferdig og vise lydighet overfor Gud, skrives det. Det skrives også at en rekke handlinger, spesielt seksuelle, ble sett på som syndige, og kirken stilte krav om hva som måtte til for å få tilgivelse.

De neste sidene av kapittelet handler om utviklingen i det tysk-romerske riket, England og til slutt i Frankrike. Først fortelles det om keiser Otto 1. Under hans ledelse var det tysk-romerske riket stort i utstrekning, og klarte å slå tilbake vikinger og madjarer.

Sentraladministrasjonen var lite utbygd, og keiseren var ofte på reisefot. Geistlige og verdslige lensherrer knyttet til hoffet styrte store deler av riket. Deretter kommer boken inn på reformbevegelser innen kirken på 900-tallet, som forsøkte å styrke åndeligheten blant geistlige på den ene siden, og forsøkte å forhindre lekmannsinvestitur på den andre siden. Dette skulle føre til en langvarig strid mellom pave og keiser, noe boken kommer tilbake til.

Situasjonen i England før den normanniske invasjon beskrives kort, med anglere og saksere som slo seg ned under folkevandringstiden, og om vikingenes delvise kontroll over av England. Etter dette får vi høre om hvordan Vilhelm av Normandie og Harald Hardråde gjorde krav på kongetronen etter engelskmennene valgte Harold Godwinsson til konge i 1066, og at Vilhelm gikk seirende ut av denne striden. Vilhelm bygde et styringsapparat med sterk kongelig kontroll, men hans stilling som vasall av den franske kongen skapte grunnlag for konflikt, skrives det.

Boken er mest ordknapp om situasjonen i Frankrike, hvor det skrives at kapetingene hadde etterfulgt den gamle karolingiske kongeslekten. Riket var preget av mektige kronvasaller, men kongemakten ble styrket i løpet av høymiddelalderen. I år 1300 var Frankrike det sterkeste kongeriket i Europa, blir det fortalt.

Neste delkapittel handler om investiturstriden. Konflikten natur beskrives kort, deretter følger den kjente historien om Gregor 7. og Henrik 4., som måtte reise til Canossa for å få sine bannlysninger opphevet. Uenighetene mellom pave og keiser førte til konkordatet i Worms i 1122, der kirken fikk rett til å velge sine egne biskoper, mens keiseren skulle få være til stede i den tyske delen av riket.

Boken fortsetter med et delkapittel om korstogene. Pave Urban 2. sitt argument var at pilegrimer ble utsatt for overgrep, og at hellige steder ble skjendet, skrives det. Det var dessuten et trekk for å styrke pavens posisjon som kristenhetens øverste leder, og et forsøk på å skape mer ro og stabilitet i Europa. Boken peker på både religiøse og materielle årsaker til at folk deltok på korstogene, spesielt yngre sønner av adelige var fristet av sistnevnte. Etter dette beskrives hendelsesforløpet i det første korstog, først med folkekorstoget som ble et lett bytte for muslimske hærer, deretter snakkes det om drevne europeiske krigere som erobret Jerusalem og omkringliggende områder. Rikard Løvehjerte og Saladin får sin egen rubrikk, i tillegg til at Saladin nevnes i brødteksten. Her skrives det at Saladin klarte å forene muslimene i kampen mot korsfarerne, knuste korsfarerhæren i 1187 og senere erobret Jerusalem etter at de hadde brutt en våpenhvile med ham. Rikard Løvehjerte beskrives som «en modig og dyktig kriger», som også kunne være «brutal og hensynsløs»: «Da hæren hans inntok byen Akka i 1191, ble nærmere 3000 menn, kvinner og barn massakrert.»¹⁴ Han mislykkes i sitt forsøk på å gjenerobre Jerusalem, men fikk stelt i stand en fredsavtale med Saladin der korsfarerne fikk beholde kystområdet. Kristne skulle dessuten få lov til å besøke Jerusalem i tre år, skrives det. Saladin karakteriseres som sprikende i kildene, med beskrivelser som brutal, fredssøkende, forsonende, rettskaffen, og gavmild.¹⁵ Avslutningsvis i dette delkapittelet får vi vite at korstogene også ble rettet mot kjettere i sør-Frankrike, mot muslimer i Spania og langs Østersjøen.

Resten av stoffet om høymiddelalderen handler om statsutvikling og vekst i handel og byliv. Statsutviklingen består av økte inntekter, opprettelse av kongelige domstoler og kansellier og utnevnelsen av kongelige embedsmenn. Regionale ulikheter påpekes, da statsutviklingen var sterkere i land som England, men svakere i det tysk-romerske riket. Det skrives at veksten i handel og byliv var forårsaket av at det ble mindre krigføring og uro, noe som gjorde det lettere å drive handel. I høymiddelalderen ble også de første universitetene

---

¹⁴ Alle Tiders Historie, 87

¹⁵ Alle Tiders Historie, 87

etablert, der fag som filosofi, romerrett, teologi, kirkerett og medisin ble tilbudt. I byene dannet kjøpmenn og håndverkere gilder og laug, og økt fattigdom og sosiale problemer ble et resultat av byveksten. Det pekes på tre områder der dette førte til framveksten av sterke byer: Nord-Italia med flere av Europas største byer på denne tiden, langs Østersjøen i forbindelse med Hansaligaen, og i Flandern med sin store tekstilproduksjon.

Delkapittelet om senmiddelalderen åpner med en rubrikk om Marco Polo. Hans reiser beskrives kort, før det avslutningsvis skrives at det i nyere tid har vært tvil om Marco Polo i det hele tatt var i Kina. Etter dette følger et delkapittel om svartedauden, der selve sykdommen beskrives samt hvor og når den spredte seg. I likhet med andre bøker påpekes det at nedgangen i den europeiske befolkningen førte til at de overlevende fikk bedre livsvilkår, og mange godseiere måtte redusere jordleie eller tilby andre gunstige betingelser for å lokke til seg arbeidskraft. Det påpekes også at dette ikke nødvendigvis gjaldt i Øst-Europa.

Neste delkapittel i «Senmiddelalderen» handler om hundreårskrigen, men før dette opptrer en rubrikk om jødeforfølgelser i det kristne Europa i middelalderen: Det skrives at jødene ble utpekt som syndebukker for svartedauden, og hadde blitt utsatt for overgrep siden antikken. Jødene ble utestengt fra mange yrker i det kristne Europa, noe som gjorde at mange ble forhatte utlånere. Under korstogene ble jødene utsatt for rene massakrer, og de måtte også bo i egne jødekwarter. Jødene ble utvist fra mange land i Vest-Europa, og måtte flykte østover.

Videre fortelles det om hundreårskrigen. Konflikten årsak dreide seg rundt hvem som skulle styre Frankrike, og ble utløst da den franske kong Karl 4. døde uten arving. Under denne krigen var det store fremskritt innenfor våpenteknologi, og adelens tradisjon som riddere ble svekket grunnet nye skytevåpen. I en egen rubrikk fortelles det om Jeanne d'Arc, der det avslutningsvis spekuleres i om det var religiøs fanatisme, nevrotiske lidelser som drev henne, eller at hun rett og slett var en vanlig bondejente med sterk tro på Gud.

Etter et kort delkapittel om hvordan habsburgerne gjennom giftemål klarte å styre store deler av Europa under Karl 5. regjeringstid, følger et delkapittel om skismaet i kirken på 1300-tallet. Paven styrte fra Avignon i Frankrike, og på et tidspunkt var det ikke bare to men tre paver. Dette førte til en svekkelse av kirkens anseelse og autoritet, skrives det. Det aller siste delkapittelet innunder «senmiddelalderen» er «Det østromerske rikets fall», som allerede har blitt behandlet i avsnittet om fremstillinger av den islamske verden i middelalderen.

2.1.3 Observasjoner fra senere kapitler

Kapittel 5, «Oppdagelser og kulturmøter», beskriver i innledningen til kapittelet den europeiske oversjøiske ekspansjonen på følgende måte: «Europas dominans skulle få katastrofale følger for den innfødte befolkningen, særlig i Amerika og Afrika. Europeiske utvandrere utslettet millioner av indianere med vold og smittsomme sykdommer. Slaver fra Afrika ble tvunget over til koloniene i vest. Kristen misjon overkjørte lokale religioner og knyttet den nye verden nærmere til den vestlige sivilisasjonen.»¹⁶ Etter dette beskrives Europa til inngangen av 1400-tallet som et «sørgelig syn», med kloakk som sjeldenhet, gater som flyter av søppel, luft som stinker, dårlig boligkvalitet, lovløse tilstander både innad i og mellom stater, blodige borgerkriger, stadig strid, kaldere klima og feilslåtte avlinger.¹⁷ Men, som boken skriver, «noe nytt var likevel på gang.» En gryende pengeøkonomi og renessansens kunstrevolusjon står i kontrast til denne beskrivelsen, og det snakkes om bruken av renessansebegrepet og hvorfor man ser på denne perioden som en brytningstid med middelalderen. Jacob Burckhardt og hans skarpe inndeling mellom renessansen og middelalderen blir nevnt, mens det avslutningsvis påpekes at «nyere historieforskning har tonet ned kontrastene og understreket kontinuiteten. I dag er det vanligere å peke på at typiske renessansetrekke også finnes tilbake i middelalderen.»¹⁸

Med unntak av en rubrikk om Vasco da Gamas besøk i byen Mombasa i Øst-Afrika, er det kun et par indirekte referanser til den islamske verden i dette kapittelet. I denne rubrikken følger et utdrag fra en portugisisk beretning om forholdet mellom kristne og muslimer i denne byen, der kristne kjøpmenn betegnes som midlertidige innbyggere som blir undertrykt, og må leve i et område adskilt fra muslimene. Til slutt blir elevene spurt om hva denne kilden forteller om forholdet mellom kristne og muslimer.¹⁹

I kapittel 6, «Religion og styreformert i Europa», opptre et nytt delkapittel om det osmanske riket. Dette delkapittelet gjentar mye av det vi fikk vite om det osmanske riket i kapittelet om middelalderen, i tillegg til at det fortelles mer om rikets videre ekspansjon med erobringen av flere kristne kongedømmer og to mislykkede forsøk på å innta Wien. Etter det andre forsøket var riket i en nedgangstid, da det også mistet store inntekter grunnet europeernes nye handelsvei rundt det afrikanske kontinent. Etter 1740 var det stort sett fred mellom det osmanske riket og naboene, og riket lykkes kun delvis med å ta igjen europeernes teknologiske forsprang, skrives det. I en rubrikk spekuleres det i hva som hadde skjedd

---

¹⁶ Alle Tiders Historie, 141

¹⁷ Alle Tiders Historie, 142

¹⁸ Alle Tiders Historie, 145

¹⁹ Alle Tiders Historie, 150

dersom osmanerne hadde lyktes å ta Wien i 1683: «Det er tvilsomt om de hadde kunnet marsjere så mye lenger enn Wien. Dersom invasjon likevel hadde lyktes, ville soldatene trolig ha måttet trekke seg tilbake etter noen få år.»²⁰

2.1.4 Oppsummering

Som med de andre bøkene for videregående skole bærer også *Alle Tiders Historie* preg av ulike fortellingstradisjoner, både når det gjelder fremstillinger av det kristne Europa og den islamske verden. Hendelsesforløpet i selve de arabiske erobringene blir beskrevet med én eneste setning, noe som skaper en viss kontrast til f. eks. beskrivelsene av kvinnens stilling i den islamske verden i middelalderen som tar 13 linjer, og mye av plassen brukes også på å beskrive kultur og vitenskap. På den andre siden har Muhammed og hans liv en svært dominerende plass i dette delkapittelet, og det dveles også ved styringssystemet i det arabiske riket. Dette viser at fremstillingen bærer preg av både den *moderne* og den *nye* tradisjonen. Både i delkapittelet om det arabiske riket og det osmanske riket vektlegges en islamsk toleranse, der det skrives at tvangskonverteringer ikke forekom og at religiøse minoriteter fikk lov å praktisere sin religion i fred, så lenge de aksepterte sultanen og betalte skatt til han. På denne måten er teksten også preget av den *romantiske* tradisjonen, selv om fremstillingene av den islamske verden i middelalderen nok bærer mest preg av en kombinasjon av den moderne og den nye tradisjonen.

Når det gjelder fremstillingen av Europa i middelalderen er bildet mer entydig, til tross for at det brukes mer enn ti ganger så mye plass på dette. Som nevnt plasserer boken seg implisitt i den *moderne* tradisjonen da den påpeker at nyere historieforskning har «tonet ned kontrastene og understreket kontinuiteten», og at det er «vanligere å peke på at typiske renessansetrekk også finnes tilbake i middelalderen.» Med sitt fokus på staters territoriale og institusjonelle utvikling, spesielt Frankrike, Tyskland og England, og med delvis fokus på store menn og ulike kriger, underbygges påstanden om at boken definitivt må plasseres *hovedsakelig* i den *moderne* tradisjonen. Dette er riktignok ikke en *rendyrket* moderne fremstilling på noe som helst vis. Med et eget delkapittel om kvinners rolle i føydalsamfunnet, og også om hvordan livet var for bøndene på middelaldergodset, har kapittelet også et innslag av den *nye* tradisjonen. Enkelte steder opptrer også fremstillinger som kan anses som *antikvarisk*. Boken unnlater å beskrive beleiringen av Jerusalem i noe blodig ordlag, men den eneste omtalen av en grusom massakre av menn, kvinner og barn er allikevel å finne i delkapittelet om korstogene, begått av Rikard Løvehjerte i Akko i 1191.

---

²⁰ Alle Tiders Historie, 192

Innledningen til kapittel 5, der det blant annet snakkes om utslettingen av millioner takket være Europas dominans, og der det på den påfølgende siden males et temmelig dystert bilde av det europeiske middelaldersamfunnet, er også preget av den *antikvariske* tradisjonen, foruten å også være preget av den *nye* tradisjonen med sin vestlige sivilisasjonskritikk. Dette er riktignok spredte og ikke representative eksempler i en fortelling som utvilsomt er dominert av den *moderne* fortellingen om middelalderen.

2.2 Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet

Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet ble utgitt av Cappelen i 2007, og er totalt på 283 sider. Av disse er drøyt 40 sider brukt til kapittelet «Mellomalderen», som er videre inndelt i tidlig-, høy- og senmiddelalder. Middelalderen i Norge blir omtalt i et senere kapittel, så fokuset er rettet mot fremstillinger av middelalderen ellers i Europa og i den islamske verden. Det brukes 8 sider på å skrive om den islamske verden i delkapittelet «Islam – ein ny verdsreligion» som opptre i delkapittelet «Tidleg mellomalder», og dette delkapittelet er videre inndelt i fem mindre deler. Resten av kapittelet om middelalderen tar utgangspunkt i europeiske forhold.

Inndelingen av delkapittelet «Islam – ein ny verdsreligion»:

- «Det arabiske verdsriket veks fram»
- «Sunni og sjia – den store splittinga»
- «Islamsk kulturblostring»
- «Kvinnekår under islam»
- «Kalifatet blir svekt»

2.2.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Den første delen av kapittelet «Islam – ein ny verdsreligion» omtaler kort Muhammeds møte med engelen Gabriel, der han hadde blitt fortalt «noe fantastisk», og at engelens budskap ble samlet i *Koranen* etter Muhammeds død.²¹ Etter hans død la araberne under seg hele Midtøsten, Nord-Afrika, Spania, øyene i det vestlige Middelhavet og Sentral-Asia, skrives

---

²¹ Historie VG2: Frå dei eldste tider, 84

det. Det skildres et rike der, i bokens egne ord, «kjøpmennene var hodet og beduinene var kroppen». Det brukes flere avsnitt på å omtale handelsrutene i området, og beduinene omtales slik: «Beduinane var dugande krigarar. Væpna med sverd og lanser rykte dei raskt fram på kamelar gjennom veglause strøk, ofte i ly av nattemørket. Seinare avla arabarane fram raske, hardføre hesterasar som klarte seg godt i strid. Krigarane slost med dødsforakt, for paradiset venta på dei som fall for Allah.» Deretter skrives det at «flere så på sympati med det arabiske styret, fordi dei lenge hadde opplevd skatteflåing og ufredstider. Jødar og kristne fekk dyrke religionane sine i fred – så lenge dei betalte skatt og lét vere å misjonere for si eiga tru.»²² Koranen la grunnlaget for et samlet lovverk, det vart utviklet sjekksystem, kjøpmenn dro på lange handelsekspedisjoner, det var rik tilgang på gull og sølv, alle hadde tillit til myntene, det ble bygget kunstige vanningsanlegg, det ble dyrket nye vekster som ris, bomull, sukerrør, vannmeloner og appelsiner, og det ble produsert «vakre silkestoff og persiske teppe av beste kvalitet», skrives det videre.

Den andre delen av kapitlet handler om splittelsen mellom sunni og sjia. Det var strid om hvem som skulle etterfølge Muhammed, og det store flertallet var sunnier som til forskjell fra sjia mente at det var godt nok at den øverste lederen var fra Muhammeds stamme, og ikke nødvendigvis en direkte etterkommer. Sunniene kom også til å akseptere et visst skille mellom politisk og religiøs autoritet, skrives det.

Den tredje delen av kapitlet handler om islamsk kulturbloomstring. Det skrives at ikke-arabiske muslimer fikk like rettigheter fra midten av 700-tallet, og at kalifatet nå ble «eit fleirnasjonalt rike med Bagdad, «fredsbyen», som hovudstad.»²³ Det ble samlet kunnskap innenfra og utenfra riket, det ble laget bøker og åpnet bibliotek, og det ble gjort stor fremgang innenfor astronomi og matematikk. I Bagdad ble det bygget observatorium ved siden av «Lærdommens Hus», der man oversatte verk fra greske filosofer til arabisk. Kairo fikk universitet på slutten av 900-tallet, og «hundre år senere» var *kalifatet Córdoba* det fremste vitenskapelige senteret i Europa, der vest-Europeere måtte dra for å lære fra tekster som araberne hadde tatt vare på.

Den fjerde delen av kapitlet handler om kvinnekår under islam. Det skrives at enkelte kvinner spilte en politisk rolle, som Muhammeds yndlingskone Aisha og datteren Fatima. Videre skrives det at «Kvinnelege kunstnarar opptredde offentleg, og kvinnelege heltedådar var eit vanleg tema i folkelitteraturen. *Koranen* gav gifte kvinner ei sterkare stiling reint juridisk enn kvinnene i mesteparten av Europa på den tida. Dei hadde arverett, rett til å disponere sin eigen eigedom og rett til å få att medgifta etter skilsmisse, men ektemannen

²² Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 87

²³ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 88

måtte samtykke i at ekteskapet vart oppløyst.»²⁴ Etter dette skrives det at kvinnenes rettigheter gradvis ble undergravd, og at kvinner etter hvert måtte leve slik mannen ønsket. Dette ble grunnlagt med at han var fysisk sterkere og hadde ansvaret for å forsørge kvinner, skrives det. Koranen ga mannen rett til å fire koner, men bare hvis han kunne behandle de likt. Slavinner hadde rett til frihet hvis de fikk barn med eieren, og mange kalifer var barn av haremslaver. Sist påpekes det at islamske kjøpmannshustruer ofte hadde mye å si, og de kunne drive mannens forretning når han var ute på reise. Kvinner blant nomadefolk som gikk over til islam hadde ofte mye å si, noe som kom til uttrykk ved at de ikke bar slør.²⁵

Den siste delen av kapittelet er et kortfattet avsnitt om nedgangstidene til kalifatet. Det åpner med en beskrivelse av Bagdad-kalifatet på 800-tallet: «Bagdad-kalifatet hadde glanstida si tidleg på 800-talet med ei praktutfolding som vi får eit inntrykk av når vi les forteljingane i eventyrsamlinga *Tusen og ei natt*.» Kalifer levde i overdådig luksus fra plyndrede områder, men da skattene ble økt økte også misnøyen. Vanningsanlegg forfalt, og mange mislikte luksusen kalifene levde i. Derfor brøt det arabiske riket opp i flere stater, skrives det.

Kapittelets oppgavedel inkluderer flere arbeidsoppgaver knyttet til utvalgte kilder, og et av disse er et utdrag fra Amin Malooufs *Korstogene sett fra arabernes side*, som utkom i 1996 på norsk:

«Nettopp på den dagen da muslimene feiret profetens nattreise til Jerusalem, gjorde Saladin sitt høytidelige inntog i den hellige stad. Hans emirer og soldater hadde fått streng beskjed: Ingen kristen, enten han er franker eller orientaler, skulle bli forfulgt. Og det fant da heller ikke sted massakre eller plyndring. Noen fanatikere krevde at som hevn for frankernes overgrep skulle Gravkirken ødelegges, men Saladin irettesatte dem. Tvert imot styrket han vaktholdet på kultstedene og bekjentgjorde at frankerne selv kunne komme på pilegrimsferd om de ønsket. Det frankiske korset som var blitt plassert på Klippemoskeen, ble selvfølgelig fjernet, og Al-Aqsa-moskeen, som var blitt omgjort til kirke, ble igjen et muslimsk kultsted, etter at vegge ble stenket med rosevann. Mens Saladin gråtende, bedende og knelende vandrer fra helligdom til helligdom, omgitt av en sverm med frender, har de fleste frankerne valgt å bli i byen. De rike holder på å selge husene, forretningene eller møblene før de drar i landflyktighet, og kjøperne var som regel ortodokse eller jakobitiske kristne som ville bli boende. Senere skal andre eiendeler bli solgt til jødiske familier som Saladin installerer i Den hellige stad.»²⁶

²⁴ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 90

²⁵ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 90-91

²⁶ Historie VG2, Frå ei eldste tider til 1700-talet, 119

2.2.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Den første delen av dette kapittelet handler om kirkens rolle i etter Vestromerrikets oppløsning. Biskopene fortsatte med å utføre tjenester til innbyggernes vel, som å skaffe mat, løse konflikter og forhandle med hedenske erobrere. Det fortelles om hvordan Roma fikk en ledende stilling i kirken, om Gregor 1. sin rolle for ensretting av kirken, og om klosterutbygging. Sistnevnte blir dypere behandlet i en egen rubrikk. Videre fortelles det om hvordan misjonsvirksomhet fungerte i denne tidsperioden, og det skrives at kirken var flink til å tilpasse kristendommen gamle religiøse oppfatninger, slik at overgangen ikke ble for brå.²⁷ Det skrives at livet til middelaldermenneskene var gjennomsyret av kristne forestillinger, og at tilværelse var en kamp mellom Gud og djevelen. Augustin nevnes, og at han mente at rettferdige herskere måtte kjempe mot hedenske stater. Det skrives at kirken hadde synderegister, og at store deler av denne gjaldt brudd på regler for seksuallivet, som ble regnet som urent. Seksuell omgang var tillatt kun på under halvparten av dagene i året, og homofili ble regnet som en alvorlig synd.²⁸ Man kunne gjøre bot for synder ved å f. eks. legge ut på en pilegrimsferd, hvis destinasjon ofte var knyttet til en bestemt helgendyrkelse.

Det neste delkapittelet åpner med en beskrivelse av det tette båndet mellom Frankerriket og pavekirken. Paven fikk direkte kontroll over store deler av Italia, og frankerne beskyttet paven ikke bare fra keiseren i Konstantinopel, men kjempet dessuten mot muslimer og hedninger ellers i Europa. Deretter fortelles det om Karl den Store, og om hvordan han ekspanderte riket i alle retninger. Blant annet skrives dette: «I nord kristna han saksarane med tvangsdåp, masseavrettingar og folkeflyttingar.» Etter dette skrives det at han også var opptatt av den romerske arven, og å bygge opp et sivilisert samfunn. Det skrives at riket falt fra hverandre etter Karls død, men at det la grunnlaget for Frankrike i vest og Tyskland i øst.

Da Europa på 800- og 900-tallet ble utsatt for angrep av vikinger, madjarer og arabere, avhang kongen av lokale stormenn for å verne bøndene. Til gjengjeld overlot bøndene jorden sin til stormannen og sverget troskapsed til han, skrives det. Bøndene ble dermed ufrie, og måtte betale jordleie og utføre pliktarbeid. Adelen skilte seg ut med en aristokratisk livsstil som lå langt fra levemåten til folk flest. Stormennene knyttet til seg riddere, profesjonelle elitekrigere til hest. På sikt mistet kongene makt, og enkelte vasaller ble så mektige at de kunne utfordre kongemakten. Kirken var også en del av føydsalsystemet, og mange stormenn

---

²⁷ *Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet*, 80

²⁸ *Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet*, 82

testamenterte vekk jord for å korte ned oppholdet i skjærsilden. Føydalsystemet spredte seg ikke til områder med dårlige forhold for storgodsdrift, som Norge, Sveits og Sverige, skrives det.

Det neste avsnittet handler om kvinnens stilling i føydalsamfunnet: «Føydalismen vart dominert av eit mannleg aristokrati som såg på kvinnene som ei form for kapital. Heile livet var kvinnene underordna menn, som for eksempel faren, ein bror, ein onkel eller ein føydalherre. For desse mennene var unge kvinner nyttige giftarmålsobjekt som vart brukte til å stadfeste allianser med andre slekter. Med støtte i skapingssoga i Bibelen dominerte det synet at kvinnene måtte lyde mennene.» Det skrives at døtre uten brødre og enker sto i en særstilling, da de kunne overta rett til jord etter faren eller mannens dødsfall. Det skrives også at kvinner hadde mye å si i dagliglivet, og at de måtte gi sitt samtykke til giftermål. Kirken åpnet dessuten for skilsmisse på spesielle vilkår.

Temaet skifter deretter til investiturstriden. Denne skyldes økende misnøye i kirken med innblanding fra keiserne, skrives det. På 1000-tallet vokste det frem en reformbevegelse som ville ha slutt på at geistlige underordnet seg verdslige fyrster. Denne reformbevegelsen ville også stramme opp i klosterdisiplin, som å gi avkall på seksuallivet og totalforbud mot kjøp og salg av kirkelige embeter. Vi blir fortalt historien om Gregor 7. og Henrik 4., som måtte reise til Canossa for å be om syndsforlating etter sin bannlysning. Senere inntok han Roma og innsatte sin egen pave, som kronet han til keiser. Investiturstriden ble løst ved i 1122, der man ble enig om at biskopene skulle velges av geistlige, men at keiseren fikk være til stede. Pavekirken styrket sin makt i denne perioden da paven tok ledelsen i kampen mot muslimene.

Boken trekker bakgrunnen for korstogene til de tyrkiske angrepene mot Bysants på 1000-tallet. I 1084 falt Antiokia, et tap som tvang keiseren til å be om hjelp fra Vest-Europa. Svaret på dette var den kristne motoffensiven korstogene. Paven oppfordret alle kristne til å gripe til våpen for å befri Jerusalem og andre hellige steder i Midtøsten, noe som ledet til stor begeistring. Tusener dro til fots mot det hellige land, men dette folkekorstoget endte med katastrofe. Det neste mer organiserte felttoget førte til Jerusalems erobring i 1099, og Palestina ble delt opp i føydalstater etter europeisk mønster, skrives det. Det gis noen årsaker på hvorfor folk våget å legge ut på korstog:

- Den katolske kirkens propaganda, som skildret muslimske overgrep mot kristne pilegrimer i grusom detalj
- Løfte om syndsforlatelse
- Mirakel- og heltehistorier fra hjemvendte korsfarere
- Mangel på len i Europa førte til at unge adelsmenn var villig til å ofre livet på jakt etter ny jord

- For bønder og byfolk var det en mulighet til å slippe unna fattigdom, gjeld og tungt arbeid.

Nye korstog kunne ikke forhindre at muslimene etter hvert fikk overtaket, og på 1100-talet tok Saladin tilbake Jerusalem og nesten hele korsfarerriket. Det skrives at han var en omstridt person både i vestlig og muslimsk historieskriving, der han har blitt fremstilt både som romantisk helt og en slu og hensynsløs kriger.

Også i denne boken skrives det at korstogene har vært en «kjelde til fiendskap og uvilje mot dei kristne som har halde seg heilt fram til vår tid.»²⁹ Paven var nå i stand til å kreve inn en egen korstogsskatt, som ble brukt til krig mot fyrster og andre mostandere. Kirken forfulgte *kjettere*, gjennom en egen organisasjon, *inkvisisjonen*, som torturerte folk for å tvinge frem tilståelser. Venetianerne fikk også med seg paven i et angrep mot Bysants, da han ønsket seg kontroll over kirken i øst. Videre skrives det at vesteuropeerne hadde mye å lære fra de muslimske rikene, og ulike varer som ris, sitron, melon, aprikos, sukker, krydder, parfyme og fine kunsthåndverk ble spredt vestover. Også nyvinninger som speil, vindmøller, kompass og arabiske tall kom fra Midtøsten, og kontakt med de muslimske lærestedene i Spania ga Vest-Europa ny innsikt i gresk filosofi og vitenskap.

Inni delkapittelet om korstogene opptrer også en helsides rubrikk, «Jødeforfølgingar i mellomalderen». De kristne gjorde jødene ansvarlig for henrettelsen av Jesus, men helt frem til 1000-var det lite voldelige sammenstøt. I sammenheng med korstogene begynte vold mot jøder å øke. De fikk skylden for å stå i ledtog med muslimer, og ble massakrert og tvangsdøpt i Frankrike og i det tysk-romerske riket. De ble beskyldt for mange ulykker, som under svartedauden da de ble beskyldt for å ha forgiftet brønnene. På 1300- og 1400-tallet ble jødene drevet ut av de fleste land i Vest-Europa, skrives det.

Det neste delkapittelet beskjeftiger seg først med befolkningsvekst og fremgang i jordbruksteknikker- og redskap, som treskiftebruk, vindmøller, og plog. Det skrives at de gamle romerske byene opplevde krisetider under folkevandringstiden, og de germanske erobrerefolkene var ikke bærere av noen bykultur. Det var derimot araberne, som skapte «nytt liv» i spanske byer fra 700-tallet.³⁰ Tusenvis av nye byer ble grunnlagt i høymiddelalderen, og byutvikling førte til at byborgerne begynte å konkurrere med adelige og geistlige om innflytelse. I en egen rubrikk fortelles det om opprettelsen av skoler og universiteter på 1000-tallet. Det skrives at det overordnede målet med undervisningen var å overlevere kunnskap fra antikken og forene denne kunnskapen med den kristne lære.

²⁹ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 103

³⁰ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 107

Videre fortelles det om fremveksten av sterke bystater i Italia, og om Hansaligaen i Nord-Europa. Det listes opp en rekke varer Hansaligaen handlet med, og det påpekes at disse også gjerne brukte krig og blokade for å fremme sine interesser. Byene fremstilles som fristeder der fattige bønder kunne unnsnippe jerngrepet til godseiere, og det skrives at livegne bønder som levde i byer med spesielle lover i opptil et år, opplevde personlig frihet.³¹ Det fortelles deretter om gilder og laug, og at det var vanlig for kvinner i kjøpmanns- og håndverkerfamilier å lære seg både handler og håndverk. De kunne i praksis ha stor makt, selv om ektemenn etter loven hadde full kontroll i økonomiske spørsmål. Til slutt står et kort avsnitt om kongemaktens styrking i høymiddelalderen på adelens bekostning.

Delkapittelet «senmiddelalderen» handler først om svartedauden, og både sykdommens omfang og symptomer omtales. I likhet med andre bøker skrives det at folketapet etter hvert førte til bedre vilkår for mange i Vest-Europa, da det var overskudd på jord og mangel på arbeidskraft. Mange steder ble livegenskapen avviklet, og unge mennesker kunne slå seg ned på gårder og stifte familie.

Delkapittelet går deretter over til å omhandle utviklingen av parlament og stenderforsamlinger. Magna Carta omtales som et viktig dokument for utviklingen av den vestlige rettsstaten. Kongene erstattet etter hvert ridderhærene med profesjonelle hærer, og utgifter til kriger førte etter hvert til at konger måtte ta opp store lån fra italienske handelshus, skrives det.

Etter dette følger et kort delkapittel om svekkingen av det tysk-romerske riket. Keiseren arvet ikke lenger makten, men måtte fra 1200-tallet velges av syv kurfyrster. Disse, i likhet med de 360 andre utsendingene fra ulike grevskap, hertugdømmer, bispedømmer, og byer var mest interessert i å styrke selvstendigheten til sitt eget territorium, og kun unntaksvis tillot de keiseren å kreve inn skatt i områdene deres.

Det siste delkapittelet, «Undertrykking i Aust-Europa», handler om den ulike utviklingen for bøndene i Øst-Europa. Adel og kirke gikk sammen om å lage lover for å holde bøndene på plass, og store ressurser ble satt inn for å slå ned bondeopprør. Få reformer førte til at den industrielle revolusjonen først kom til Øst-Europa på 1900-tallet.

I oppgavedelen finnes fire ulike kildedrag, hvor det siste om Saladin allerede har blitt behandlet tidligere. De tre andre er først en underkastingskontrakt fra Frankerriket, et lensbrev fra 1172, og et utdrag fra korstogsappellen til Urban 2. i år 1095. Sistnevnte utdrag står i kontrast til det påfølgende utdraget om Saladin, med utdrag som dette:

---

³¹ *Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet*, 110

«Dere myrder og sluker hverandre. La hatet mellom dere opphøre. Legg ut på veien til Det hellige land, ta det fra den onde rase og behold det for dere selv.»³²

«Svinske og ureine tyrkarar underkuar brørne våre! (...) Derfor forkynner eg for dykk brør, at de skal halde hendene borte frå broderstrid, og i staden, saman med trusfellar, vende dei mot dei framande folkeslaga. (...) Anten skal de vende sigerrike heim, eller de skal vinne ein evig sigerspris med det raude blodet dykkar.»³³

2.2.3 Observasjoner fra senere kapitler

I kapittel 5, «Kolonisering og kulturmøte», dukker det opp et eget delkapittel kalt «Krosstogstanken og slutten på Konstantinopel». Korstogstanken fremstilles som viktig i den senere vesteuropeiske ekspansjonen: «Kyrkja påla dei kristne å kjempe mot dei vantru og «gjere alle folkeslag» til Jesu disiplar. Ingen andre verdsdelar hadde ein religion med eit så sterkt misjonsbud.»³⁴ Det skrives at det ikke gikk så bra for de kristne i Øst-Europa, da de tyrkiske osmanerne underla seg store deler av Balkan. På 1200-tallet tok muslimene tilbake Palestina, og i 1453 kom det som et sjokk på kristenverdenen da Konstantinopel falt. I vest skjedde det motsatte av i øst, og på 1400-tallet ble de siste støttepunktene for over 700 år med islamsk styre i Spania gjort slutt på, skrives det.

Senere i kapittelet kan vi lese om portugisernes oppdagelsesreiser rundt det indiske hav. Det påpekes at araberne hadde handlet med gull og slaver i hundrevis av år før portugiserne kom.³⁵ I samme avsnitt snakkes det om portugisernes tilbakekomst til den indiske byen Calicut, der portugiserne «bombarderte byen og drap muslimske kjøpmenn.»³⁶

I delkapittelet om Afrika i kolonitiden skrives det at de arabiske erobringene ga «nye sjanser» for Niger-området, og på 1300-tallet var det muslimske Mali kjent i Europa for rikdom, effektiv administrasjon og høyt utdanningsnivå, skrives det.³⁷ Det påpekes igjen at slavehandelen hadde lang tradisjon i Afrika før europeerne kom, og at det var araberne som gjorde slavehandelen med afrikanere til en «systematisk næringsveg». I en egen rubrikk omtales også handel med europeiske slaver. Denne delen av slavehandelen omtales som lite kjent, og det skrives at om lag én million europeere ble tatt av muslimske slavehandlere og

---

³² Perspektiver, 87

³³ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 119

³⁴ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 166

³⁵ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 167

³⁶ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 169

³⁷ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 175

fraktet til muslimske bystater ved Middelhavet mellom 1500 og 1830.³⁸ Mot slutten påpekes igjen at portugiserne gikk til angrep på og brente muslimske havnebyer.³⁹

I kapittel 6, «Styreformer i Europa», gjentas det innledningsvis at tyrkerne erobret deler av Balkanhalvøyen og Konstantinopel. Senere i kapitlet dukker det opp et eget avsnitt om det osmanske riket. En kristen allianse ledet av kongen av Serbia ble slått på Kosovo-sletten, og i 1453 gjorde osmanene slutt på det tusenårige bysantinske riket, skrives det. De prøvde også å innta Wien i 1523, men mislyktes. I spissen for de osmanske hærene stod janitsjarene, som var militærslaver hentet fra kristne landsbyer på Balkan. Boken motsier seg selv på dette feltet, ved å samtidig hevde følgende to påstander: «Osmanane satsa ikkje på å vende undertvinga folk om til islam. Dei lét greske, bulgarske og serbisk-ortodokse kristne styre seg sjølve så lenge dei godtok sultanen som herskar og betalte skatt. (...) I Albania gjekk innbyggjarane over til islam mot at dei slapp å betale skatt og sende unge gutar til janitsjaravdelingane.»⁴⁰ Med andre ord, kristne folkeslag på Balkan ble ikke forsøkt tvangsomvendt – men dersom de konverterte slapp de å sende sine sønner til slaveri. Det fortelles også om hvordan sultanen, for å unngå arvetrøbbel, drepte sine brødre og søstre frem til 1600-tallet. Videre fortelles det om de tyrkiske tilbakeslagene ved Lepanto i 1571, og utenfor Wiens murer i 1683. Dette innledet en lang forfallsperiode, der riket ble kulturelt og teknologisk innovervendt og det muslimske presteskapet og *Koranen* skulle gi svar på alle spørsmål, skrives det.⁴¹

2.2.4 Oppsummering

Som i de andre lærebøkene for videregående skole er verken fremstillingen av Europa eller den islamske verden i middelalderen entydig preget av én enkelt fortellingstradisjon. Delkapitlet om fremveksten av det arabiske riket fokuserer hovedsakelig på sosiale forhold i Midtøsten, med mye plass satt av ikke bare til kvinnekår under islam, men også handel og kultur. Det må dermed kunne påstås at fremstillingene av den islamske verden i middelalderen i størst grad er preget av den *nye* fremstillingstradisjonen. Foruten denne er det også noen subtile spor av den *romantiske* tradisjonen. Dette kommer mest til syne i valg av ordlegging: Det snakkes for eksempel om soldater som slåss med dødsforakt, da paradiset ventet dem som falt for Allah, og om jøder og kristne som fikk dyrke sine religioner i fred, så lenge de ikke misjonerte for sin egen tro. Bagdad omtales som fredsbyen, med en praktutfolding som kunne minne om «Tusen og En Natt». En viktig del av en *romantisk*

³⁸ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 178

³⁹ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 179

⁴⁰ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 237

⁴¹ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 237

fremstilling er også en positiv vinkling, gjerne hjulpet av utelatelse av informasjon. Et eksempel på dette ved forskjønnelsen av kvinnes stilling i det tidlige islam. Det skrives at Muhammeds yndlingskone Aisha utøvde politisk innflytelse, uten å f. eks. nevne at ekteskapets fullbyrdelse fant sted da hun var 9 eller 10 år gammel.⁴² I samme avsnitt påstås det at *Koranen* ga kvinner i denne delen av verden en sterkere juridisk stilling enn kvinner i Europa – noe som står i kontrast til den mer negative påvirkningen som tilegnes Bibelen på kvinners stilling i Europa tidligere i kapittelet. Arabernes erobring av den iberiske halvøy omtales som at de «skapte nytt liv i spanske byer», og senere skrives det at arabiske erobrere ga «nye sjanser» for områdene sør for Sahara. Den tydeligste romantiske fremstillingen dukker opp i oppgavedelen, der forfatterne har valgt å inkludere et utdrag fra Amin Maaloufs «Korstogene sett fra arabiske sider» istedenfor en kilde fra middelalderen på linje med utvalgene fra europeisk middelalder. For mer om Amin Maalouf og hans påvirkning på læreboktekstene, se kapittel 4.3.

Det kan også spores et snev av romantisk fremstilling i det senere avsnittet om det osmanske riket, der det noe selvmotsigende påstås at det ikke ble gjort noe for å påtvinge lokalbefolkningen på Balkan islam, mens det samtidig vedkjennes at osmanerne tok militærslaver fra kristne landsbyer, og at albanerne valgte å konvertere for å unnslipe dette. Dette avsnittet er også mer preget av den *moderne* tradisjonen enn den *nye* tradisjonen, med fokus på viktige slag, hendelser og territorial utvikling.

Fremstillingene av Europa i middelalderen er heller ikke entydig preget av noen enkelt fortellingstradisjon. Dette kapittelet er sterkt preget både av den *nye* og den *moderne* fortellingstradisjonen, og da skillelinjen mellom disse er noe diffus, er det vanskelig å se hvor den ene begynner og den andre slutter. På den ene siden er det mye fokus på sosiale forhold, som føydalstaten, bøndernes liv og forholdene i byene, og også på kvinnens stilling. På den andre siden er det også fokus på utvikling som preget fremover mot vår tid, som f. eks. i statsdannelser, parlament og fremveksten av universiteter. Det er også tidvis fokus på noen store menn, som Karl den Store og Henrik 4., samt paven Gregor 7. og Urban 2.

Heller ikke i denne boken unnsliper fremstillingene av Europa i middelalderen den *antikvariske* fortellingstradisjonen. Disse er ikke toneangivende for kapittelet som helhet, men satt opp mot tilsvarende fremstillinger i delkapittelet om den islamske verden kommer kontrastene til syne. Et eksempel på dette er de ulike rollene *Koranen* og *Bibelen* tilegnes for kvinners status i de respektive samfunn. Med støtte i Bibelen «dominerte det synet at kvinner måtte lyde mennene», mens *Koranen* «ga gifte kvinner en sterkere juridisk stilling enn kvinner i Europa». Det utvalgte utdraget fra Urban 2. sin korstogstale fremstiller han

---

⁴² Tjønn, 185

nærmest som en intolerant hatpredikant, en skarp kontrast til bildet av en tolerant Saladin som males umiddelbart deretter. Fremstillingene av den islamske verden, både i kapittelet om middelalderen og ellers i boken, er blottet for beskrivelser av massakrer, tvangskonvertering, deportasjoner, tortur og massehenrettelser, mens disse forholdene belyses ved flere anledninger i fremstillingene av vestlig historie: Først ved Karl den Stores omgang med sakserne, deretter ved inkvisisjonens arbeid, jødeforfølgelser i Europa, ved portugisernes gjentatte angrep mot muslimske byer rundt det indiske hav, og så klart i fremstillingene om europeernes erobring av Amerika.⁴³

Kort oppsummert er fremstillingene av den islamske verden i middelalderen sterkest preget av den *nye* fortellingstradisjonen, med innslag av den *romantiske* fortellingstradisjonen og til en viss grad også den *moderne* fortellingstradisjonen. Fremstillingen av Europa i middelalderen er også sterkest preget av den *nye* fortellingstradisjonen, men med en sterk påvirkning også av den *moderne* fortellingstradisjonen. Den *antikvariske* fortellingstradisjonen gjør seg ved enkelte anledninger også synlig.

2.3 I Ettetid

Av alle lærebøkene er det Aschehougs *I Ettetid* som utvilsomt skiller seg mest ut. Boken er på 285 sider, og omfatter pensum både for 2. og 3. klasse. Der de andre bøkene i grove trekk forsøker å skildre menneskehetens utvikling fra de første menneskene til vår samtid, tar denne boken for seg færre utvalgte tema innenfor verdenshistorien og gjør et dypdykk i disse. Historien blir, med bokens egne ord, «fortald gjennom enkeltmenneske og hendingar».

Med bokens spesielle format kunne dette dannet grunnlag for en interessant sammenligning med tanke på masteroppgavens problemstilling, men uheldigvis finnes det i dette læreverket verken kapitler, delkapitler eller avsnitt som spesifikt omhandler islams historie i middelalderen. Boken vil allikevel bli tatt med i helhetsbetraktningen over lærebøkene fremstilling av europeisk historie i middelalderen. Kapittel 4, «Kampen om makta», som er på 11 sider, omhandler Europa i middelalderen, og det er dette kapittelet som kommer til å utgjøre analysegrunnlaget for denne boken.

---

⁴³Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, f. eks. s 193, «Brutal nedslakting og umenneskelig slit i gruver, på store gods og plantasjer kosta også mange mennesker livet»

2.3.1 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Kapittelet «Kampen om makta» er for det meste strukturert rundt de tre samfunnsstendene som eksisterte i middelalderen, med beskrivelser av forhold angående hver av disse i hver sin del av kapittelet. Kapittelet innledes med følgende tekst:

«Jerusalem, 1099. I nokre julidager i 1099 blei innbyggjarane i Jerusalem utsette for ein massakre utan sidestykke. «Befolkninga i den heilage staden blei meia ned, og frankarane massakrerte muslimar i ei heil veke. I al-Aqsa-moskeen drap dei meir enn sytti tusen menneske», skreiv den arabiske historikaren Ibn al-Athir om lag hundre år seinare. Ein historikar som levde samtidig med hendingane, Ibn al-Qalanisi, gjorde det klart at ikkje berre muslimar blei drepne: «Jødane blei samla i synagogen, og frankarane lét dei brenne levande.» I tillegg blei kristne prestar jaga frå byen. Kven var disse frankarane, som hadde plyndra og myrda seg gjennom Anatolia, Syria, og Palestina, for til å erobre Jerusalem – den heilage byen til muslimar, jødar og kristne? (...) Den nye herskaren over Jerusalem leidde okkupasjonshæren og var ansvarleg for myrderia.»⁴⁴

Boken stiller deretter følgende spørsmål til leseren: «Ibn al-Athir skreiv om erobringa av Jerusalem om lag hundre år etter hendinga. Kor truverdig er han som kjelde?»

Delkapittelet «Bellatores: dei som kriga» handler om adelsstanden i middelalderen, og begynner slik:

«Den nye herskaren over Jerusalem leidde okkupasjonshæren og var ansvarleg for myrderia.»⁴⁵

Korsfarerhæren besto for det meste av aristokrater eller riddere, og mange av disse var yngre sønner uten arverett, skrives det. Korstogene var dessuten en mulighet til å vinne heder, ære og rikdom. Adelen hadde tid og ressurser til å vie seg til politikk, og var knyttet til kongemakten på ulike måter. Kongene var avhengig av adelsmennene for å kunne styre riket effektivt, og adelsmennene kunne ofte utfordre kongene når det gjaldt rikdom og makt. Gotfred av Bouillon brukes som eksempel på en adelsmann for denne perioden, og han omtales som en viktig vasall i grenseområdene til den franske kongen. Den franske kongemakten hadde vært svekket, men på Gotfred sin tid begynte den franske kongen å få kontroll over vasallene sine igjen.

---

⁴⁴ | Ettetid, 37

⁴⁵ | Ettetid, 37

Delkapittelet «Oratores: dei som bad» åpner ved å fortelle om pave Urban 2. og den første korstogsproklamasjonen. Paven kritiserte kriger innad i den kristne verden, og ønsket å vende krigerske aktiviteter mot Midtøsten. Keiseren i Konstantinopel hadde bedt om hjelp, og det «mest dramatiske var at Jerusalem var blitt erobra.»⁴⁶ Paven ville beskytte kristne i det hellige land, men etter hvert ble «ambisjonane endra til ei regelrett erobring av Jerusalem.»⁴⁷

Videre forsøker boken å gi en forklaring på hvordan paven klarte å oppsamle nok makt til å kunne sette igangsette korstogene. Fra 300-tallet og frem til årtusenskiftet var det et tett samarbeid mellom kirkeorganisasjonen og konger, og her trekkes Karl den Store frem som eksempel på dette. På 1000-tallet oppsto det en reformbevegelse som mente at kirken skulle være uavhengig av lokale stormenn og konger, da det på denne tiden var konflikt om hvem som hadde rett til å utnevne biskoper. Kirken utviklet seg til en uavhengig samfunnsmakt, og kunne dermed oppfordre til korstog gjentatte ganger og få gehør. Etter få måneder var det første korstog underveis, som stort sett besto av vanlige mennesker. Hæren tigget og plyndret seg gjennom Europa, og i kjølvannet fulgte jødeforfølgelser, skrives det. Denne hæren gikk til grunne i møte med muslimske krigere i Lilleasia, men det vest-europeiske aristokratiet hadde samlet sammen en mer slagkraftig armé. I 1099 ble Jerusalem erobret. Kirken var på sitt mektigste i denne perioden, og flere herskere som kong Sverre ble lyst i bann hvis de trosset kirken. På 1300- og 1400-tallet ble det klart at kongene og statene hadde trukket det lengste strået i maktkampen mellom konge og kirke, skrives det.

I delkapittelet «Laboratores: dei som arbeidde» fortelles det igjen om det første korstoget. Det skrives at Peter Eremitten ledet tusenvis av vanlige mennesker til fots gjennom Europa for å gjøre Jerusalem fri. Disse styrkene hadde blitt hisset opp av paven, men manglet militær erfaring. De ble knust av muslimske styrker, og besto for det meste av folk som hadde vært knyttet til jordbruk. Det fortelles deretter om ulikheter i jordsmonn i forskjellige deler av Europa, og at bøndene var ufri. De kunne ikke flytte, og måtte utføre pliktarbeid for jordherren, som gjerne også hadde kontroll over domstolene. Et gods kunne være som et slags lite rike, der godseieren hadde full kontroll over bøndene. Bondesamfunnene var tette arbeidsfellesskap, og de kunne slå seg sammen for å motvirke for sterke krav fra jordherren. Utover middelalderen kunne lokalsamfunn få en viss grad av selvstyre, da de påtok seg oppgaver på vegne av øvrigheten. Det var allikevel store forskjeller i Europa, påpekes det.

---

⁴⁶ | Ettetid, 39

⁴⁷ | Ettetid, 40

Mot slutten av kapittelet oppsummeres oppgavene til de tre stendene: De geistlige skulle sørge for frelsen til folk, de adelige skulle sørge for at det var fred og rettferdighet, og tredjestanden måtte betale skatter til kongen. Tredjestanden besto av over nitti prosent av befolkningen og besto i all hovedsak av bønder som kunne være rike bønder med egne gårder til fattige dagarbeidere som jobbet på andres jord. Innenfor tredjestanden fantes det også ulike grupper med intern solidaritet, som gjerne organiserte seg i grupper kalt laug. Disse beskyttet interessene til medlemmene og sørget for at ingen kunne drive en virksomhet uten å være knyttet til det tilhørende laug.

Helt til slutt i kapittelet omtales skjebnen til korsfarerrikene: «Desse statsdanningane var erobrarstatar og låg i permanent konflikt med dei muslimske herskarane i regionen.» Jerusalem ble erobret av Saladin i 1187, og mot slutten av 1200-tallet var det slutt på korsfarerstatene i Midtøsten. Selv om korsfarerstatene ble opprettholdt av våpenmakt, var lange perioder av middelalderen preget av kunnskapsutveksling og kulturmøter mellom kristne samfunn og andre kulturer.

2.3.2 Oppsummering

Det umiddelbart bemerkelsesverdige med dette kapittelet er dets innledning, som presenterer en svært *antikvarisk* vinkling på korstogene. Med formuleringer som «massakre uten sidestykke», «plyndra og myrda seg gjennom Anatolia, Syria og Palestina», og «den nye herskaren over Jerusalem leidde okkupasjonshæren og var ansvarleg for myrderia» plasserer forfatteren seg umiddelbart i den *antikvariske* tradisjonen, selv om man ser vekk fra innholdet i det utvalgte sitatet fra Ibn al-Athir – som kun underbygger påstanden. Den antikvariske fortellingstradisjon er derimot i langt mindre grad tilstedeværende senere i kapittelet, der den *nye* fortellingstradisjonen utvilsomt er den rådende. Kapittelet er hovedsakelig oppdelt i tre ulike deler, der hver av samfunnsstendenes kår, rolle og funksjon presenteres. Referansene til historiske hendelser og store personligheter er sporadisk, ukronologisk og disse tjener som eksempler på klassen de selv tilhører. Det er dermed ikke et biografisk perspektiv som brukes for å beskrive aktørene, slik som gjerne er typisk for en *moderne* fremstillingsform. Disse personene introduseres for å kunne si noe mer generelt om gruppen de selv var en del av, noe som igjen viser at fokuset er på sosiale forhold – et typisk kjennetegn for den *nye* fortellingstradisjonen.

Den antikvariske vinklingen på korstogene kan antageligvis forklares ved at boken selv oppfører Amin Maaloufs *Korstogene sett fra arabernes sides* som en av de tre utvalgte bøkene

for kapittelet. Se kapittel 4.3 for mer om Amin Maalouf og hans påvirkning på læreboktekstene.

Kort oppsummert er læreverket *I Ettetid* hovedsakelig preget av den *nye* fortellingstradisjonen, men den har også en klar *antikvarisk* fremstilling i sin omtale av korstogene.

2.4 Mennesker i tid

Mennesker i tid 1: Verden og Norge før 1800 ble utgitt av Cappelen i 2007, og er på 336 sider. Boken er todelt, den første delen handler om verdenshistorie, den andre delen om spesifikt norsk historie. Boken dekker kun VG2-pensum.

Dette læreverket skiller seg ut ved at beskrivelsene av Europa i middelalderen opptar klart mest plass av alle lærebøkene som blir analysert i denne oppgaven. 66 sider blir viet til middelalderen, og av disse blir det satt av ca 5 sider til det arabiske riket, samt en drøy side om de senere tyrkiske invasjonene. De resterende 60 sidene omhandler nesten utelukkende europeiske forhold, med unntak av én side om de mongolske erobringene. Kapittelet om middelalderen er firedeelt: Tidlig middelalder fra ca. 500-1000, høymiddelalder fra ca. 1000-1350 senmiddelalder fra ca. 1350-1500 og Globalt oversyn ca. 1500: Fra land til hav.

Kapittelet har følgende delkapitler:

Tidlig middelalder

- Det bysantinske riket
- Det arabiske riket
- Vest-Europa
- Karolingerne og føydalsamfunnet
- Tidlig middelalder: en oppsummering

Høymiddelalderen

- Føydale riker
- Godseier og bonde
- Det kristne Europa
- Borgernes verden
- Et tradisjonelt jordbrukssamfunn

Senmiddelalderen

- Pesten
- Hundreårskrigen

- Et tradisjonelt samfunn?

Globalt oversyn ca. 1500: Fra land til hav

- Nomadenes tid
- Unntaket: Europa

2.4.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Delkapittelet om det arabiske riket begynner med et avsnitt om Muhammeds liv. Han presenteres som grunnleggeren av religion islam, som er arabisk for underkastelse. En religiøs åpenbaring i 610 la grunnlaget for Koranen, islams hellige skrift. Islam hadde mange fellestrekk med kristendommen og jødedommen, og disse ble av Muhammed presentert som forløpere for islam. Det skrives at islam i likhet med kristendommen i begynnelsen var tett knyttet til arabiske folkegrupper, men at denne tilknytningen etter hvert ble mer løsrevet. Han ble drevet fra Mekka til nabobyen Medina, hvor han fikk større oppslutning. Ved sin død i 632 hadde han samlet den arabiske halvøyen under sin ledelse, skrives det.

Det påfølgende avsnittet handler om den muslimske ekspansjonen etter Muhammeds død. Abu Bakr klarte å slå ned opprørstendenser og ble den første kalifen, noe som markerte starten på en storstilt arabisk ekspansjon. Deretter kommer boken inn på hvilke områder som ble erobret, og at det arabiske riket på midten av 700-tallet besto av tre hoveddeler: Nord-Afrika og den iberiske halvøyen, Midtøsten og det iranske høylandet. Det arabiske riket var frem til denne tiden i konstant ekspansjon, den eneste måten et så stort rike kunne holdes samlet på, skrives det. Dette sammenlignes med utviklingen i Romerriket.

Etter dette kommer et avsnitt om abbasidekalifatet. Abbasidene erstattet omajadecalifatet, noe som markerte overgangen fra et erobringsrike til et multi-etnisk imperium. Den arabiske eliten ble svekket, og en muslim var en muslim uansett etnisk bakgrunn. Over flere hundreår gikk erobrede gravis over til islam, og «ingen ble tvunget til å bli muslimer», skrives det.⁴⁸ Det påpekes at ikke-muslimer riktignok måtte betale en ekstra skatt.

Før neste avsnitt dukker det opp en rubrikk som handler om splittelsen mellom sunni- og sjia-islam. Splittelsen har opphav i konflikten om hvem som skulle lede det muslimske fellesskapet etter Muhammeds død. Flertallet mente at den nye lederen skulle velges blant

---

⁴⁸ Mennesker i tid, 63

dem som var best kvalifisert, mens et mindretall hevdet at den nye lederen måtte velges fra Muhammeds egen familie. Ali, Muhammeds fetter og svigersønn ble valgt til den fjerde kalifen. Sjiamuslimene godtar kun Ali som rett kalif blant de fire første kalifene. Ali ble myrdet i 661, og hans sønn Hussein ble drept i slaget ved Karbala i 680. Splittelsen var dermed et faktum.

Det neste avsnittet, «Den arabiske staten mislykkes», handler om nedgangstiden til det arabiske riket. Abbasidene hadde åpnet for at flere kunne bli muslimer, men det bidro også til å svekke imperiet på sikt. Riket ble ledet av kalifen i Bagdad, som hadde uinnskrenket makt. Et problem var at slavesoldater fikk etter hvert en betydelig makt, og tok gradvis over kontrollen i riket. Et annet problem var at staten ikke klarte å bygge lojalitet innad i riket. Kalifen ble mer og mer en symbolfigur, og fra 800-tallet løsrev stadig flere områder seg. Ikke før på 1200-tallet så en ny sterk islamsk stat dagens lys i Midtøsten – mamelukkriket i Egypt.

Det nest siste avsnittet, «islam triumf», kan vi lese om religionens langvarige betydning. Selv etter at det arabiske gikk til grunne, fortsatt islam å bre seg. Grunnen til islams suksess var at den ikke stilte urealistisk strenge krav til folks livsførsel, skrives det. Islam hadde ikke noe formelt presteskap og skilte ikke klart mellom verdslige og åndelige området.

Sammenliknet med den eneveldige statsformen var «religionsutøvelsen utpreget demokratisk.»⁴⁹ Kvinner hadde en «vel så fri stilling i de muslimske områdene som i den kristne kulturen. De hadde arverett, disposisjonsrett over sin egen eiendom og kunne bevege seg temmelig fritt på offentlige møteplasser. Muhammeds kone Aysha og datter Fatima var ledende politiske skikkelser. Blant nomadene og kjøpmennene hadde kvinnene en særlig viktig og selvstendig rolle i det daglige liv.»⁵⁰ Det påpekes at kvinnens stilling ble gradvis forverret, og at ifølge koranen kunne en mann slå sin hustru hvis hun var ulydig. Tildekking med slør var en persisk skikk som fikk gjennomslag litt etter litt.

Innledningsvis i det siste avsnittet, «muslimer og kristne», står det skrevet at kristne og muslimer kom i konflikt da muslimene forsøkte å trenge nord fra den Iberiske halvøyen. Korstogene i Midtøsten og gjenerobringen fra muslimene, «reconquista», bidro mye til å «skape splid og bitterhet mellom de to kulturene», skrives det.⁵¹ Det er lett å overdrive motsetningene, mange steder levde kristne og muslimer fredfylt sammen, skrives det. Det er også «lett å glemme at den arabiske kulturen på mange områder var den kristne overlegen»⁵².» Tallsystem, astronomi, medisin og vanningsmetoder var noen få viktige ting de

---

⁴⁹ Mennesker i tid, 64

⁵⁰ Mennesker i tid, 64

⁵¹ Mennesker i tid, 65

⁵² Mennesker i tid, 65

kristne plukket opp hos muslimene. Europa var ikke den sterkeste eller den mest avanserte kulturen i tidlig middelalder, påpekes det.

Boken er knapp i sin beskrivelse av seldsjukkene: «På 1000-tallet erobret de tyrkisktalende seldsjukkene store deler av Midtøsten. De avskaffet det muslimske kalifatet og erobret Lilleasia fra Bysants. Seldsjukkene antok snart islam og ble assimilert i befolkningen.»⁵³

Litt mer informasjon er det å hente om osmanene, som får ca. en halvside. Osmanene beskrives som en tyrkisktalende gruppe som hadde gått over til islam. Rundt år 1400 hadde de etablert seg på Balkan, og de erobret Konstantinopel i 1453, noe som gjorde slutt på det bysantinske riket. Det påstås deretter følgende: «Men erobringen ble ikke etterfulgt av plyndring og drap. Tvert imot fikk de kristne kirkene og kjøpmennene privilegier av sultanen, som erklærte at han var den bysantinske keiserens arvtaker.»⁵⁴ Riket besto av en blanding av tyrkiske, bysantinske og islamske tradisjoner, og «Riket var religiøst tolerant i motsetning til de fleste europeiske stater på dette tidspunktet.»⁵⁵ De lå under seg store deler av Midtøsten og Nord-Afrika, men sluttet å være en trussel etter å stått foran Wiens porter i 1683.

2.4.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Kapittelet som helhet innledes med historien til begrepet «middelalder». Det påpekes at dette begrepet oppsto i renessansen, da man mente at antikken var gjenfødt i kontrast til middelalderen, som ble oppfattet som en mørk tid med overtro og uro. Det skrives at moderne historikere setter spørsmålsteget ved denne oppfatningen, og at perioden verken var mørk eller stillestående. Grunnlaget for det moderne Europa ble på mange måter lagt i denne perioden.

Den enhetlige middelalderkulturen under Romerriket presenteres som tredelt i tidlig middelalder: Det bysantinske riket, Vest-Europa og det arabiske riket. Dette er i tråd med flere av de andre bøkene, som også opererer med en slik tredeling i tidlig middelalder. Det skrives at den delen av Romerriket som klarte å holde stand fikk etter hvert navnet Bysants, og at keiseren her var kirkens øverste leder. På 500-tallet opplevde Bysants en storhetstid, og de klarte å gjenerobre Italia og andre vestlige besittelser. Disse erobringene ble omgjort av nye germanske erobringer på 600-tallet, og Midtøsten gikk tapt til araberne. Etter hvert ble riket delt opp i militærdistrikter, der bønder fikk jord mot å utføre krigstjeneste. Frem til

---

⁵³ Mennesker i tid, 119

⁵⁴ Mennesker i tid, 120

⁵⁵ Mennesker i tid, 120

1000-tallet besto riket temmelig uforandret, men da en ny invasjonbølge av seldsjukkene presset på gikk Lilleasia tapt. Samtidig benyttet paven i Roma anledningen til å frigjøre seg fra Bysants i 1054, skrives det. Det ble et religiøst skisma mellom øst og vest, og godseiere overtok også mye av bondejorden. Dermed ble mange av bøndene livegne, slik som i Vest-Europa. Handelen med Konstantinopel økte i denne perioden, men det var italienske bystater som fikk mesteparten av fortjenesten. I 1204 ble Konstantinopel erobret av korsfarerne, med Venezia som en av de store pådriverne, og i 1453 måtte Bysants gi helt tapt da osmanene inntok Konstantinopel, skrives det. Til slutt opptrer en kort rubrikk om Sigurd Jorsalfares besøk i Konstantinopel. Sigurd var opptatt av å gjøre inntrykk på keiseren, og keiseren gjorde stas på Sigurd ved å la han gå gjennom en spesiell port som var forbeholdt keiseren.⁵⁶

Delkapittelet om Vest-Europa åpner med folkevandringstiden, og om hvor ulike germanske grupper slo seg ned i det forhenværende Vestromerriket. De urolige byene ble etter hvert avfolket, og landsbygden og godset ble samfunnets sentrum. Kirken og religionen ble mye viktigere etter Vestromerrikets fall, og det geografiske tyngdepunktet flyttet seg fra Middelhavet til nord for Alpene.

Etter dette går boken mer i detalj på karolingerriket. Merovingernes overgang til kristendommen nevnes kort før boken går over til å beskrive karolingernes styre. Først fortelles det om Karl Martell og hans seier over araberne i 732, deretter om Karl den Store som blir omtalt som en stor feltherre som overvant andre germanske folkeslag.⁵⁷ Paven og Karl spilte på lag, og paven kronet han til keiser i år 800. Det skrives også at selv om han ikke kunne lese og skrive, inviterte han lærde kristne fra England. Føydalsystemet som vokste frem på denne tiden omtales også, og det er ikke mye som skiller denne fremstillingen av føydalisme fra den i andre bøker – Det fremstilles som en pyramide av avhengighetsforhold, og om militærtjeneste som motytelse for tildeling av len. Det påpekes også en viss kontinuitet ved at man ikke skal gjøre dette systemet «for unikt», og at de aller fleste førmoderne fellesskap har fellestrekk med føydalsamfunnet. Rundt midten av 800-tallet deles karolingerriket, og i likhet med andre bøker kommer man inn på tre folkegrupper som truet det kristne Europa i denne tiden – vikingene, araberne og madjarene.

I delen om Vest-Europa i middelalderen opptrer også en rekke rubrikker. Den første av disse handler om klostrene, som omtales som den fremste bærer av de romerske tradisjonene, men at de ofte fjernet seg fra fattigdomsidealet de hadde forpliktet seg til å følge. Videre kan vi lese om Konstantins donasjon, som ble brukt i middelalderen for å forsvare krikens overhøyhet og om hvordan man i renessansen kom frem til at dette var en forfalskning. I

---

⁵⁶ Mennesker i tid, 61

⁵⁷ Mennesker i tid, 69

andre rubrikker går man litt nærmere inn på Karl den stores kroning, karolingerrikets deling og om Karl Marx sitt syn på føydalsamfunnet.⁵⁸

Kapittelet om høymiddelalderen åpner med en kort skildring av høymiddelalder som en periode med vekst i folketall, byutvikling, kulturell aktivitet og fremvekst av mer stabile riker til tross for at bøndene trolig fikk det verre i denne tiden grunnet press på ressursene. Boken går deretter i detalj på tre av rikene, det tysk-romerske riket, Frankrike og England. Dette er de samme rikene som også detaljbehandles i flere andre bøker, men *Mennesker i Tid* utmerker seg ved å være langt mer detaljert i beskrivelsen av disse. Oppimot 9 sider blir brukt til beskrivelsen av disse tre statene i høymiddelalderen, og først ut er det tysk-romerske riket. Her kan vi lese om Otto den stores seier mot madjarene i 955, hans utrop til keiser og om problemer med lokale stormenn. De interne problemene ble likevel ikke eksplosiv før opposisjon fra kirken rundt midten av 1000-tallet, grunnet investiturstriden. Fremstillingen av investiturstriden skiller seg ikke nevneverdig, og den etter hvert velkjente historien om Henrik 4. sin canossagang fortelles. Selv om resultatet av konflikten var en seier for paven, så slet sidene hverandre ut. De hadde spilt hverandre ut på sidelinjen som førsterangs politiske aktører.

Delkapittelet om Frankrike åpner med kapetingernes maktovertagelse fra karolingerne i 987. Kongemakten var på denne tiden i en svært svak posisjon, men i kontrast til situasjonen i Tyskland ble kongemakten sterkere utover høymiddelalderen, ikke svakere. De franske kongene var også heldig i den forstand at de klarte å produsere mannlige arvinger i en ubrutt rekkefølge i over tre hundre år, og at de franske kongene dessuten var kompetente. Kong Filip August trekkes frem i den sammenheng, og hans seier over den engelske kongen og den tysk-romerske keiseren ved Bouvines i 1214. Han gjorde også framstøt mot sør-Frankrike, da han i samarbeid med paven satte i gang et korstog mot katarer. I år 1300 var Frankrike det mektigste riket i Europa, og under Filip 4. var riket så sterkt at de våget å ta paven til fange og installere ham i Avignon i sør-Frankrike. I en egen rubrikk på en halvside kan vi også lese om Eleonore av Akvitania, om hennes ekteskap og hennes turbulente liv.

Fortellingen om England starter med anglerne og saksernes fordriving av den keltiske befolkningen til mer fjerntliggende områder på de britiske øyer, som Wales, Nord-Skottland og Irland. På 800-tallet fikk angelsakserne problemer da vikingene herjet, men fra slutten av 800-tallet kom England gradvis tilbake til angelsaksernes kontroll. Deretter berettes det om Vilhelm Erobreren og kampen for den engelske tronen i 1066, der Harald Hardråde, Harold Godvinsson og slaget ved Stamford Bridge blir nevnt. Vilhelm inndro alt len i England etter

---

⁵⁸ Mennesker i tid, 70

sin erobring, og ga det deretter enten til sine følgesvenner eller til sine tidligere eiere i bytte mot troskapsed. Vi kan lese om Henrik 2. sitt ektemål med Eleanore av Akvitania, og at England dermed fikk herredømme over store deler av sør-Frankrike, og om hvordan Johan «uten land» mistet dette i sin regjeringstid. Også kampanjer på de britiske øyer berettes det kort om. Takket være Johans krigstap i 1214 ble han presset av rikets stormenn til innrømmelser, noe som endte opp i dokumentet Magna Charta. Der ble det stadfestet at kongen måtte innhente parlamentets godkjenning i en rekke saker, og at arrestasjoner ikke skulle forekomme uten grunn.⁵⁹ Den engelske kongemakten ble dermed mer begrenset enn noe annet sted.

Ca 9 sider brukes til å beskrive levevilkår og samfunn i middelalderens Europa. En går inn på jordbruksteknikker, og beskriver samfunnet som et «selvbergingssamfunn», der man sjelden produserte mer enn det man trengte og det som ble krevd i avgifter. I et avsnitt om ridderne omtales foruten deres krigerske funksjon også ridderkulturen som vokstre frem i høymiddelalderen, med fokus på mot og tapperhet. Det skrives også at mange har ment at den moderne romantiske kjærligheten vokste frem av denne kulturen.⁶⁰ Dette noe romantiserte synet på ridderne balanseres umiddelbart ved å påpeke at ridderens oppførsel overfor kvinner sto i grell kontrast til hans behandling av bønder. Disse ble pålagt tungt kroppslig arbeid, og at godseieren fikk bestemme hvem som fikk lov å gifte seg. Det påstås at dette noen steder ledet til «prima noctis», at godseieren fikk rett til å tilbringe første natten med bruden. Bøndene var nær slavestatus, skrives det. Bortsett fra dette skiller ikke den videre beskrivelsen av jordbrukssamfunnet seg nevneverdig fra den man finner i andre bøker, annet enn å være mer detaljert i sin beskrivelse av bøndenes liv: Vi får lese om arbeidsfordeling, landsbyfelleskap, arveregler, syn på kjærlighet, høytider, befolkningsvekst, rydding av skog og forbedring i landbruksteknikker. En rubrikk på nesten en helside handler om livet i landsbyen Montaillou i sør-Frankrike, som er et uvanlig eksempel på livet i en middelalderlandsby der det finnes rikelig kildemateriale. Vi får blant annet lese om kvinnebedåreren og landsbypresten Pierre, og det slås fast at kvinner hadde en ufri stilling, var underlagt mannen og ble utsatt for mye vold i ekteskapet.⁶¹ Videre opptrer en unik fremstilling i sammenligning med de andre lærebøkene, ved at et eget avsnitt får tittelen «et tolerant samfunn». Det skrives blant annet: «På den annen side var middelalderens europeere mer tolerante enn senere århundrers europeere. (...) Annerledestroende som muslimer og jøder hadde lenge viktige stillinger i handelen.»⁶² Det

---

⁵⁹ Mennesker i tid, 81

⁶⁰ Mennesker i tid, 83

⁶¹ Mennesker i tid, 84

⁶² Mennesker i tid, 87

stadfestes allikevel at middelaldermenneskets toleranse hadde sine grenser, og at «fremmede ble oppfattet som truende i den lokale middelalderverdenen.»⁶³

Det står at folk så Guds tilstedeværelse i alt, og ingenting var tilfeldig. Djevelen lå på lur overalt, og «helvetes pinsler ble viet adskillig større plass enn himmelens gleder i prekener og i billedkunsten.»⁶⁴ Kirken eide mye jord og hadde enorm makt i middelalderen, og det skrives at mange følte seg presset til å donere til kirken for å bedre sin mulighet til frelse. Det påpekes at det er store forskjeller mellom dagens kristendom og datidens kristendom, med fokus på helgendyrking og ritualer. Herskere donerte gjerne landområder til kirken snarere enn lokale stormenn, for å unngå at sistnevnte skulle la disse gå i arv. I en rubrikk går man inn på byggestiler i middelalderen, spesielt knyttet til katedraler. Før avsnittet om korstogene kommer man igjen inn på investiturstriden, med belysning av parallellautoriteten som eksisterte mellom åndelige og verdslige makter på denne tiden.

Korstogene presenteres som en rekke felttog frem til midten av 1200-tallet, som opprinnelig ble satt i gang da den hellige by var falt i de vantros hender og den bysantinske keiseren ba om hjelp. Det spekuleres i motivene til deltagerne på korstogene, og det skrives at en rekke mennesker ble med av eventyrlyst eller av vinnings hensikt. Deretter pekes det på tre konsekvenser av korstogene for Europa:

1. Det markerte et høydepunkt i pavens lederskap, og paven fikk også adgang på mer inntekter gjennom korstogstienden.
2. Kirken fikk en fot innenfor ridderklassen ved hjelp av ridderordenene, og det ble mer fredelig forhold innad i Europa ved at de krigerske elementene fikk vendt sin aggresjon utover Europas grenser.
3. Avstandene mellom øst og vest økte, spesielt i etterkant av korsfarernes plyndring av Konstantinopel i 1204 og det påfølgende latinske keiserdømmet.

Om korstogenes betydning for den muslimske verden skrives det at denne «ikke bør overdrives, selv om arabiske kilder viser med all mulig tydelighet at korsfarne ikke fór fram som fromme kristne.»⁶⁵ Det påpekes imidlertid at det finnes de som mener at korstogene fikk avgjørende konsekvenser for kristne og muslimer, og dette synspunktet blir viet en halvsides rubrikk. Det er igjen den fransk-libanesiske forfatteren Amin Maalouf og hans «Korstogene sett fra arabernes side» som danner grunnlaget for dette synspunktet. Synspunktene som blir presentert er blant annet at den arabiske kulturen var den europeiske overlegen, og at europeerne var i likhet med dyrene overlegne når det gjaldt styrke og raseri, men underlegne på alle andre områder. Gjennom araberne kom mye av den vestlige kulturen til Europa, og

---

⁶³ Mennesker i tid, 88

⁶⁴ Mennesker i tid, 90

⁶⁵ Mennesker i tid, 95

innenfor områder som medisin, astronomi, geografi, arkitektur og matematikk lærte europeerne mye, skrives det. Avslutningsvis i rubrikken kommer man også inn på Maaloufs syn på korstogene som årsaken til nedgangen til den arabiske sivilisasjon, mens lærebokforfatteren påpeker at selv om dette er store spørsmål som vi aldri får svar på, så er «Maaloufs refleksjoner verdt å bære med seg.»⁶⁶

Til slutt i dette delkapittelet opptrer avsnittet «verdsliggjøring av kirken». Det skrives at pavekirken fikk stor samfunnsrett, og gjennom sine store landeiendommer ofte hadde flere felles interesser med de adelige enn med fattige, som kirken ideelt skulle identifisere seg med. Flere reformbevegelser oppsto for å frigjøre kirken fra verdslig påvirkning, noe som i virkeligheten var en umulig fordring, skrives det. Tålmodigheten for slike bevegelser tok slutt med katarerne i sør-Frankrike, som ble forfulgt på det hardeste. På slutten av høymiddelalderen hadde kirken mye av sin åndelige rolle, og paven satt på 1300-tallet i Avignon på den franske kongens nåde.

Det pekes på tre områder som opplevde stor handelsvekst i høymiddelalderen: Flandern, Nord-Tyskland og sentral- og nord-Italia. Felles for disse tre områdene var byer som lå i randsoner, der fyrstemakt sto svakt. Kjøpmenn var ofte tjent ved å holde seg unna mektige fyrster, dermed oppsto det viktige handelsbyer i disse områdene. Også byer som London og Paris, opplevde stor vekst i sin rolle som administrative sentrum for sine respektive riker, uten at de spilte en viktig rolle for handel. I et avsnitt går man i nærmere detalj på forskjellen mellom disse tre områdene, og hva som var spesialitetene deres. I en rubrikk på ca. en halvside blir det fortalt om Marco Polo. Mesteparten av rubrikken vies til hans beskrivelse av khanens hoff i Beijing, og det påpekes at han ikke ble trodd i sin samtid. Det skrives at mange har tvilt på om han faktisk foretok sine reiser, men gjennom sine edruelige beskrivelser av det han skal ha opplevd skrives det at de fleste mener at han faktisk var i Kina.

Om hvordan disse handelsområdene klarte å hevde sin uavhengighet overfor de langt større og mektigere omliggende kongerikene skrives det at til tross for bystatenes manglende ressursgrunnlag, så hadde de en langt høyere evne til krigsmobilisering enn store og ineffektive kongeriker. Det skrives at byene var mer demokratisk enn omverdenen, til tross for at det også her var stor sosial ulikhet. Byenes suksess tilskrives deres evne til å skape rikdom og overskudd, til forskjell fra føydalsamfunn der selvberging var normen for vanlige folk. Det fortelles kort om Medici-familiens påvirkning, og det skrives at handelsnettverket var ved siden av ridderkulturen og kristendommen det som bant Europa sammen.

---

⁶⁶ Mennesker i tid, 93

Til slutt kommer forfatterens syn på middelalderens samfunnsordning i Europa tydelig til syne: Staten var nærmest umerkelig på lokalnivå, og kirken virket «hemmende for nyskaping av alle slag.»⁶⁷ Samfunnet besto av bønder som drev jorden for en godseier, der ingen av parten hadde interesse av å forbedre produksjonen, skrives det. De kapitalistiske byene skaffet luksusvarer til overklassen, men klarte ikke å endre samfunnet i en mer demokratisk retning. «Vi gjør middelalderen urett om vi ser den utelukkende som en forløper for vårt moderne samfunn»⁶⁸, skrives det. Man kan alltid finne spirer til den senere utviklingen i historien, men dette var kun ørsmå tendenser ved utgangen av høymiddelalderen, slås det fast.

Senmiddelalderen beskrives som en periode med mye uro og en drastisk nedgang i folketallet, men det påpekes at perioden ikke kun bør ses på som en krisetid. Det påpekes at sykdom og død var en mye større del av hverdagen for 700-800 år siden, men folk var allikevel uforberedt på utbrudd av pest som ikke hadde forekommet i Europa siden 700-tallet. Pestepidemien som brøt ut i 1347 tok livet av en tredjedel av Europas befolkning, skrives det. Pesten vendte også tilbake med jevne mellomrom, til tross for at den ble mindre omfattende over tid. Pesten kom via silkeveien, og sannsynligheten for å dø dersom man var smittet var 60%. Det skrives om hvordan pesten spredte seg via rotter, og om ulike måter pesten kunne utarte seg på. Folk var opptatt av å finne årsaken til at Gud hadde straffet menneskeheten på denne måten, og jødene ble dermed syndebukker, skrives det. De ble enten utestengt, forfulgt eller drept. I en egen rubrikk omtales jødeforfølgelser mer inngående. Jøder hadde tidligere blitt tolerert, men i senmiddelalderen var det slutt på denne toleransen. Det skrives at i Tyskland og andre steder jødene bodde, ble de «massakrert og slaktet ned av kristne, og tusener av dem brent.»⁶⁹

Den kraftige nedgangen i folketallet førte til en lettelse for dem som overlevde, og utviklingen i høymiddelalderen ble snudd på hodet. Det var plutselig blitt rikelig med jord, og knapphet på arbeidskraft. Det var nå de adelige som måtte lokke arbeidskraft til seg på sine gårder med forbedrede vilkår. Adelen var ofte ikke interessert i å komme med slike innrømmelser, og ofte ble resultatet blodige kamper, skrives det. Boken er dermed i tråd med de andre lærebøkene om svartedaudens påvirkning på samfunnet.

Avslutningsvis pekes det på tre årsaker til at bøndene i Vest-Europa, til forskjell fra bøndene i Øst-Europa, fikk bedre forhold til tross for at de konsekvent gikk tapende ut av militære konfrontasjoner med adelsklassen:

---

⁶⁷ Mennesker i tid, 100

⁶⁸ Mennesker i tid, 100

⁶⁹ Mennesker i tid, 104

1. Byene hadde en sterkere stilling i vest, og mange av bondeopprørene skjedde i nærheten av byer.
2. Kongemakten sto sterkere i vest, og kongen klarte å bevare et direkte bånd til bøndene. Kongen hadde gjerne samme interesser som bøndene når det gjaldt å begrense adelens makt.
3. Bøndene i vest bodde tettere enn i øst, og det var dermed enklere for bøndene å organisere seg.

Til slutt i dette delkapittelet opptrer en helsides rubrikk om det franske bondeopprøret i 1358, med et utdrag fra Jean Froissarts krøniker som selv opplevde denne tiden. Han forteller om en rekke grusomheter bøndene gjorde overfor adelige, og om utallige adelsmenn som ble drept og adelskvinner som ble voldtatt. Bondeopprøret ble til slutt brutalt slått ned, og opprørerne ble drept som dyr, skrives det.

Hundreårskrigen oppsummeres som 116 år med spredte felttog som først intensiverte seg på begynnelsen av 1400-tallet. Stridens kjerne var spørsmålet om hvem som skulle styre Frankrike. Det fortelles om de engelske besittelsene på det europeiske fastlandet frem til krigsutbruddet, og om det kompliserte forholdet mellom den franske og den engelske kongen. Resultatet av krigen var at engelskmennene ble drevet ut av Frankrike for godt, skrives det. Boken gjør deretter et forsøk på å forklare hvordan engelskmennene klarte å holde stand så lenge, til tross for at Frankrike hadde fire-fem ganger større befolkning. Den franske adelen var mot et tett samarbeid med den franske kongen, og den franske adelen var ikke interessert i å jage ut engelskmennene, som var en nyttig trussel mot franskekongen. Den franske adelens passivitet førte nesten til slutten på det franske monarkiet, etter Henrik 5. sin seier ved Azincourt i 1415. En usedvanlig person trådte dermed inn på den historiske arenaen: Jeanne d'Arc. Det skrives at hun gjerne blir fremstilt som den som vekket Frankrike fra tornerosesøvn, og hennes deltagelse ved beleiringen av Orléans i 1429 førte til et vendepunkt i krigen. Hun får også sin egen rubrikk. Det påpekes at Jeanne er unik både grunnet sitt kjønn og sin lave sosiale status, men at det samtidig er vanskelig å skille den historiske Jeanne d'Arc fra den mytologiske Jeanne d'Arc. Bøndene elsket henne, og hun var nyttig for adelen for å mobilisere til kamp mot engelskmennene. Lenge før krigen var over hadde hun riktignok utspilt sin nytte, og franskekongen tilbudte ikke løsepenger for henne da hun ble tatt til fange av engelskmennene. Hun ble dermed brent for hekseri i 1431, men hun har i ettertiden blitt et av Frankrikes viktigste nasjonale symboler, skrives det.

I dette siste, korte delkapittelet på en halvside omtales endringene som Europa hadde gjennomgått i senmiddelalderen. Bøndene var i større grad friere, og kongene maktet å tilrive seg mer makt på bekostning av kirke og adel. På tampen av middelalderen var allikevel 90% fremdeles bønder. I oppgavedelen opptrer en kildeoppgave basert på en av

versjonene av Urban 2. sin korstogsappell, som også er gjengitt i flere andre bøker. Her er den gjengitt i større detalj, og det er færre utelatelser og hull i teksten.

Det påpekes at nomadefolk ikke erobret Europa har «ingenting med europeisk overlegenhet å gjøre», men at europeerne i sin militære underlegenhet ble reddet av flaks, geografi og fattigdom.⁷⁰ Hunerne trakk seg tilbake da Attila døde, og mongolene gjorde det samme da storkhanen døde. Europa var dessuten kaldt og vått, og som sagt lite attraktivt. Til slutt var Europa, med sine fjell, skoger og elver temmelig ufremkommelig. Konsekvensene av dette gjorde at Europa ble mer politisk stabilt, og det var her også færre naturkatastrofer. Europeerne ble dermed toneangivende i tiden etter middelalderen.

2.4.3 Observasjoner fra senere kapitler

I det påfølgende kapittelet, «Tidlig nytid ca. 1500-1770» kommer vi igjen inn på Konstantinopels fall i 1453 uten at det denne gang skrives noe mer enn at byen falt for de muslimske osmanene. Spanjolenes beleiring av Tenochtitlan blir beskrevet på følgende måte: «Her ødela de hus etter hus, gate etter gate og brente aztekerne i tusenvis. Likstanken lå tung over byen. Den måtte bygges opp på nytt fra grunnen av.»⁷¹ Vi kan senere lese om europeernes «grusom og griskhet», som omtales som «typiske europeiske kjennetegn.»⁷² I neste omgang fortelles det om «rasering av indianerkultur», «plyndring av helligdommer», og ødeleggelse av gamle religiøse sentre i kristendommens navn.⁷³ «Spanjolenes grusomheter bør ikke bagatelliseres»⁷⁴, skrives det videre. På ca. tre sider omtales slavehandelen, der slavetaking av europeere ikke nevnes, og slavehandelen i den muslimske delen av verden fremstilles som noe som oppsto etter den transatlantiske slavehandelen.⁷⁵ Til slutt skrives det at slavehandelen kaster en mørk skygge over vesten, og at mye av Vestens velstand og makt er bygget på grov utbytting av andre mennesker.⁷⁶ Den spanske inkvisisjonens forfølgning av jøder, muslimer og folk av blandet herkomst blir fremstilt som viktig for slutten på den spanske storhetstiden. «Blodets renhet var fra nå av det som gjaldt», skrives det.⁷⁷ Boken kommer også igjen inn på det osmanske rikets videre utvikling, med territorial

---

⁷⁰ Mennesker i tid, 121

⁷¹ Mennesker i tid, 128

⁷² Mennesker i tid, 129

⁷³ Mennesker i tid, 130

⁷⁴ Mennesker i tid, 131

⁷⁵ Mennesker i tid, 135 – «På samme tid som den transatlantiske slavehandelen gikk mot slutten, oppstod det en omfattende slavehandel i Øst-Afrika i regi av det muslimske Omansultanatet»

⁷⁶ Mennesker i tid, 137

⁷⁷ Mennesker i tid, 141

ekspansjon, stagnasjon og akterutseiling grunnet Europas militære revolusjon og oversjøiske ekspansjon.⁷⁸

2.4.4 Oppsummering

Bildet som i denne læreboken tegnes er ikke entydig, og bærer preg av flere ulike fremstillingstradisjoner. I begynnelsen skrives det om Muhammed og hans rolle for tilblivelsen av det arabiske imperiet, et imperium som kapittelet skildrer fremveksten og undergangen av i noe større detalj enn andre bøker. Vi kan lese om splittelsen mellom sjia- og sunnimuslimer, den geografiske utbredelsen av riket, overgangen fra Omajadekalifatet til Abbasidekalifatet med påfølgende betydning for ikke-arabiske muslimers rolle i imperiet, og senere om den gradvise undergangen til abbasidene og kalifatet. Dette er i tråd med den *moderne* fortellingen om middelalderen, men i løpet av denne dukker det opp en tydelig *romantisk* fremstilling: Det påstås nemlig at «ingen ble tvunget til å bli muslimer.» I hvor stor grad tvangskonverteringer forekom vil nok de lærde aldri enes om, men at det *forekom* burde være fullstendig uproblematisk å slå fast.⁷⁹ Bokens feilaktige påstand maler et tydelig *romantisert* bilde av erobringene, med vekt på at minoriteter ble tolerert og at tvangskonverteringer ikke forekom.

Dette bildet er også i tråd med hvordan seldsjukk-riket og det osmanske riket blir fremstilt. Fokus er på den territoriale ekspansjonen til disse rikene, og er dermed mye i tråd med den *moderne* fremstillingen. Også her er det *romantisierende* fremstillinger, som også kan ses på som en del av den *nye* fortellingstradisjonen. I det korte delkapittelet om osmanene vektlegges det at riket var «religiøst tolerant i motsetning til de fleste europeiske stater», og at det var tillatt å praktisere sin egen tro mot å betale en skatt til sultanen. Det er besynderlig at et rike som i århundrer praktiserte institusjonalisert slavetaking av ikke-muslimer gjennom *devshirme*-systemet blir betegnet som *tolerant*, og at dette vektlegges i en så kort tekst.⁸⁰ Dette blir uansett et definisjonsspørsmål, men påstanden om at erobringen av Konstantinopel «ikke ble etterfulgt av plyndring og drap» er ikke noe som finner

---

⁷⁸ Mennesker i tid, 183

⁷⁹ For eksempler på tvangskonvertering, se f. eks.:

- Pihl & Rosenløv, 108-109, evt. Stark, *Bearing False Witness*, 24-27 – Tvangskonvertering av kristne og jøder under almoravidene og almohadene i Spania
- Vryonis, 355-363 – Om tvangskonvertering i Anatolia under tyrkisk styre – “there is both Muslim and Christian evidence that forced conversion was far from insignificant.” (s. 360)
- Ye’or, 88-91 – Tvangskonverteringer og massakrer på kristne forekom i Spania, Syria, Anatolia, Armenia, Yemen, Egypt, Iran og Irak og Tunisia

⁸⁰ Bostom, 70

gjenklang i forskningslitteraturen.⁸¹ En tilsvarende påstand ville vært at det ikke var plyndring og drap i etterkant av erobringen av Jerusalem i 1099. *Mennesker i Tid* er et godt eksempel på hvordan den nye fortellingstradisjonen tidvis fremstiller vesten som *vonde* på den ene siden, mens «de andre» blir fremstilt som *gode*.

Til forskjell fra de andre lærebøkene fremstilling av den islamske verden i middelalderen er dette muligens den eneste der den *moderne* fortellingstradisjonen kan påstå å være den dominerende. Dette betyr ikke at den nye fortellingen om middelalderen er fraværende, snarere tvert imot. Sosiale og religiøse forhold, samt vitenskap blir belyst i delkapittelet om det arabiske riket. Det snakkes om konverteringsprosesser, toleranse, kjønnsroller, islams rolle i dagliglivet, og om oppfinnelser og innovasjoner. Den vestlige sivilisasjonskritikken gjør seg også merkbar ved de stadige sammenligningene boken foretar mellom vestlig sivilisasjon og islamsk sivilisasjon i middelalderen, der den vestlige sivilisasjonen påpekes som den underlegne parten:

- Den islamske religionsutøvelsen var «utpreget demokratisk» i forhold til i Vesten⁸²
- Kvinnene hadde i utgangspunktet «en vel så fri stilling i de muslimske områdene som i den kristne kulturen.»⁸³
- «I tillegg er det lett å glemme at den arabiske kulturen på mange områder var den kristne overlegen.»⁸⁴
- «Den arabiske eliten hadde også et mer positivt forhold til handel enn den europeiske eliten.»⁸⁵
- «Når vi nå vender oss mot Europa, er det derfor ikke fordi dette var den sterkeste eller mest avanserte kulturen i middelalderen.»⁸⁶
- Det osmanske riket var «religiøst tolerant i motsetning til de fleste europeiske stater på dette tidspunktet.»⁸⁷

---

⁸¹ Utdrag fra ulike bøker om beleiringen av Konstantinopel:

- Norwich, 234 – “The Sultan had promised his men the three days of looting to which by Islamic traditions they were entitled, but the orgy of violence had been on such a scale that there were no protests when he brought it to a close on the same day as it had begun.”
- Tyerman, 864 – “The second sack of Constantinople may have been as damaging as the first in 1204. Perhaps as many as 4000 Greek civilians died, about a tenth of the population; many others were enslaved or ransomed.”
- Pihl & Rosenløv, 201 – «Kirker og huse blev plyndret og skændet, og indbyggerne blev udsat for massakrer, voldtægter og slaveri»

⁸² *Mennesker i tid*, 64

⁸³ *Mennesker i tid*, 64

⁸⁴ *Mennesker i tid*, 65

⁸⁵ *Mennesker i tid*, 65

⁸⁶ *Mennesker i tid*, 65

⁸⁷ *Mennesker i tid*, 120

- «Unntaket er Europa, som aldri ble erobret av sentralasiatiske nomadiske grupper. Grunnen til det har lite med europeisk overlegenhet å gjøre.»⁸⁸
- «De store høykulturene i Kina, India og Midtøsten var ekstremt fruktbare, og sammenliknet med disse områdene var Europa kaldt og vått.»⁸⁹

I tillegg til dette fremheves korstogene, både i delkapittelet om det arabiske imperiet og igjen i delkapittelet om høymiddelalderen, som bidragsytende til «splid og bitterhet mellom de to kulturene».

For å oppsummere, både den *nye* og den *moderne* fortellingen gjør seg sterkt synlig i denne bokens fremstilling av middelalderen i den islamske verden, omtrent på lik linje med hverandre. Også den *romantiske* fortellingen om middelalderen er også til en viss grad synlig, med fremstillingene av de islamske erobringene som en mer fredfull prosess enn det de egentlig var. Dette er et særskilt problematisk trekk ved *Mennesker i Tid*, da flere fremstillinger bygger på påstander uten rot i virkeligheten.

Som etter hvert har vist seg å være normen i de fleste av lærebøkene for VGS, bærer fremstillingene av Europa preg av en god blanding av den *moderne* og den *nye* fortellingen om middelalderen. Dette kommer til syne i alle tre hoveddelene av kapittelet. I tidlig middelalder og i høymiddelalderen går det i detalj på statsutviklingen i Bysants, Karolingerriket, England, Frankrike og det tysk-romerske riket. Her kan vi lese om «store menn» som Karl den Store, Justinian, Otto den Store, Henrik 4., pave Gregor 7., Filip August og Vilhelm Erobreren, men det er også fokus på stridigheter, kampanjer og territorial utvikling.

Dette bildet er altså ikke entydig, med plass også viet til beskrivelse av sosiale forhold i disse områdene. Fokuset på sosiale forhold er spesielt tydelig i delkapittelet om høymiddelalderen, der boken i større grad enn andre bøker går i dybden på temaer som ridderkultur, føydalsamfunnet, levekår for bøndene, landsbyfelleskap og kjønnsroller. Også nyvinninger innenfor landbruk og militærteknikk, samt beskrivelser av handel og befolkningsvekst får mye plass. Dermed er også innflytelsen til den *nye* fortellingen om middelalderen også tilstedeværende. Til tross for at den vestlige sivilisasjonskritikken ikke er like påfallende som i de tidlige delene av det påfølgende kapittelet om tidlig nytid, kommer også denne delen av den *nye* fortellingstradisjonen tydelig til syne i delkapittelet om korstogene. Ved å trekke inn Amin Maaloufs «Korstogene sett fra arabisk side», som nå kan stadfestes som den boken det oftest blir eksplisitt referert til i kapitlene om middelalderen i lærebøkene, kommer en

---

⁸⁸ Mennesker i tid, 121

⁸⁹ Mennesker i tid, 121

vestlig sivilisasjonskritikk også her til syne. Den arabiske verden fremstilles som offeret for et ekspansjonistisk Europa.

Verken den antikvariske eller den romantiske tradisjonen gjør seg spesielt synlig i fremstillingene av europeisk historie i middelalderen. Det eneste nevneverdige eksempelet for en *antikvarisk* fremstilling er til gjengjeld en av de mest klassiske eksemplene på en slik fremstilling, nemlig myten om *prima noctis*, som presenteres som faktisk i læreboken. Dette er som nevnt påstanden om at godseieren enkelte steder hadde rett til å tilbringe den første natten med enhver brud som giftet seg i hans områder, til en viss grad popularisert av filmer som *Braveheart* (1995). På den andre siden opptrer den eneste delvis *romantiske* fremstillingen i avsnittet om Europa som et *tolerant* samfunn, i alle fall frem til langt ut i høymiddelalderen. Grunnen til at denne fremstillingen kun er delvis romantisk, er at det påpekes at det etter hvert ble utålelig med meningsmangfold, noe som kulminerte i de senere hekseprosessene. Denne fremstillingen er også unik for denne boken.

2.5 Perspektiver

Læreverket *Perspektiver Historie Vg2 • Vg3* ble utgitt av Gyldendal Undervisning i 2013, er på 614 sider og dekker pensum for både VG2 og VG3. Boken er delt i fire deler, med en framgangsmåtedel, en historiedel, en kursdel og en essaydel. Størsteparten av boken er dedisert til historiedelen, og det er også denne som angår oppgavens problemstilling. I essaydelen er det spesielt ett essay forfattet av tidligere leder for daværende Rød Valgallianse, Aslak S. Myhre, som også er av interesse for problemstillingen da denne omhandler blant annet islamsk middelalderhistorie.

Den islamske verden i middelalderen blir behandlet i kapittel 5: «Store imperier og nomadefolk», der fremveksten av islam og det arabiske riket opptar ca 10 sider i delkapittelet «Islam – en ny verdensreligion». Senere i kapittelet forekommer også et delkapittel på én side om det osmanske riket, pluss noen sider om Afrika i denne perioden som delvis angår problemstillingen.

Kapittel 3, «Middelalderen i Europa», er på ca 28 sider og danner grunnlaget for analysen av hvordan Europas historie blir fremstilt. Dette kapitlet har følgende delkapitler:

- Hva er middelalderen?
- Det føydale systemet
- Befolkningsvekst og teknologi endrer samfunnet

- Hva var korstogene?
- Byer, handel og håndverk
- Statene blir til
- Keiser og pave – allianse og konkurranse

2.5.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Kapittelet «Islam – en ny verdensreligion» begynner med å fortelle om åpningen av Nordens største moské på Furuset i 2011, og nevner at dette er kun et eksempel på utallige eksempler på islams nærvær i Norge og Europa. Det påpekes at islam har slått røtter nye steder «akkurat som kristendom og jødedom», og at det er store forskjeller innad i den islamske verden.

Den påfølgende halvannen side beskjeftiger seg hovedsakelig med en beskrivelse av Muhammeds liv, og med politiske, kulturelle og sosiale forhold på den arabiske halvøy i hans samtid. Det står om Muhammeds religiøse vekkelse, og om klanstruktur og levekår i hans tid. Det fortelles om geografiske kjennetegn i ulike regioner i Arabia, og om regionens lange kontakt med Romerriket og andre områder i Asia og Afrika.

Muhammeds lære blir beskrevet som påvirket av både kristendommen og jødedommen, og at den forkastet gudene som innbyggerne i Mekka trodde på. Forfedrene ble også fordømt av Muhammed, og mange ble provosert, står det. Situasjonen ble uutholdelig, og Muhammed utvandret til Medina i 622. I de påfølgende årene bygde Muhammed allianser, noe som gjorde det mulig å tvinge Mekka til underkastelse. Ved sin død i 632 hadde praktisk talt hele den arabiske halvøya sluttet seg til Muhammeds lederskap. Et viktig trekk ved er at den stiller den enkelte et personlig valg om frelse og fortapelse, og setter fellesskapet med andre troende høyere enn alle andre sosiale bånd. Dette var noe islam og kristendommen hadde til felles, skrives det.

Neste avsnitt, «Religion og samfunn», handler om hvordan islams lære påvirket samfunnet. Muhammeds åpenbaringer ble samlet i Koranen rundt 650, og er en hellig bok for muslimer da innholdet regnes som Guds eget budskap. Selv om islam er en universell religion, ble araberne stående i særstilling fordi koranen var skrevet på arabisk. Innholdet i islam var sterkt preget av Muhammeds samtid, med lover og regler som var tilpasset en mannsdominert arabisk kultur. Kvinnen måtte alltid adlyde sin far, mann eller annen mannlige slektning, og måtte gifte seg med den familien ønsket. Det påpekes at slike patriarkalske maktforhold ikke var unikt for tiden, men at «Sannsynligvis har islams seier

betydd at kvinnene fikk en sterkere stilling i det arabiske området enn de hadde tidligere.»⁹⁰ Dette begrunnes med forbud mot drap av nyfødte pikebarn, og at kvinne fikk rett til eiendom, arv og å nekte å gifte seg igjen dersom de ble enker. Grunnet mange kriger var det et kronisk overskudd av kvinner, og derfor var polygami vanlig. Muhammed begrenset denne praksis ved å gjøre det forbudt for en mann å ha flere enn fire koner, skrives det. Det skrives at man i islam ikke viste fromhet ved å gi avkall på verdens goder eller ved å isolere seg i klostre som i kristendommen, men at islam hadde et positivt syn på familie- og samfunnsliv, yrkesaktivitet, handel, politikk og krig.⁹¹

Det neste avsnittet handler om fremveksten av det arabiske imperium. Muhammeds død utløste en akutt krise, da mange stammer var blitt presset med brutale midler og mente deres troskap til Muhammed var et personlig løfte. Det ble opprør, men Muhammeds etterfølger Abu Bakr kvalte dette. Det pekes dernest på flere årsaker til de videre arabiske erobringer:

«Hva nå? Abu Bakr sto med store styrker under våpen. Hvis han sendte krigerne hjem, mistet han kontrollen over de uregjerlige nomadestammene. Å holde styrkene på krigsfot og samle dem mot en felles, ytre fiende kan ha vært et mer fristende alternativ. Som vi har sett, var det ikke noe nytt at arabiske nomadestammer angrep bosetningene i mer fruktbare områder når tørke og uår tvang dem til å finne nye beiteområder. (...) Militære seire og erobringer ble ikke bare en kamp for materiell gevinst. De ble også en kamp for troen.»⁹²

Det pekes også på interne forhold i det bysantinske riket som førte til en svekking i landets forsvarsevne, blant annet keiserens upopularitet i Egypt og Syria, alvorlige pestepidemier og eliter som ikke tidsnok innså trusselen araberne utgjorde.

Etter dette går kapittelet videre til å handle om økonomi og handel. Araberne etablerte seg i egne festningsbyer og krevde inn skatt, som ble økt etter erobringsskrigene var over.

Araberne overtok jord som tidligere herskere hadde eid, men driftsmåten ble lite endret. Produksjonen og størrelsen på de dyrkede områdene ser ut til å ha gått ned under araberne, men dette kjenner vi ikke årsaken til, skrives det. Boken peker på større interesse for håndverk og handel som en mulig årsak. Handel fikk en høyere status i det arabiske imperiet, da selve Muhammed hadde vært kjøpmann. Det ble handlet i krydder, parfyme, edelsteiner, perler, silke og papir, og glass- og tekstilproduksjon økte.

---

⁹⁰ Perspektiver, 132

⁹¹ Perspektiver, 132

⁹² Perspektiver, 133

I det neste avsnittet pekes det på to perioder av det arabiske riket: Erobringsfasen fra ca. 635 til ca. 750, og konsolideringsfasen fra ca. 750 til ca. 850. I erobringstiden lå rikets sentrum i Syria, med rask ekspansjon og store økonomiske overskudd. Motsetninger lurte under overflaten grunnet fordeling av stridsbytte. I konsolideringsfasen tar ekspansjonen slutt, og de store inntektene tørker inn. Nye grupper tar over ledelsen, og det bygges en sentraladministrasjon i Bagdad med mye makt. Dynastiskiftet som førte til overgangen mellom disse periodene var resultat av en konflikt av hvem som hadde autoritet til å styre imperiet. De gamle makthaverne mente at riket måtte ledes av en som nedstammet fra profetens egen familie, men disse ble utfordret av perseren Abu Muslim, som ledet en allianse av ikke-arabiske muslimer som mente at regimet hadde fjernet seg for langt fra profeten. Sistnevnte tok makten i 750, og dynastiet ble kjent som abbasidene. Dette var mer enn bare et dynastiskifte, siden det var under abbasidene at riket nådde sin økonomiske og kulturelle blomstringstid.

Under abbasidene ble kalifen, muslimenes leder, fjern og opphøyet. Han levde isolert i en festning, omgitt av tjenere og tusenvis av slavinner. Kalifen var løsrevet politiske og økonomiske pressgrupper, men måtte støtte seg til hæren, som skulle bli skjebnesvangert. Hæren ble splittet i ulike fraksjoner, og stridighetene førte til at kalifens maktgrunnlag smuldret opp. Etter hvert gjorde provinsguvernører seg uavhengig, og nomadefolk presset utenfra. På 900-tallet hadde kalifen kun effektiv kontroll over Irak, og 150 år senere var riket nesten fullstendig oppløst, skrives det.

I det neste avsnittet, «Islam samler og skiller», skrives det at de arabiske erobrerne «kunne gå nådeløst frem for å utbre sin tro, men fra starten drev de ingen aktiv misjonspolitik.»⁹³ De vantro ble skattet hardere, så det var en fordel om ikke for mange omvendte seg. Lokalbefolkningen fikk til å begynne med ha sin religion i fred. Det var ulike lover for ulike grupper, og det tok lang tid før flertallet i de erobrede områdene gikk over til islam. Etter hvert vokste det frem ulike religiøse bevegelser utenfor kalifens kontroll, og kalifen mistet sin rolle som fremste tolker av loven. Islam er lettfattelig, og koranen er tydelig, religionen var ikke så vanskelig å leve opp til, og religionen skapte fellesskap blant de troende, skrives det. Etter hvert fikk islam større utbredelse enn området araberne okkuperte.

Deretter fortsetter boken på neste avsnitt, «Kulturens seier». Her fortelles det at det arabiske språket og deres religion spredte seg til områdene de overtok, noe som omtales som en svært spesiell historisk utvikling, da dette ofte var omvendt, slik som da germanerne inntok Romerriket. Spredningen av det arabiske språk og islam henger tett sammen, da kjennskap til arabisk var nødvendig for å tolke koranen. Poesi hadde dessuten en høy rolle i

---

⁹³ Perspektiver, 136

det arabiske samfunn. Billedkunst var derimot manglende, da islam overtok jødedommens og Moselovens forbud mot bildet og statuer av dyr og mennesker. Med økt handel ble det skapt økonomisk grunnlag for teologer, rettslærde, naturvitenskapsmenn og leger, og kunnskap og vitenskap blomstret.

Avslutningsvis står det at at muslimske skriftlærde på denne tiden ikke så noen motsetning mellom religiøs tro og det å ha et åpent, søkende sinn.⁹⁴ De vitenskapelige impulsene gikk fra Alexandria til Syria, og det var her araberne fikk kjennskap med den greske kulturarven. Senere ble europeerne kjent med de greske filosofene via det arabiske kunnskapssenteret Toledo i Spania, skrives det. Araberne egen innsats innenfor vitenskap var særlig sterk innenfor matematikk og medisin, og de tegnet mer nøyaktig kart enn det som fantes tidligere. Låneord fra arabisk som alkohol, almanakk, admiral, arsenal, magasin, tariff og divan viser arabernes innflytelse, skrives det. Etter ca. 1100 ebbet den vitenskapelige innsatsen ut, og det skjedde lite nytt. Det skrives at dette ikke er enkelt å forklare, men at koranens regler og normer kan ha hatt en betydning. Religionen utviklet seg med vekt på streng lydighet overfor Gud.

En side vies til det osmanske riket. I løpet av 1200-tallet grunnla tyrkiske nomadestammer en stat i den nordvestlige delen av Lilleasia, skrives det. Dette kom til å danne grunnlaget for det osmanske riket. De ekspanderte i alle retninger, og i 1453 falt Konstantinopel i deres hender. Dette vakte stor oppsikt i Europa, og ble drivkraft for ønsket om å finne en vei til India uten å måtte krysse muslimsk territorium, skrives det. Riket ble både fryktet og beundret i Europa, og de fortsatte med erobringer på Balkan og i Midtøsten. Imperiet var på sin høyde under Suleiman på 1500-tallet, men etter at osmanerne ble slått tilbake ved Wiens porter i 1683 fulgte en langvarig nedgangstid. Årsaken til dette beskrives som tilsvarende årsakene for Romerriket og det arabiske rikets nedgang: «Nye erobringer er nødvendig for å finansiere driften av de gamle. Når et imperium når grensene for sin ekspansjon, setter nedgangen langsomt inn.»⁹⁵ Den europeiske ekspansjonen førte også til at osmanene mistet terreng innenfor handel og håndverk.

Et eget delkapittel fokuserer på Afrika i middelalderen. Det skrives at slavehandelen hadde størst omfang [i middelalderen], og at etterspørselen etter afrikanske slaver var størst i Egypt og på den arabiske halvøy.⁹⁶ Lenger vest var gullhandelen viktigst, og muslimske kjøpmenn smeltet sammen med berberne.

Avslutningsvis snakkes det om bystater på østkysten av Afrika. Disse områdene ble knyttet til den arabiske verden kulturelt og økonomisk. Araberne tok hånd om den oversjøiske

---

⁹⁴ Perspektiver, 138

⁹⁵ Perspektiver, 146

⁹⁶ Perspektiver, 157

handelen, og afrikanerne brakte araberne gull, elfenben og slaver. På 1200-tallet fikk India og Indonesia islamske herskere, kystområdene på begge sider av det indiske hav ble tettere sammenknyttet enn noensinne og araberne begynte å slå seg ned i stort antall langs den afrikanske østkysten.

2.5.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Kapittelet «Middelalderen i Europa» innledes på følgende måte: «De første århundrene preges av oppbrudd og folkevandringer, særlig i vest, men etter hvert vokser det fram statsdannelser vi kjenner fra vår egen tid. Jordbruket dominerte økonomien og nesten alle mennesker var bønder. Kristendommen preget folks tenkemåte, og kirken var en dominerende samfunnsmakt.»

Boken forteller deretter at fantasy-litteraturen har blitt sterkt påvirket av middelalderen, og tankene vandrer kanskje mot dystre borger, kappekledde riddere med sverd og lanse, konger, keisere, myter, sagn og heltomot som settes på de ytterste prøver i kampen mot onde krefter. Middelalderen blir beskrevet som en fascinerende epoke, men grunnet få kilder og et svært annerledes verdenssyn er perioden også krevende. Perioden var både statisk og i endring: Man levde i et samfunn der alle hadde sin plass, og det fantes en sannhet som ble forvaltet av kirken. På den andre siden ble teknologi og dyrkingsmetoder langsamt forbedret, klostre, universiteter og katedraler vokste frem, og nasjonalforsamlingen ble skapt i denne tusenårslange perioden. Selve begrepet «middelalder» ble skapt i renessansen, men det advares mot å se middelalderen som en periode med skarpe skiller i forkant og i bakkant. Forbindelsen til periodene før og etter preges av både brudd og kontinuitet, påpekes det.

Det oppsto tre kulturområder rundt Middelhavet tidlig i middelalderen, med østlige deler i større grad preget av keisermakt og bykultur enn i vest. Senere vokste også det arabiske riket frem. Store folkevandringer preget overgangsperioden mellom antikken og middelalderen, med germanske og slaviske folkeslag som bosatte seg innenfor grensene til Romerriket. Klimaendringer, overbefolkning og hungersnød blir oppgitt som viktige faktorer for disse folkevandringene, men også Romerrikets befolkningsnedgang og manglende forsvarsevne blir fremhevet som viktig. Det påpekes at det var en kontinuitet mellom den romerske sivilisasjonen og samfunnsutviklingen deretter.

Etter Romerrikets sammenbrudd oppsto germanske kongedømmer som ifølge boken var

- Ustabile

- Uten enhetlig lovverk
- Preget av at slektskap og personlige bånd var viktig for organiseringen av samfunnet
- Uten særlig bruk av skriftspråk

Romas befolkning gikk fra en million i storhetstiden til 50 000 i begynnelsen av middelalderen, og det var ikke lenger grunnlag for storbyer i Vest-Europa.

Kun to av de germanske kongerikene som oppsto i kjølvannet av Vestromerrikets fall fikk varig liv, angelsakserne i England og frankerne i dagens Frankrike. Under Karl den store ekspanderte dette riket stort, og det oppsto en kulturell blomstringstid under hans styre. Hans hoff tiltrakk lærde fra hele Europa, skrives det. I år 800 ble han kronet til keiser av paven, og han ble kirkens beskytter. Men riket hans ble holdt sammen av lojalitet mellom slekter og enkeltpersoner, og gikk i oppløsning etter hans død. Den vestlige delen ble til Frankrike, den østlige ble til Tyskland. Karls rolle som kirkens beskytter ga tronen et sakralt preg, og dette var en forestilling som levde videre etter hans død. Kongen var utvalgt av Gud og sto over vanlige mennesker. Et slikt syn ble utnyttet av kongene for å befeste egen makt, skrives det.

Den østlige delen av Romerriket var den delen som i størst grad førte tradisjonene videre. Riket besto i tusen år, fra Konstantin den stores grunnlegging av Konstantinopel i 330 til byens fall for muslimske erobrere i 1453. Keiser Justinian hadde en drøm om å gjenreise hele Romerriket, og erobret Italia, kysten av Nord-Afrika og den sørlige delen av Spania fra germanerne. Han førte også en hard kristningspolitikk for å styrke sin makt, skrives det. Bortsett fra dette systematiserte han det gamle lovverket, som ble stående i århundrer. Keiseren var både lovgivende myndighet og øverste dommer med disse lovene.

Etter dette kommer en beskrivelse av tredelingen av samfunnet i middelalderen i stender. Det påpekes at middelaldermenneskene ikke opplevde at de var delt basert på hvor velstående de var, men hva de gjorde. Det ble derfor tre grupper: De som ber, de som kjemper, og de som arbeider. De to første stendene hadde herredømme over den tredje, påpekes det. Forestillingen om at mennesker var like med samme rettigheter var fremmed. De store forskjellene var en del av Guds skaperverk, og ble dermed godtatt.

Nitti prosent av befolkningen var bønder, og de måtte arbeide uten å selve høste fruktene av sitt arbeid. De kunne heller ikke forlate godset, og var dermed livegne. Fysisk makt var en viktig del av herredømmet bøndene var underlagt. Det var store forskjeller i bøndenes levestandard, men en vanlig bonde jobbet så hardt at det er vanskelig å forestille for oss i dag. Etter å ha utført sin arbeidsplikt satt ikke bøndene igjen med mer enn at de så vidt greide å overleve. Bosetning i små landsbyer med mellom 50 og 300 innbyggere var det

vanlige. Det var stor forskjell i velstand og rang mellom bønder og vasaller, men mellom bøndene var forholdene preget av likhet og nærhet, skrives det.

Aristokratene kunne til forskjell fra bøndene «spise så mye de ville, og hva de ville» De tjente gjerne opptil 16 000 ganger mer enn en vanlig bonde. Aristokratiet demonstrerte sin stand ved tjenere, praktfulle klær og fester. Det var større ulikheter mellom kjønnene, da bare menn var krigere. Aristokratiets måte å kjempe på krevde årelang opplæring, så guttene ble sendt til andre adelsfamilier fra en alder av 7 år. Jenter ble også sendt hjemmefra i en alder av 7, og deres oppgave var å inngå et gunstig ekteskap og å få barn. Menn hadde mye større frihet enn kvinner, da det var et viktig krav for kvinnen å være jomfru når hun giftet seg. Ofte var det kun kvinnene som kunne lese og skrive, da mennene mente dette var lite mandig, skrives det.

Til slutt finnes et kort avsnitt om de geistlige, som blir beskrevet som en særskilt gruppe innenfor aristokratiet. De øverste blant disse tilhørte dem med aller mest makt i middelaldersamfunnet, og i mange områder var kirken den største jordeieren.

To sider blir brukt til befolkningsvekst og teknologi, der perioden 500-1000 omtales som en periode med nedgang i befolkningen rundt Middelhavet, mens fra og med 750 gikk Nord- og Vest-Europa inn i en periode med befolkningsvekst. De viktigste forbedringene innenfor landbruk blir forklart i en egen rubrikk:

- Fra toåkerssystem til treåkerssystem
- Hjulpløgg
- Hestesko og bogtre

At klimaet ble mildere beskrives også som en medvirkende faktor, og fra ca. 700 frem til 1300-tallet var Europa spart for byllepesten. I tiden fra 1000 til 1300 var det dessuten mindre ødeleggende kriger i Europa sammenlignet med perioden før og etter.

Denne veksten førte til at gamle byer vokste, og at nye ble dannet. Dette ga fremvekst av nye stater, og økning i handel. Den viktigste årsaken til at denne utviklingen fikk en knekk på 1300-tallet var byllepesten, der halvparten til to tredjedeler av befolkningen ble revet vekk på ganske få år, skrives det.

Mellom dette og neste avsnitt opptrer en to siders rubrikk, «Det kristne Europa», som handler om hvordan religion omsluttet hele menneskelivet på flere måter:

- Presten, som får beskrivelse som sin tids psykolog, advokat, sjelesørger, lege, terapeut, miljøarbeider og sosial samlingsfigur.

- Katedraler, spesifikt Notre Dame-katedralen i Paris. Gjennom middelalderen ble kirkene mer og mer storslått, og strakte seg mot himmelen. Disse kirkebyggene utstrålte myndighet og makt, skrives det.
- Klosterlivet, der den enkelte måtte gi avkall på alt som bandt han eller henne til jordisk liv. Klostrene tok vare på kunnskap fra antikken, og var også viktig i utbredelsen av kristendommen til nye områder.
- Helgendyrkelse, som var en måte den mangfoldige gudeverden i de gamle religionene levde videre på.
- Tienden, der kirken mottok en skatt av en fast størrelse i tillegg til betaling for å utføre visse oppgaver som å lese messer for seg selv eller familiemedlemmer etter døden for å lette deres frelse.

Delkapittelet om korstogene åpner med pave Urban 2. sin korstogstale i 1095. Han har akkurat avsluttet en stormende appell om å befri Jerusalem fra de vantro, og reaksjon overgår alle hans forventninger, skrives det. I grusomme detaljer utmalte han hvordan tyrkiske folkeslag hadde forgrepet seg mot de kristne, og oppfordret alle til å slutte seg til en bevegelse som skulle utrydde de vantro.⁹⁷ Alle som døde ville automatisk få tilgivelse for sine synder. Det første korstoget med udisiplinerte styrker ble slått av tyrkiske soldater, men en langt sterkere korsfarerhær nådde Jerusalem der «den muslimske befolkningen ble massakrert.»⁹⁸ Paven organiserte nye korstog, men på 1200-tallet mistet de sitt siste fotfeste i Midtøsten. Bakgrunnen for korstogene blir beskrevet som seldsjukkene, en tyrkisk folkegruppe, sin erobring av Palestina i andre halvdel av 1100-tallet: «Det skapte problemer for kristne på pilegrimsreise til Jerusalem, men vanskelighetene ble trolig overdrevet i de skildringene som etter hvert nådde Europa.»⁹⁹ Keiseren i Konstantinopel ba også om hjelp, men «paven gjorde ikke som keiseren ba om». I stedet for å hjelpe bysantinerne gikk han inn for å erobre Jerusalem.

Deretter følger avsnittet «Sett fra arabisk side». Her skrives det at det i arabiske beretninger ikke snakkes om korstog, men at det omtales som «kriger og invasjoner som veltet inn over deres land.» Forfatteren gjør sitt eget standpunkt tydelig: «En slik måte å se det på viser sammenhengen korstogene bør plasseres i: som deler av en bred, vestlig ekspansjon som ble rettet både mot den islamske verden og Bysants. Denne ekspansjonen satte inn fra slutten av 1000-tallet og markerer starten på det som ble Vest-Europas dominans i århundrene som fulgte.»

I det siste avsnittet pekes det på ulike årsaker til at folk sluttet seg til korstogene:

---

⁹⁷ Perspektiver, 86

⁹⁸ Perspektiver, 86

⁹⁹ Perspektiver, 86

- Religiøs fanatisme
- Gods og gull, spesielt med tanke på yngre sønner uten arv
- Befolkningsøkning og økt press på ressursene i Europa

Til slutt dukker det opp en rubrikk på én side som handler om hvordan riddersymbolikk brukes i vår samtid. Vi får høre om medlemmene av gruppen Aha som blir slått til riddere av Den kongelige norske St. Olavs Orden. Når myndighetene ønsker å hedre en samfunnsborger for en helt spesiell innsats, kan han eller hun slås til ridder, skrives det. Dette har sin bakgrunn i middelalderen, da ridderen ble ansett som noe spesielt høyverdig. At denne forestillingen har overlevd til vår tid skyldes i at ridderen ble en litterær figur i fransk hoffdiktning fra 1200-tallet av. Rubrikken går deretter over til å handle om Anders Behring Breivik. Det skrives at de som leter etter symboler for innbitt kampvilje til forsvar for kristendommen og kamp mot islam, har grepet til korstog og ridderfigurer. Hans ugjerninger beskrives deretter, og boken stiller deretter spørsmål om hvordan man skal kunne forhindre misbruk av historien.

Det skrives deretter om fremveksten av byer i andre halvdel av middelalderen, det pekes på fire årsaker til denne veksten:

- Handel og håndverk
- Overføring fra jordbruksøkonomi
- Trygghet og beskyttelse, da tettere bosetning ga mer fellesskap
- Kirken ble en stimulans for byutviklingen, da kirkene ble omgitt av murer der det lå markeds plasser bak. Dette trygget fred og orden når bønder og håndverkere kom for å selge eller bytte varer.¹⁰⁰

Paris og Venezia blir holdt frem som eksempler på denne utviklingen, og det ble handlet med luksusvarer som krydder, silke, sukker, edelsteiner og håndverksvarer i glass, keramikk og emalje. Til slutt finnes et kort avsnitt som i hovedsak dreier seg om fremveksten av tekstilindustrien i Flandern.

Det trekkes lange linjer fra middelalderen når det gjelder statsdannelse. Det snakkes om hvordan den norske staten fungerer i dag, med valg hvert fjerde år, en statsadministrasjon som skal sette lover ut i live, og et lovverk som gjelder innenfor Norges grenser. I dag finnes det også mange overnasjonale organisasjoner, og vi kan ikke se bort fra at fremtidens historikere vil komme til at den tiden vi var i, var begynnelsen på slutten av en lang periode med staten som den viktigste styringsenheten i Europa, skrives det.¹⁰¹ Det var i

---

¹⁰⁰ Perspektiver, 89

¹⁰¹ Perspektiver, 92

middelalderen dette europeiske styringssystemet vokste fram. Det var allikevel forskjeller innad i Europa, påpekes det.

Boken fokuserer deretter på tre ulike riker: Frankrike, England og det tysk-romerske riket. Etter karolingerrikets deling på 800-tallet var det den vestlige delen som hadde svakest sentralmakt, men rundt 1300 var dette bildet snudd på hodet, skrives det. Denne utviklingen skyldes en stabil arvefølge i 300 år fra 987, og at kongens områder lå sentral plassert. Det viktigste var likevel at kongen systematisk utnyttet sin stilling ved å inndra len når slekter døde ut, skrives det.

Avsnittet om England begynner med normannernes invasjon i 1066 under ledelse av Vilhelm Erobreren. I England ble statsmakten sterk, og kongen klarte å underlegge seg kirken og stå sterkt overfor aristokratiet. Boken begrunner denne utviklingen med at England er en øy, og at de fremste adelsmennene klarte å sette rettslige grenser for kongens makt. Dette er bakgrunnen for Magna Carta fra 1215, der kongen ble stilt under loven, skrives det. Dette utviklet seg til et politisk system der faste institusjoner løftet frem andre interesser enn de kongen selv hadde, i såkalte parlamenter.

Det tysk-romerske riket hadde på mange måter en motsatt utvikling av Frankrike, skrives det. Det tyske aristokratiet opptrådte samlet i rivaliseringen med kongen, som kom til uttrykk ved riksmøtene der kongen ble valgt. Kongemakten gikk ikke automatisk i arv slik som i Frankrike, fremheves det.

Det siste delkapittelet i kapittelet «Middelalderen i Europa» handler om investiturstriden. På 900-tallet følte pave Johannes 12. seg truet av lokale stormenn, og ba den tyske kongen Otto om hjelp i bytte mot keisertronen. Siden det var paven som hadde bedt om hjelp, anså Otto seg selv som overordnet kirken. Dette førte til et tett samarbeid mellom konge og kirke, og keiseren så seg tjent med dette så lenge han kunne kontrollere hvem som ble innsatt som biskoper. Pave Gregor 7. mente at kirken skulle være mest mulig uavhengig fra verdslige institusjoner, og at kun geistlige skulle kunne innsette personer, skrives det. I Tyskland ledet denne holdningen til konflikt. Keiserens makt hvilte i sterk grad på geistlige embedsmenn, og både pave og keiser krevde å være den som utnevnte personer. Denne striden raste i 50 år, og ble løst ved et kompromiss: Biskopene skulle velges av kirken, men keiseren skulle få være til stede og ha siste ord hvis velgerne ikke ble enig. Kirken klarte aldri å skaffe seg full uavhengighet av verdslige myndigheter, skrives det. Resultatet av denne striden var at pavedømmet ble sterkere, mens den tyske keiseren ble svekket. Dette var en del av bakgrunnen for korstogene. I en rubrikk kan vi lese om den velkjente historien om Henrik 4., som måtte gå Canossagang: «Den tyske keiser Henrik 4. står hutrende ute i vinterkulden, barbeint. Inne i borgen sitter pave Gregor 7. I tre dager lar han Henrik stå der

ute i snøfonnene før han slipper ham inn.»¹⁰² Han gjorde dette fordi han var blitt lyst i bann, og ønsket å få bannlysningen opphevet.

2.5.3 Observasjoner fra senere kapitler

Interaksjoner mellom den kristne og den islamske verden, samt beskrivelser av den islamske verden i tidlig moderne tid er rimelig fraværende i kapittel 6: «Nye møter, nye tanker, nye verdensbilder.» Det eneste nevneverdige er muligens i beskrivelsen av årsaker for Columbus ekspedisjoner vestover: «Ved siden av de økonomiske interessene kom også et religiøst motiv. Det var prisverdig for kristne å kjempe mot muslimer – noen ville si en plikt. Kampen mot den islamske verden var langt fra over. Korstogsmentaliteten levde.»¹⁰³

Det eneste essayet fra bokens essaydel som vedrører oppgavens problemstilling er tidligere Rød Valgallianse-leder Aslak Sira Myhres «If you know your history...» som opptrer først i essaydelen. Essayet spriker i flere forskjellige retninger, men den første halvdel handler mye om interaksjonen mellom den islamske verden og Europa frem til vår tid, med konfliktene på Balkan som bakteppe. Det tidligere Jugoslavia beskrives som en møteplass og en brytningsplass mellom kristendom og islam og mellom imperier. Dette ga felles identitet som både pave og kongemakt brukte aktivt, og Columbus ble sendt til Amerika for å «feire at Kong Ferdinand og dronning Isabella hadde lyktes i å kaste de siste muslimene ut fra Spania og Portugal.»¹⁰⁴ Ideen var at det var en grunnleggende sivilisasjonskonflikt mellom det kristne vest og muslimske øst: «Muslimene plyndra og var barbariske, de kristne var siviliserte. At korsfarerne også brente den kristne byen Konstantinopel, at det var en stor kontingent muslimske soldater blant dem som forsvarte Wien mot osmanerne i 1683, mens katolske fyrster deltok på ottomanenes side, forsvant fra historien.»¹⁰⁵ Etter dette kommer vi raskt over i Holocaust, og at med bakgrunn i dette var det vanskelig å plassere barbariet hos muslimene og sivilisasjonen hos oss. Al-Qaida bygger sin ideologi på religion og kamp mot Vesten, mens «Anders Behring Breivik og hans meningsfeller» bygger på hat mot islam. Etter dette tar essayet nok en u-sving, og forfatteren kommer med følgende påstand: «I mange år har vi lært om hvordan arabiske, altså muslimske, vitenskapsmenn tok vare på tekstene fra det antikke Hellas. Disse tekstene av Aristoteles og andre filosofer blei forbudt, glemt og brent i Europas tidlige kristne periode. I opplysningstidens spede begynnelse kunne

---

¹⁰² Perspektiver, 96

¹⁰³ Perspektiver, 163

¹⁰⁴ Perspektiver, 558

¹⁰⁵ Perspektiver, 558-559

europaiske vitenskapsfolk gjenfinne kunnskapen fordi den var bevart i islamsk kultur.»¹⁰⁶ Det påpekes deretter at én fransk historiker, Sylvain Gougenheim hevdet at dette ikke var sant. Deretter skrives det at mange hundre historikere blandet seg også inn, i tillegg til politikere, aktivister og islamhatere, som ikke visste så mye om middelalderen og Aristoteles men blandet seg inn fordi «konklusjonen på debatten var viktig for dem. (...) Om araberne ikke har bidratt, vil en del av argumentasjonen for antirasistene i Europa i dag falle bort (...) Slike diskusjoner handlet alltid om to ting. For det første hva som er sant. Det er historikerens oppgave å prøve å finne ut av. Men også hvilken sannhet noen vil fortelle, eller hva de vil fortelle som sant. Det finnes ikke to, men mengder av måter å fortelle den samme historien på, og hvilken du velger, får konsekvenser.»¹⁰⁷ Essayet går deretter over til å handle om Bob Marley, slaveri og rasisme i USA.

2.5.4 Oppsummering

Da delkapittelet «Islam – en ny verdensreligion» i hovedsak befatter seg med temaer som økonomi, handel, teknologi, sosiale forhold, religionens påvirkning på samfunnet og kvinnesyn er det lett å peke på den *nye* fortellingstradisjonen som den utvilsomt mest dominerende i *Perspektiver*. Avsnittet som handler om tilblivelsen av det arabiske imperiet bruker mesteparten av plassen til å snakke om krisen som ble utløst ved Muhammeds død, for å deretter forklare årsaken til selve erobringene ved at troppene ikke kunne bli sendt hjem, siden dette kunne «utløse større oppstander» og «miste kontroll over uregjerlige nomadestammer». Dette er interessant å sammenligne med spekuleringene rundt korstogsdeltakernes motivasjoner, der religiøs fanatisme, gods og gull blir utpekt som viktige årsaker. De andre avsnittene har andre overordnede temaer, som Muhammeds liv, islams påvirkning på samfunnet, de sosiale forholdene som ledet til svekkelsen av det arabiske imperiet, økonomi, handel, kalifens rolle, språk og kultur og teknologi.

Den eneste «store mannen» som blir viet noen særlig oppmerksomhet på disse 10 sidene er profeten Muhammed, og hendelseshistorie er nesten ikke til å finne. Selve *erobringene* som la grunnlaget for det arabiske imperiet er det så vidt ofret plass på, og hadde det ikke vært for et kart som viser det arabiske imperiet rundt år 750 hadde det vært vanskelig å stadfeste det nøyaktige omfanget av disse erobringene. Det er noe fokus på politiske institusjoner som kalifatet, og på dynastiskiftet mellom umayyadene og abbasidene. Senere i kapittelet dukker det opp et eget delkapittel om det osmanske imperiet, som i langt større grad virker påvirket

---

¹⁰⁶ *Perspektiver*, 559

¹⁰⁷ *Perspektiver*, 559

av den *moderne* tradisjonen. På denne ene siden fortelles det om grunnleggelsen av det osmanske riket, om Konstantinopels fall, om videre erobringer på Balkan og Midtøsten, og om tilbakeslaget ved Wiens porter. Den *moderne* fortellingstradisjonen er dermed synlig, men av langt mindre betydning enn den *nye* fortellingstradisjonen, som utvilsomt er den dominerende. Dette understrekes i essayet «If you know your history...», selv om denne er relegert til en senere del av boken som må anses som mindre viktig. Den vestlige sivilisasjonskritikken er den røde tråden som binder sammen de mange ulike historiske temaene som behandles på disse 3 sidene, med fremheving av historiske hendelser som stiller vesten i et dårlig lys på den ene siden, og med fokus på islams bidrag til den vestlige sivilisasjonen på den andre siden. Det tas i bruk retoriske grep som å fremheve at det var kun *én* uenig historiker som sto imot mange hundre historikere, og å dra inn at denne debatten var viktig for «islamhatere» som ville bruke dette temaet mot antirasister i Europa.

Fremstillingene av Europa i middelalderen er noe mer sammensatt. Det advares tidlig mot å se middelalderen som «en periode med skarpe skiller i forkant og i bakkant», så forfatteren tar selv stilling til kontinuitetsspørsmålet. Til tross for at det innledningsvis snakkes om «konger, keisere, myter, sagn og heltemot» er dette som del av et spørsmål om hva leseren tenker på når han eller hun hører «middelalder», og ingen påstand om at det var slik middelalderen var. Dette blir også knyttet til fantasy-litteraturen, snarere enn noe som har en historisk basis. Det er dermed vanskelig å påstå at den *romantiske* tradisjonen gjør seg tilstedeværende i kapittelet. Boken forteller om statsutviklingen i flere store riker, som det frankiske riket og bysantinerriket i tidlig middelalder, og Frankrike, England og det tyske-romerske riket senere i middelalderen. Her kommer spesielt statsutvikling til syne, et kjennetegn på *moderne* påvirkning. Enkelte store menn, som pave Gregor 7., Henrik 4., Karl den Store og Justinian dukker også opp i teksten. Forfatteren påpeker som nevnt også *kontinuiteten* mellom middelalderen og moderne tid ikke bare innledningsvis, men kommer også tilbake til dette senere i kapittelet. Et eksempel på dette er skildringen av England, der Magna Carta og parlamentene peker mot nåtidens politiske system.

Mye av kapittelet er også satt av til religiøse og sosiale forhold. Føydalsystemet får sitt eget delkapittel, der de ulike samfunnsstendene og deres levekår behandles. Her belyses også kvinnens stilling, og hvilke ulikheter som fantes mellom kjønnene. Det fortelles om teknologisk utvikling, spesielt innenfor landbruk, og befolkningsvekst knyttet til denne utviklingen. Religionens påvirkning på samfunnet får en dobbeltside, der flere ulike aspekter belyses. Et delkapittel vies også til fremveksten av byer i middelalderen, og økningen i handel og håndverk. Den *nye* fortellingen om middelalderen påvirker dermed kapittelet i like stor grad som den *moderne* fortellingen om middelalderen.

I delkapittelet om korstogene kommer også den *antikvariske* fortellingen om middelalderen til syne. Det påpekes at Jerusalems muslimske befolkning ble massakrert, og dette er også det eneste i stedet i kapitlene om middelalderen der det ikke tas i bruk mer nøytralt ordbruk som «erobring». Denne hendelsen får dermed en *enestående* rolle i middelaldersammenheng. Motivasjonene til korsfarerne tilskrives religiøs fanatisme, gods og gull, og befolkningsøkning som motivasjon. Det settes også spørsmålsteget ved grunnlaget for selve korstogsproklamasjonen, ved å fremheve at vanskelighetene kristne opplevde var «trolig overdrevet i de skildringene som etter hvert nådde Europa». Dette er av en annerledes tone enn motivasjonene bak de arabiske erobringene, som fremtrer som mer apologetisk enn kritisk. Dette kan sies å være en konsekvens av den *nye* fortellingen om middelalderen samtidig som det tegner et mer *antikvarisk* bilde av korstogene. En slik fusjon er også synlig i avsnittet «sett fra arabisk side», der forfatteren slår fast at korstogene bør plasseres i følgende sammenheng: Som en del av en bred, vestlig ekspansjon som ble rettet mot den islamske verden og Bysants. Det snakkes om «kriger og invasjoner» som «velter inn over deres land», skildringer som totalt mangler sidestykke i beskrivelsene av de arabiske erobringene.

2.6 Tidslinjer

Tidslinjer 1: Verda og Norge | Historie VG2 er på 320 sider, og ble utgitt av Aschehoug i 2007. Boken er kronologisk inndelt i tre hoveddeler: Fra de første menneskene og frem til ca 500 e. Kr, fra ca 500 e. Kr til ca 1400 e. Kr, og fra ca 1400 e.Kr til ca 1750 e. Kr. Kapitlene er fargeinndelt, med blå kapitler som omhandler norsk historie, grønne kapitler som omhandler verdenshistorie, og en brun del i slutten av hver hoveddel som omhandler historieforståelse og metoder. I begynnelsen av hvert kapittel forekommer en «nærbilet»-del, som ifølge boken er tekster som omhandler enkeltpersoner eller viktige enkelthendelser som skal vekke interesse for emnet kapittelet omhandler. I slutten av hvert kapittel finnes også en «perspektiv»-del, som ifølge boken skal utfordre elever og lærere til å bruke sin historiske kunnskap for å reflektere over temaet eller for å kunne diskutere et sentralt tema i hovedteksten.¹⁰⁸

Det er spesielt følgende grønne kapitler i den andre hoveddelen av boken, som omhandler perioden fra ca. 500 e. Kr. til ca 1400 e. Kr som er av hovedinteresse for denne oppgaven:

- Kapittel 4: Den islamske verda (s. 83-99)

---

¹⁰⁸ Tidslinjer, 3

- Kapittel 6: Tidlig mellomalder i Europa (s. 118-132)
- Kapittel 7: Høgmellomalder og seinmellomalder i Europa (s. 134-154)

Det refereres også til den islamske verden i del 3 av boken, fra ca 1400 e. Kr. til ca 1750 e. Kr. i følgende grønne kapitler:

- Kapittel 10: Det nye Europa tek form (s. 204-224)
- Kapittel 11: Oppdaginger, koloniar og slavehandel (s. 226-246)
- Kapittel 12: Einevelde og opplysningstid i Europa (s. 248-266)

Disse referansene forekommer riktignok sporadisk, og brorparten av fremstillingene av tidlig islamsk historie forekommer i kapittel 4. Det er verdt å påpeke at *Tidslinjer* er den av lærebøkene der den islamske verden opptar mest plass i boken, med omtrent halvparten så mye oppmerksomhet viet dette temaet sammenlignet med fremstillingene av Europa i middelalderen.

2.6.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Kapittelet åpner, i likhet med de andre kapitlene i boken med en «nærbilet»-del. På én side blir vi fortalt om hvordan profeten Muhammed skal ha fått sin åpenbaring av engelen Gabriel i fjellene utenfor Mekka. Denne siden er hentet fra Knut S. Vikør sin bok *Oversikt over Midtaustens historie* fra 2005, og her kan vi lese om hvordan engelen Gabriel befaler Muhammed til å lese en bok tre ganger, og etter tredje gangen leser engelen fra Koranen, guds budskap til mennesket. I det siste avsnittet reflekteres det over at det ikke gikk så dramatisk for seg, men at det er ingen grunn til å tvile på tradisjonene om at Muhammed selv hadde tvil om sin religiøse vekkelse, men at blant annet konen Khadija ga ham støtte.

Boken bruker ca 2 ½ side på å omtale islams tilblivelse. Tråden plukkes opp fra «nærbilet»-delen, og det påpekes at Muhammed fikk nye åpenbaringer i de påfølgende årene. Det vektlegges at islam er en monoteistisk religion, og har mange fellestrekk med kristendommen og jødedommen. Det er grunn til å tro at mange av fellestrekene var tilsiktet fra Muhammeds side, da det ville gjøre det enklere for jøder og kristne å konvertere.

I neste avsnitt står det at Muhammeds tilhengere så på ham som det perfekte og fullkomne mennesket, da han var den siste profeten i en lang rekke. Selve begrepet *islam* blir definert som «den som underkaster seg eller overgir seg til Gud med kjærleik.»¹⁰⁹ Etter dette skrives det at koranen ble skrevet 20 år etter Muhammeds død, og at fortellinger om Muhammeds liv

---

¹⁰⁹ Tidslinjer, 86

er kjent som *tradisjoner (hadith)*. Det snakkes også om *sharia*, som omtales som religiøse leveregler og lover for muslimske samfunn og stater.

I det siste avsnittet av dette delkapittelet, en drøy side følger blant annet en beskrivelse av økonomiske, sosiale og politiske forhold på den arabiske halvøy rundt Muhammeds levetid. Deretter følger mer informasjon om Muhammeds liv: Om hvordan han ble drevet borte fra Mekka i 622 grunnet motstand og motvilje, og at han deretter slo seg ned i Medina. Det er her den islamske tidsregningen starter, og de fleste innbyggerne i Medina gikk etter hvert over til hans religion. Det snakkes om et samfunn der religiøs, politisk og militær makt var tett sammenvevd, og at ved Muhammeds død hadde han lyktes å samle den arabiske halvøy etter flere slag mot Mekka. Det ble skapt samhold på tvers av familier, klaner og stammegrenser, og islams «fem søyler» blir beskrevet og tilegnet en viktig rolle i dette samholdet.

I delkapittelet «Eit islamsk verdsrike» omtales islams spredning. Det skrives at kamp mot felles fiender var en viktig måte å bevare samholdet på etter profetens død, og at store rytterhærer underla seg størstedelen av Midtøsten. Det blir gitt flere forklaringer på hvorfor de arabiske erobringene ble så militært vellykket:

- En pålagt hellig plikt om å kjempe for at alle mennesker skulle underkaste seg Allah
- Rikdommer og jordeiendom som krigsbytte
- Skatteinnkreving og plyndring var nødvendig for å opprettholde hærstyrkene
- Mange «ønskte nye herskere velkommen»¹¹⁰
- Den viktigste årsaken ifølge boken var det bysantinske og persiske rikets svakhet, etter lange tider med ødeleggende og utmattende krig.

Etter dette beskrives arabernes fremrykking i Nord-Afrika, at de lyktes med å krysse Middelhavet ved Gibraltar i 711 og deretter underlegge seg mesteparten av Spania, og til slutt at de ble stoppet ved byene Poitiers og Tours i Frankrike i 732. Etter dette følger en beskrivelse av det islamske Spania:

«Córdoba vart hovudstad i eit eige islamsk rike, som nådde sitt høgdepunkt i makt og velstand på 900-talet. Byen er kjend for sin storslåtte byggjekunst, og universitet og bibliotek vart viktige senter for spreing av filosofi og naturvitenskap til andre delar av Europa. Knappt nokon annan stad vart det laga lær-, metall- og glasprodukt av høgare kvalitet. I førstninga levde muslimar, kristne og jødar fredeleg side om side, og Spania vart eit land med religiøst, etnisk og språkleg mangfald. Dette kom til å endre seg etter kvart som kristne småkongar starta ein langvarig militær kamp for å erobre landet tilbake. I 1085 måtte det islamske riket gi frå seg den viktige byen Toledo, og den bitre

---

¹¹⁰ Tidslinjer, 89

maktkampen førte til større motsetningar mellom kristne og muslimar. Midt på 1200-talet hadde det islamske riket i Spania så å seie gått i oppløysing, men muslimane heldt kontrollen over Granada-området heilt sør i landet fram til 1492.»¹¹¹

Så følger en kort beskrivelse av islams spredning østover og nordover, fra områdene rundt det kaspiske hav til India. Det skrives at arabiske styrker rykte østover til Indus, men at islam spredte seg fredelig langs den indiske vestkysten. Det skrives også at den islams tilstedeværelse i Kina stammer fra et slag som ble utkjempet rundt år 750 mellom kinesiske og arabiske hærer. Det skrives at selv om riket ble vunnet med militærmakt, ble lite gjort for å omvende befolkningen. Så lenge de betalte en særskatt og ikke gjorde opprør, fikk jøder og kristne lov å ha sin religion i fred, og «merket ikke så mye til det arabiske og islamske innslaget på toppen av samfunnet»¹¹². Det fortelles om ulike folkegrupper som gikk over til islam, som tyrkerne, berberne og perserne, og om hvordan det islamske fellesskapet etter hvert favnet over en rekke nasjonaliteter.

Boken forteller deretter om konflikten rundt hvem som kunne kalle seg kalif, da Muhammed ikke hadde utpekt noen etterfølger. Dette skulle lede til skillet mellom sunni- og sjiamuslimar, da sjiamuslimar mente at kun noen som var nedstammet fra profeten Muhammed kunne være kalif. Et annet omstridt spørsmål var kvinnens stilling i samfunnet. Det blir skrevet at bruk av *hijab* var en kulturell praksis i Midtøsten i mer enn 1000 år før islams fremvekst, og at araberne tok til seg denne praksisen til tross for at kvinner hadde hatt en mer uavhengig stilling blant nomader og handelsfolk. Koranen slo fast at kvinner kun kunne arve halvparten så mye som menn, men dette var allikevel mer enn det som var vanlig på denne tiden. Det var også «mye lettere» for menn å kreve skilsmisse, og menn kunne ha inntil fire koner. Videre påstås det at koranen ikke tok avstand fra slaveri, men at den la ned forbud mot å ta kristne, jøder og muslimar som slaver. De fleste slavene ble derfor tatt fra det hedenske Afrika og Øst-Europa. Mennene jobbet ofte i umenneskelige kår, og kvinner var gjerne brukt til husarbeid eller som «haremslaver», skrives det.

Det påfølgende avsnittet, som opptar ca én side, handler om vitenskapelige fremskritt under islamsk styre i middelalderen. Det skrives at under storhetstiden til Abbasidekalifatet, fra ca 750 og i de påfølgende to hundre år, kunne ingen byer måle seg med Bagdad. Denne byen var en møteplass for mange religioner, kulturer og handelsveier, og var kjent for sine moskeer, palass, universiteter, sykehus og bibliotek. Deretter omtales Kairo og Al-Azhar-universitetet, og det påpekes at det er det eldste som fremdeles er i drift. Det skrives at sterk vitelyst og åpenhet overfor andre kulturer førte til stor interesse for å studere vitenskap og litteratur

---

¹¹¹ Tidslinjer, 90

¹¹² Tidslinjer, 91

fra andre deler av verden. Mange viktige verk ble skrevet på arabisk, og gamle greske filosofer og naturvitere som Aristoteles og Hippokrates ble «reddet» av arabiske oversettelser, skrives det. Det snakkes om arabiske tall som ble overført via India, observatorium, kjemiske eksperimenter, kategorisering av dyr, planter og mineraler, astronomi, ny kartkunnskap nye og navigasjonsinstrumenter, lærebøker i medisin, Ibn Khalduns bøker om historie og samfunnsvitenskap, papir og bokhandlere. Avslutningsvis skrives det at det var en nær sammenheng mellom islam og trangen til ny kunnskap.

I det siste avsnittet i delkapittelet «Eit islamsk verdsrike» pekes det på ulike årsaker til at det islamske gradvis forvitret og falt:

- I likhet med Romerriket og Perserriket gjorde store avstander at det var vanskelig å vite hva som skjedde langt fra hovedstaden, og det tok lang tid å sende tropper.
- Høye skatter, som gjerne finansierte en luksuriøs livsstil for overklassen.
- Lokale herskere som brukte lokale skatteinntekter til å styrke egen makt, eksemplifisert med utbryterstater i Spania, Egypt og Nord-Afrika.
- Tyrkiske seldsjukker, som invaderte arabiske områder.
- Korstog, men det påpekes at disse ikke varte så lenge og omfattet kun en liten del av Midtøsten og ikke ble særlig langvarig.
- Som den mest katastrofale hendelsen peker man på de mongolske invasjonene, spesielt plyndringen av Bagdad i 1258 og henrettelsen av den siste kalifen.

Svekkelsen av kalifatet ikke medførte noen svekkelse av islam som verdensreligion, men snarere tvert imot, skrives det. På 1200 grunnla islamske erobrere Delhi-sultanatet, og det ble knyttet bånd mellom Nord-India og resten av den islamske verden innenfor religion, kultur, vitenskap, jus og handel, skrives det. I hovedsak håndverkere og kjøpmenn konverterte til islam, og rundt 1500 var en femtedel av befolkningen muslimer. Deretter beskrives den videre spredningen av islam til Sør-India, Indonesia, Malaysia og Kina som en fredelig prosess hovedsakelig drevet av muslimske handelsmenn.

I neste avsnitt omtales afrikanske riker i Afrika sør for Sahara. Det skrives om disse områdenes gullrikdommer, som de byttet mot salt, silke, korn, kobber og smykker med Middelhavsområdet. Også slaver ble fraktet via de samme handelsrutene, skrives det. Kun overklassen gikk i utgangspunktet over til islam, og på 1300-tallet var den vakre byen Timbuktu, som hadde både universitet og koranskoler, en hovedstad som imponerte tilreisende. Denne byen var hovedstad i Mali-riket, og det fortelles om keiser Mansa Musa som i 1320 la ut på en storslått pilegrimsreise til Mekka der han hadde med seg 100 kamellaster fullastet med gull. Deretter fortelles om utviklingen langs den østafrikanske kysten, der arabiske handelsmenn byttet til seg slaver, gull, jern og elfenben. Det skrives at

mange muslimske kjøpmenn slo seg ned langs Afrikas østkyst, og det påpekes at også her spredde islam seg uten bruk av militærmakt.

I det siste avsnittet, om «Indiahavet som møteplass», beskrives handelen som her fant sted. Det snakkes om de positive konsekvensene av islams utbredelse i dette området, med arabisk som språk for de hellige skrifter, rettslærde som kunne gjøre tjeneste i ulike områder, felles standarder for mål, vekt og mynter, og utbredelsen av et bankvesen der en kunne bruke sjekker. Den økte handelen førte til at nye planter og matvarer, som sukker, bomull, ris, appelsiner, sitroner, mango, bananer, vannmeloner, spinat, kaffe, dadler og yoghurt spredte seg over store deler av verden. Det bidro også til ny kunnskap om landbruksredskaper, vindmøller, kunstig vanning, silkeproduksjon, tekstilveving, glassblåsing, teppeknyting, tapetlagning og økte dessuten etterspørselen etter arabiske hester, røkelse, myrra og stålsverd. Midt i dette avsnittet opptrer også en én siders rubrikk om den muslimske vandringsmannen Ibn Battuta. Han var muslimsk rettslærd, og kunne grunnet sin bakgrunn kjenne seg hjemme overalt i et verdensomspennende islamsk fellesskap. Etter dette følger en beretning om alle stedene han besøkte, og et kart som viser disse – fra Marokko i vest til Kinas østkyst.

Til slutt i kapittelet om den islamske verden i middelalderen opptrer en «perspektiv»-del på én side, med overskriften «Frå nasjonal historie til globalhistorie.» Her snakkes det om historiefagets utvikling, først med nasjonalhistorien på 1800-tallet som bidro til å «trekkje opp skarpe grener mellom ulike folkeslag, sivilisasjonar og religionar.» Deretter rettes et kritisk blikk på europeiske samfunn på slutten av 1800-talet: «Mange meinte at den kvite rasen stod på det høgaste steget i utviklinga. Av ei slik oppfatning følgde både rasisme og ei forakt for historia til folk og samfunn utenfor Europa. Ofte vart det sagt at dei eigentleg ikkje hadde noka historie det var verdt å lære noko om.» Deretter snakkes det om globalhistorien som vokste frem, som forsøker «å forstå den felles kloden uten gamle fordommar. Ei slik form for historie er ikkje så oppteken av nasjonale grenser, men ønskjer i staden å lyfte blikket mot alt som går på tvers av grensene: handel, migrasjon, vitenskap og spreiding av religionar.»¹¹³ Det skrives det at vi er alle utvandrere fra Afrika, ettersom det var her den tidligste utviklingen av menneskeheten skjedde, og at menneskene har flyttet på seg i tusener av år. Det pekes på ulike regioner sin ledende rolle innenfor forskjellige områder, og at det i Indiahavet i århundrene før 1500-tallet eksisterte en «islamsk innsjø» der det var «ei blomstrandre handelsverksemd og ein mangfaldig kontakt mellom menneske på tvers av kulturar, religionar og språk. Med eit uttrykk frå våre dagar kan vi snakke om ein fargerik og fleirkulturell fellesskap, med innslag både av indiske, arabiske, persiske, jødiske og

---

¹¹³ Tidslinjer, 99

kinesiske handelsfolk.¹¹⁴» Avslutningsvis påpekes igjen islams utbredelse som viktig for å fremme handel, skipsfart og ny kunnskap.

2.6.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Kapittelet «Tidlig mellomalder i Europa» tar utgangspunkt i overgangsfasen mellom antikken og tidlig middelalder, og fortsetter frem til ca. 1000 e. Kr. Kapittelet åpner med en «nærbilet»-del på ca halvannen side, som omhandler frankerkongen Klodvig sin dåp i 496. Denne delen er basert på et utdrag fra *Historia til frankarane*, som ble skrevet av biskop Gregor av Tours på 500-tallet. Etter dette følger et delkapittel om de germanske folkevandringene. Dette delkapittelet åpner med beskrivelser av hvilke germanske folkeslag som tok kontroll over hvilke deler av Europa (og Nord-Afrika), og deretter følger et avsnitt som handler om den romersk-germanske blandingskulturen som oppsto i kjølvannet av disse erobringene, og hva som var forskjellen mellom disse kulturene. I det påfølgende delkapittelet pekes det på kirken og den kristne tro som en viktig forutsetning for sammensmeltingen av germansk og romersk kultur. Det pekes også på at kirkeorganisasjonen etter hvert overtok mange av funksjonene den romerske staten hadde hatt, som undervisning, fattigomsorg og stell av gamle og syke. Det gis etter dette en forklaring på hvordan Roma fikk en særskilt stilling innenfor kristendommen i Vest-Europa, og samtidig pekes det på at den østromerske keiserens autoritet i østlige deler av Europa forhindret en lignende utvikling der. Dette, i kombinasjon med andre uenigheter, førte til en endelig splittelse i 1054 som har vart helt frem til i dag, skrives det. Etter dette er et avsnitt om klostrenes funksjon og betydning, spesielt som ivaretakere av europeisk skriftkultur.

I det første avsnittet får vi vite mer om det tyske opphavet til frankerne, som erobret dagens Belgia og Nord-Frankrike på 400-tallet. Igjen nevnes frankerkongen Klodvigs overgang til kristendommen, og det berettes om frankernes videre ekspansjon samt karolingernes maktovertakelse fra det merovingiske dynasti. Det nevnes igjen at den franske hushovmesteren Karl Martell beseiret fremrykkende islamske tropper på 730-tallet.

Neste avsnitt handler om Karl den Store. Det fortelles om hans nære forhold til paven, og om hans mange hærtog, som han nesten årlig la ut på. Riket hans ble etter hvert så stort at det kom til å minne om det gamle Vestromerriket, og i år 800 ble han uventet kronet til keiser av paven. Hans rike kom dermed til å utgjøre et motstykke til det greske, østromerske riket.

---

¹¹⁴ Tidslinjer, 99

I siste avsnitt kan vi lese om tredelelingen av Karls imperium senere på 800-tallet, og om hvordan den vestlige delen la grunnlaget for dagens Frankrike, mens den østlige delen la grunnlaget for dagens Tyskland. Den midtre delen gikk i oppløsning. Den stadfestet at det språklige skillet mellom den vestlige og østlige delen eksisterte allerede den gang, og har vart frem til i dag.

Føydalismens begynnelse spores til de urolige århundrene etter Vestromerrikets fall. Stormenn holdt seg ved væpnede menn for å beskytte sine gods. bønder fant vern hos godseierne, men måtte til gjengjeld gi fra seg sin jord. For at bøndene ikke skulle rømme fra sine plikter måtte de ha løyve fra godseieren til å forlate landsbyen. De måtte ha godseierens tillatelse til å blant annet gifte seg, men til gjengjeld sa ikke godseieren opp leieforholdet. Etter dette beskrives landsbylivet, der hele familien måtte utføre arbeid, deriblant barn fra syvårsalderen. Landsbyen var samlingspunkt for fester, markeder og høytider, og ofte måtte bøndene slå seg sammen i en stadig kamp mot godsherrer som ville ha mest mulig inntekter. Middelalderlandsbyen fremstilles som en verden i seg selv, der folk var selvforsynt og produserte det de selv trengte, og kontakten med omverdenen var liten.

Etter dette kommer avsnittet «vasallar og len». Her beskrives forholdet mellom konger og godseiere, og om hvilke plikter og privilegier godseieren fikk av dette forholdet. Han var ansvarlig for å stille riddere for kongen, og fikk gjerne mer jordeiendom til å forvalte som belønning for dette. Å trene og utstyre riddere krevde mye tid og ressurser, og det vokste dermed frem et militært aristokrati som satt med makten. Kirken var også del av dette systemet, og slåss ofte selv på slagmarken. Kirken fikk også stadig mer makt da mange testamenterte vekk eiendommer til kirken i håp om at det skulle bedre sjansene for evig liv. Til slutt pekes det på den stadig klarere *tredeelingen* av samfunnet inn i de som kriger (riddere og godseiere), de som ber (presteskaper) og de som arbeider (bøndene).

I øst levde Romerriket videre i omkring tusen år, og dette området var rikere både i mennesker og ressurser enn i vest, skrives det. Romerske tradisjoner, orientalske skikker og en hellenistisk arv utgjorde den bysantinske kulturen. Til forskjell fra i vest var det et klart hierarki mellom kirkens leder i Konstantinopel, patriarken, og keiseren til sistnevntes fordel. Det fortelles kort om Justinians forsøk på å gjenerobre keiserriket på 500-tallet, at riket var i en nedgangsperiode frem til 800-tallet, siden riket kom i konflikt med muslimer, germanere, slaver og papedømmet i vest. På 1000-tallet raknet det militære systemet, som hvilte på frie bønder, og godseiere la bønder under seg. I rikets siste århundrer var det kun en skygge av seg selv. Videre fortelles om utbredelsen av gresk-ortodokse kristendommen til Øst-Europa, deriblant Bulgaria, Serbia, Romania og Russland.

Perspektivdelen handler om begrepet middelalder, og om hvordan historien ble inndelt i løpet av renessansen. Det påpekes at mennesker som levde i middelalderen ikke så på sin

egen samtid som noen «middelalder», bortsett fra i en mulig teologisk forstand. I perspektivdelen tydeliggjør forfatteren sin innstilling til den europeiske middelalderen:

«For mange har denne perioden stått som sjøve motsetninga til opplysning og vitskap – dei mørke hundreåra, der tru og overtru dominerte og det verka som verda stod stille. I dag veit vi at mellomalderen var ei dynamisk tid med kulturblanding og utvikling, ein periode som la grunnlaget for Europas senere dominerande stilling i seinare tid.»

Kapittelet «Høgmellomalder og seinmellomalder i Europa» åpner med en halvannen sides del om pave Urban 2. sin korstogsproklamasjon i 1095, basert på Kurt Villads Jensens *Korstogene* fra 2006. De fram møtte ved kirkekonsilet i Clermont ble klandret for sine synder, og paven skildret det helvete som ventet hvis de ikke vendte seg bort fra slik atferd. Paven skal ha plutselig skiftet emne til å snakke om de fæle handlingene de «stakkars kristne» ble utsatt for av de «grusomme muslimene», blant annet grusom tortur som at tarmene ble trukket ut av magen mens ofrene ennå var i live. Men nå hadde de frem møtte en gyllen anledning til å vinne evig frelse, dersom de dro til Jerusalem for å fri byen fra de vantro. Det påpekes at talen finnes i mange varianter, men at alle er enig om at muslimene ble beskrevet som blodtørstige udyr og at han lovde evig frelse til alle som falt i striden. Ryktet spredte seg raskt, og de ble avtalt at man skulle dra av sted mot Jerusalem 15. august 1096. Så mange som 100 000 kan ha reist av gårde, men det påpekes at tall fra middelalderkilder er ekstremt usikre.

Perioden 1000-1300 fremstilles som en grotid for Vest-Europa, etter at invasjoner fra øst og vikingtokt fra nord hadde roet seg. De mongolske invasjonsstyrkene trakk seg tilbake etter de nådde Ungarn, og Vest-Europa slapp dermed heldig unna. Flere flyttet til byene, klimaet ble varmere, og ny jord ble dyrket langs Østersjø-området takket være nye teknikker og utstyr innenfor landbruk. Men befolkningsveksten førte til mer konkurranse om land, og de godseierne kunne kreve tyngre skatter og arbeidsplikter når jord ble utleid. Forskjellene ble større mellom fattig og rik, da fattigfolk foretrakk dårlige vilkår enn å gå sultne til sengs. De praktfulle katedralene fra denne tiden er eksempel på dette, da mye rikdom ble samlet hos kirken. Klimaendringer kunne også i perioder føre til uår med utbredt hungersnød.

I neste delkapittel kan vi lese om *investiturstriden*, kampen mellom paven og verdslige myndigheter. Paven mente han fikk sin makt direkte fra Gud, og det var kun han som kunne innsette og avsette biskoper. Da biskopene gjerne var mektige jordeiere, gjorde mange konger og keisere krav på samme rett. Striden mellom Gregor 7. og Henrik 4. blir gjort til eksempel for dette. Keiser Henrik 4. nektet å gi fra seg denne retten, og ble dermed lyst i

bann av pave Gregor 7. Mange tyske stormenn brukte denne anledningen til å gjøre seg uavhengig, og keiseren måtte stå barføtt i tre dager utenfor slottet Canossa i nord-Italia, skrives det. Bannlysningen ble opphevet, men forsoningen ble kortvarig og det hele endte med at Roma ble plyndret av keiserlige tropper i 1085, og paven måtte flykte fra byen. Til slutt ble det inngått et forlik i 1122, konkordatet i Worms. Her vant pavekirken frem med mange av sine krav. Høyden av pavemakten var under Innocens 3. ved inngangen til 1200-tallet, men etter hver ble kirken splittet av indre motsetninger, og i en lang periode var paven bosatt i den franske byen Avignon. Maktkampen mellom pave og keiser var nok en grunn til at det aldri lyktes å samle et europeisk storrike i denne perioden, skrives det.

Selv om Jerusalem hadde ligget under muslimsk styre siden 600-tallet, står det at det var sjelden lagt hindringer i veien for kristne og jøder. Men på 1000-tallet fryktet mange at det ville bli vanskeligere å reise til Jerusalem etter de tyrkiske erobringene. Det refereres til slaget ved Manzikert i 1071, og at keiseren i Konstantinopel måtte gi fra seg områder. Etter dette så ikke keiseren noen annen utvei enn å be vesten om hjelp mot de islamske hærstyrkene. Korstogene, som ble utløst av pave Urban 2. i respons, hadde som sikte å forene kristenheten om en felles sak. Pavens stilling ble styrket som følge av dette, og mange dro av gårde i religiøs begeistring, eventyrlyst, eller ønske om å vinne ære, gjetord, eller jordeiendommer. Da hæren nådde Jerusalem i 1098, hadde de fleste deltakerne mistet livet underveis. At de allikevel klarte å innta Jerusalem, var det fordi at ulike islamske herskere lå i strid med hverandre. Selve inntagelsen av Jerusalem blir beskrevet slik:

«Overfallsmennene gjekk blodig til verks, og alle muslimar og jødar vart anten massakrerte eller tekne som slavar. I Roma vart det sagt at ein slik triumf var det største mirakelet sidan Jesus hadde stått opp frå ei døde.»¹¹⁵

Etter dette følger en beskrivelse av Saladins «kamp mot kristne inntrengjarar», som kulminerte i hans erobring av Jerusalem. Det tredje korstoget lykkes ikke i å ta byen tilbake, og det fjerde korstoget om plyndring og kontroll av handelsveier, skrives det. Da korsfarerne tok den kristne byen Zadar, påpeker boken at paven lyste mange av korstogets ledere i bann. Allikevel fortsatte korsfarerne, og oppførte seg «nærmast som røvarbandar rundt om i Vesleasia, heilt til dei i 1204 rykte inn i Konstantinopel og innsette ein keisar som var kjøpt og betalt av italienske handelsfolk. Store delar av byen vart lagde i grus, og sølv, smykke, kunstsattar og greske bokmanuskript vart førte til Italia.»¹¹⁶ Dette svekket Østromerriket permanent, og svekket de i striden med sine muslimske naboer deretter, ifølge boken.

---

¹¹⁵ Tidslinjer, 141

¹¹⁶ Tidslinjer, 141

Videre omtales korstogenes langvarige virkning:

«Når krosstoga likevel har sett spor etter seg, er det mest fordi dei brutale åtaka førte til religiøse motsetninger og fiendebilete. Først i år 2000 bad pave Johannes Paul 2. både jødar, muslimar og gresk-ortodokse kristne om unnskyldning for dei overgrepa som dei vart utsette for under krosstoga.»¹¹⁷

Det skrives vidare at korstogene hadde mest å si for Vest-Europas utvikling, da de lærte av sivilisasjoner som sto langt fremme innenfor filosofi, vitenskap og teknologi. Dette eksemplifiseres med vanningsystem, papirproduksjon, vindmøller, bomull, sukker og pasta.

I en rubrikk fortelles kort om Hildegard von Bingen, som skrev bøker om medisin og naturhistorie i tillegg til teologiske skrifter. I neste avsnitt omtales korstog i Europa, deriblant normannernes erobring av det muslimske Sicilia, og spanjolenes og portugisernes *reconquista*. Boken kommer også inn på *inkvisisjonen*, og påpeker at mange ble torturert og brent levende. Dette gikk særlig utover muslimer og jøder som i Spania hadde konvertert til kristendommen.

Neste delkapittel handler om svartedauden, og tar for seg de ulike symptomene på denne og hvordan den spredte seg. Sykdommens ferd gjennom Europa skildres deretter, samt omfanget av sykdommens herjinger. Det snakkes om tømte landsbyer, splittede familier og foreldreløse barn. Både kristne og muslimer tenkte at katastrofen var en straff for Guds dom over syndige mennesker og et tegn på jordens snarlige undergang, skrives det. Det skrives også at jødene gjerne fikk skylden, og at siden de allerede hadde blitt drevet østover etter å ha blitt kastet ut av Frankrike og England på 1200-tallet, ble de nå utsatt for massakrer i tyske områder. Deretter går boken inn på positive konsekvenser i avsnittet «Ein katastrofal velgjerar». Det synkende folketallet førte til at arbeidskraft kom i større etterspørsel, og godseiere ble møtt med opprør når de forsøkte å presse bønder for tvangsarbeid og avgifter. Mange steder økte lønninger, og kvinner slapp til i yrker som tidligere var forbeholdt menn. Perioden etter Svartedauden fremstilles som periode med økonomisk oppsving for Vest-Europa.

Det siste delkapittelet dreier seg rundt hundreårskrigen. England under ledelse av Edvard 3. ønsket å bli den ledende stormakten i Europa, og kastet seg dermed inn i en lang konflikt med Frankrike. Det skrives at krigen gikk hardt utover befolkningen på den franske landsbygden, og avlinger, hus, veier, broer og matvarelagre ble plyndret eller ødelagt. I en rubrikk går boken nærmere inn på Jeanne d'Arc, og beskriver hvordan hun endte opp med å havne i spissen for en fransk hær, og hvordan hun ble tilfangetatt, solgt til engelskmennene

---

¹¹⁷ Tidslinjer, 142

og deretter brent på bålet. Hundreårskrigen la grunnlaget for en sterkere statsmakt, og utviklingen gikk i retning av nasjonalstater. Utviklingen i de to landene før og under hundreårskrigen skildres kort, med Magna Carta, rosekrigen og den franske stenderforsamling.

Perspektivdelen i dette kapitlet handler om hvordan miljøet har påvirket menneskets utvikling gjennom historien. De nordiske koloniene på Grønland brukes som eksempel på hvordan selv små klimaendringer kan være katastrofale, og avslutningsvis pekes det på dagens menneskeskapte klimaendringer.

2.6.3 Observasjoner fra senere kapitler

I kapittel 10, «Det nye Europa tek form», nevnes det at byen Ceuta på sørsiden av Middelhavet ble erobret av Portugal, med formål å spre kristendom i islamske områder og å frata arabiske kjøpmenn kontroll over gull- og slavehandel gjennom Sahara.¹¹⁸ Boken gjentar også at gresk og romersk tenking var gått i glemmeboken, men at ny kunnskap om Platon og Aristoteles, samt anatomi og astronomi, ble oppnådd takket være arabiske oversettelser.¹¹⁹ I en senere rubrikk blir vi igjen påminnet at den arabiske verden, i tillegg til Kina og India, lå lengst fremme teknologisk i store deler av middelalderen, men også at mange oppfinnelser som briller, klokker og glassblåsing oppsto i Europa.¹²⁰ I avsnittet «Det bysantiske keisardømmet går under» kan vi lese om hvordan 150 000 fotsoldater med enorme kanoner inntok og plyndret Konstantinopel i 1453, uten voldsomme beskrivelser av samme art som korsfarernes inntagelse av Jerusalem i 1099 tidligere i boken. Byen skiftet navn til Istanbul, og hovedkirken ble gjort om til moské, skrives det. I en beslektet rubrikk fortelles det kort om slaget ved Kosovo i 1389, der mange tusener mistet live på begge sider i et slag som skulle vise seg å være mest ødeleggende for Serbia. Dette banet vei for osmanernes kontroll over sørøst-Europa, som skulle vare i over fem hundre år. Det nevnes at dette slaget ble brukt av Slobodan Milosevic for å legitimere et serbisk-dominert Jugoslavia.¹²¹

Det osmanske riket får i dette kapitlet et eget avsnitt, «Det osmanske verdsriket». Rikets erobringstokt førte til at riket på 1500-tallet hadde kontroll over mesteparten av Midtøsten og Nord-Afrika, deriblant de tre hellige byene Mekka, Medina og Jerusalem. Ungarn ble erobret i 1526, og i 1529 og 1683 forsøkte riket å erobre Wien uten hell. Rikets glansdager

---

¹¹⁸ Tidslinjer, 206

¹¹⁹ Tidslinjer, 212

¹²⁰ Tidslinjer, 215

¹²¹ Tidslinjer, 220-221

under Suleiman 1. blir kort beskrevet som en tide med sterk sentralmakt og kulturell oppblomstring, og utvidelsen vest i Middelhavet ble stanset av en koalisjon av europeiske flåtestyrker i slaget ved Lepanto i 1571.¹²² I perspektivdelen til dette kapittelet spekuleres det i hvorvidt osmanernes fremrykking hjalp protestantismens tidlige fremvekst, ved å oppta såpass mye av den tysk-romerske keiser Karl 5. sin oppmerksomhet at han nølte med å gripe inn med sin militærmakt mot protestantene.¹²³

I neste kapittel, «Oppdagingar, koloniar og slavehandel» omtales erobringen av restene av det muslimske Spania i 1492. Innbyggerne fikk klar beskjed om å konvertere til kristendommen eller forlate landet, skrives det. Temaet slaveri blir omtalt nesten utelukkende i en transatlantisk ramme, med unntak av én setning: «Her (øst-Afrika) selde mange arabiske kjøpmenn også slavar til Zanzibar og andre europeiske plantasjekoloniar i Indiahavet.»¹²⁴ Dette er i kontrast til utdrag fra samme kapittel: «I dei nye koloniene bestemte kvite herskarar kva jord, mineralrikkdommar og den lokale arbeidskrafta skulle bruktes til. Der utforket langt på veg vart utrydda, vart slavar henta inn for å dyrke dei plantevekstane og grave ut dei minerale som europeiske statar var mest interesserte i.»¹²⁵

Den siste referansen til den islamske verden opptrer i kapittel 12, der osmanernes marsj mot Wien i 1683 igjen blir nevnt, og at dette var det siste forsøket fra islamsk side på å erobre det kristne Europa.¹²⁶

2.6.4 Oppsummering

Både fremstillingene av islamsk og vestlig historie bærer preg av flere ulike fremstillingstradisjoner, og helhetsbildet er sammensatt. Når det er sagt er det allikevel enkelte av tradisjonene som kommer klarere til syne enn andre i de ulike kapitlene. I perspektiv-delene til «Den islamske verda» og «Tidleg mellomalder i Europa» plasserer dessuten forfatterne i stor grad seg selv innenfor disse forskningstradisjonene. I førstnevnte perspektiv-del er det blant annet en klar vestlig sivilisasjonskritikk rettet mot måten historien tidligere har vært skrevet på. Vestlig historieskriving på 1800-tallet blir fremstilt som rasistisk og uinteressert i historien til andre raser enn den hvite. Et historiefag i endring blir beskrevet, der nasjonale grenser er lite viktig – vi er jo tross alt alle utvandrere fra Afrika, skrives det. I samme del blir de islamske områdene rundt det indiske hav frem til

---

¹²² Tidslinjer, 223

¹²³ Tidslinjer, 225

¹²⁴ Tidslinjer, 241

¹²⁵ Tidslinjer, 242

¹²⁶ Tidslinjer, 257

1500-tallet fremstilt som et fargerikt og flerkulturelt fellesskap, med en mangfoldig kontakt mellom mennesker på tvers av kulturer og religioner. Resultatet av dette er at perspektiv-delen klart bør plasseres i den *nye* fortellingstradisjonen. Dette er også tilfellet for kapittelet som helhet, med sitt store fokus på spesielt handel og teknologi (som blir gjentatt i flere andre kapitler), men også sosiale forhold, religiøs praksis og kvinnehistorie. Den mest fremtredende fortellingstradisjonen kan vanskelig defineres som noe annet enn den *nye* fortellingen om middelalderen. Flere steder kan teksten også beskrives som preget av den *romantiske* fortellingen om middelalderen, først ved å beskrive betydningen av islam som å «overgi seg til Gud med kjærleik», men kanskje også ved påstanden om at mange skal ha ønsket de arabiske erobrerne velkommen. Der dette kommer klarest til uttrykk riktignok er i beskrivelsen av det muslimske Spania i middelalderen, med sin skildring av et høyt fungerende, teknologisk avansert multikulturelt samfunn som ble ødelagt av kristne småkonger som startet en langvarig militær kamp for å ta landet tilbake. Det blir påstått at koranen ikke tok avstand fra slaveri, men at det ble lagt ned forbud mot å ta kristne og jøder som slaver. Dette er en problematisk fremstilling, da det ikke er tvil om at slavetaking av kristne og jøder forekom gjennom hele middelalderen¹²⁷, og ved å fremstille dette som noe som ikke fant sted, romantiseres historien til en viss grad.

Som nevnt tidligere plasserer også forfatteren seg rimelig tydelig i perspektiv-delen til «Tidleg mellomalder i Europa». Med sin kritikk mot det negative stempelet som har blitt tilegnet middelalderen, og sin konklusjon om at middelalderen var en dynamisk periode med kulturblanding og utvikling som la grunnlaget for Europas senere dominante rolle, plasserer forfatteren seg dermed i den *moderne* fremstillingstradisjonen. Kapitlene om Europa er riktignok også preget av flere ulike fremstillingstradisjoner. Den *nye* fortellingen om middelalderen kommer til uttrykk i fokus på sosiale relasjoner i føydalsamfunnet, om hvordan hverdagslivet utartet seg for bønder på denne tiden, samt hvordan pesten førte til sosiale endringer. I delkapittelet om korstogene er det også en klar *antikvarisk* fremstilling, der beleiringen av Jerusalem i 1099 får en enestående belysning av forfatterne som ikke ligner andre beskrivelser av erobringer og beleiringer i middelalderen, nemlig at «overfallsmennene gjekk blodig til verks, og alle muslimar og jødar vart enten massakrerte eller tekne som slavar. Også i avsnittet «Verknadene av korstogene» kan det spores nok en antikvarisk fremstilling, ved å fremstille korstogene som utslagsgivende for de vedvarende

---

¹²⁷ Eksempler på slavetaking av kristne i middelalderen og tidlig moderne tid

- Hoyland, 93 – Slaveraid på Kypros på 600-tallet
- Davis, 23 – Slaveri i Nord-Afrika
- Bostom, 679-681 – Liste av slaveraid i øst-Europa
- Scott, 61-75 – Slaveri i Middelhavsområdet
- Andrea & Holt, 1-29 – Slaveri i Middelhavsområdet
- Vryonis, 174-175 – Slaveri i Anatolia

religiøse motsetningene mellom kristne og muslimer. De antikvariske fremstillingene er riktignok begrenset til fremstillingen av korstogene, og med bokens fokus på institusjoner som pavekirken utvikling, beskrivelsen av fremveksten til viktige europeiske stater som Frankrike, England og Tyskland, samt tidvis fokus på et par «store menn» som Karl den Store, Gregor 7., Henrik 4., Urban 2. og flere engelske konger er nok fremstillingen *som helhet* mest preget av den moderne fremstillingstradisjon, med elementer av både den *antikvariske* og *nye* fortellingen om middelalderen.

3. ANALYSE AV LÆREBØKER FOR GRUNNSKOLEN

3.1 Midgard 6 & Midgard 7

Midgard 6 og Midgard 7 er utgitt av Aschehoug i henholdsvis 2007 og 2008. I Midgard 6 forekommer det totalt tre historiekapitler:

- **Europa i middelalderen (s. 66-93)**
- Vikingtida
- Middelalderbyen i Norge

Det er det første av disse tre kapitlene som er av interesse for denne oppgaven, og kapitlet er inndelt på denne måten:

- Livet i middelalderen
- Kamp om makten i Europa
- Tro og viten
- Araberne erobrer Spania

Midgard 7 deler historiedelen av faget inn i følgende tre historiekapitler:

- **De store oppdagelsesreisene (s. 16-33)**
- Renessanse og opplysningstid
- Fra pest og krise til bedre tider

Referanser til den islamske verden forekommer i Midgard 7 ganske sporadisk, og ingen delkapitler har fokus på denne delen av verden. De få avsnittene der den islamske verden nevnes, vil uansett bli tatt opp her.

3.1.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

I det første delkapitlet fortelles kort om de arabiske erobringene, med et fokus på Spania: «I året 632 døde muslimenes *profet*, Muhammed. Etter hans død klarte etterfølgerne i løpet av kort tid å legge under seg et stort rike. For muslimene var det en hellig plikt å bringe islam ut til andre land og folk. Derfor la Muhammeds etterfølgere ut på lange erobringstokter for å utbre den islamske læren. På begynnelsen av 700-tallet hadde de nådd helt til Spania. Først erobret de hele landet, men etter hvert ble den sørlige delen, som kalles Andalucía, som ble maurernes område.» Vi kan lese om den religiøse toleransen som hersket i Spania: «Selv om de arabiske muslimene hadde makten i det sørlige Spania, fikk både de

kristne og jødene som bodde der, dyrke sin religion i fred. Mange lærte seg arabisk, og det var god kontakt mellom de kristne, jødene og muslimene. På denne tida var det også mange kristne som gikk over til islam.»

I neste avsnitt males følgende bilde av «Cordoba, maurernes hovedstad»: «På det meste hadde den en million innbyggere. I byen var det strålende palasser med hager og fontener, moskeer og offentlige bad. Byens biblioteker hadde mange hundre tusen bøker. Gatene var dekket med brostein, og om natten var byen opplyst av lykter. Córdoba hadde også et stort universitet. Dit kom det lærelystne fra både Europa og det arabiske riket. Blant bøkene her kunne de finne tekster fra det gamle Hellas og Romerriket. Disse tekstene hadde vært glemt i Europa i flere hundre år. Gamle greske og romerske filosofer ble igjen populære. I Andalucía var det vanlig at innbyggerne kunne lese og skrive. I resten av Europa var det få som behersket disse ferdighetene.»

På neste side fortelles om «Nye planter og bedre jordbruk»: «Araberne, som kunne mye om effektive vanningsystemer, brakte disse kunnskapene med seg til Spania. Med kunstige vanningsanlegg kunne bøndene få to til tre store avlinger i året. Vindmøller og vannhjul ble tatt i bruk over hele Sør-Spania.» Videre fortelles det om appelsiner, sitroner, bananer, fersken, aprikoser, ris, sukkerrør, spinat og artsjokker, om store hager med frukt og grønnsaker som omga byene, og om daddelpalmer som var overalt. Det fortelles om praktfulle silkestoffer og tusenvis som arbeidet som silevevere, og om andalusiske hester som ble like berømt som de arabiske.

Deretter følger nok en halvside i samme spor, om «Den mauriske kunsten». Her berettes det om Alhambra, som sammenlignes med et eventyrslott. Det nevnes at hele Andalucía er preget av vakre palasser og moskeer som gir oss et godt bilde av muslimenes kunst og byggestil. Til sist nevnes det at siden koranen forbyr avbildning av mennesker og dyr, ble disse bygningene dekorert med fantastiske mønstre, dikt og koransitater. Til slutt, i et lite avsnitt om «De kristne erobret Spania tilbake», kan man lese hvordan muslimene ble drevet ut på 1400-tallet, «Men alt araberne hadde brakt med seg til Europa, lever videre i den europeiske kulturen.»

3.1.2. Fremstillinger av Europa i middelalderen

Historiedelen i Midgard 6 åpner med delkapittelet «Livet i middelalderen.» Det fortelles om den typiske middelalderbyen: Trange gater, små hus, og husdyr som vandret fritt rundt i gatene. Det påpekes at arbeidsdagene var lange, og at det var lite ferie og fritid. Det nevnes også det byene gjerne hadde murer og vaktårn til beskyttelse, og at det gjerne lå en flott

kirke og åpne plasser der man kunne samles til fest og høytid. De største byene hadde også skoler og universitet.

Etter dette kommer man inn beskriver boken klasseforskjellene i middelalderen. Fattige hadde små sjanser til å oppleve annet enn slit og fattigdom, og barn i skolealder ville allerede vært i fullt arbeid. Rike barn derimot, levde liv i luksus i hus med tykke tepper, varme senger og varmt vann, og kunne spise de lekreste retter. Både rike og fattige var derimot prisgitt farlige sykdommer, og kvinner måtte finne seg i at mennene tok alle viktige avgjørelser i samfunnet. Det skrives at det var et samfunn der alle var avhengig av hverandre, med bønder som arbeidet for riddere, og riddere som skyldte kongen militærtjeneste. Ridderne skulle dessuten forsvare kvinner og hjelpe de svake, og kjempe for kirken og kristendommen.

Etter en svært kort beskrivelse av slaget ved Hastings i 1066 og Bayeuxteppet følger et avsnitt om kirkens rolle i middelalderen. Gjennom middelalderen fikk kirken og paven stadig større makt, og kirken krevde også inn skatt. Menneskene var opptatt av livet som ventet dem etter døden, og det var ofte kunst i kirkene som skildret helvetes pinsler og en lykkelig tilværelse i himmelriket – noe som skapte uro og redsel hos mange. Denne noe antikvariske fremstillingen balanseres rett etter av en mer romantisk beskrivelse av katedraler, som var blant «middelalderens mest imponerende bygninger (...) Tenk deg hvordan det måtte føles for et fattig menneske å komme inn i det strålende kirkerommet, høre korsangen, og kjenne lukten av røkelse.»¹²⁸

Det første temaet i delkapittelet «Kamp om makten i Europa» er Karl den Store. Etter en kort beskrivelse av hvem han var, hvilke landområder han hersket over, og når han ble kronet til keiser, kan vi lese om hans voldsomme framferd: «Overalt hvor han for fram, prøvde han å innføre kristendommen. De som ikke tok den nye troen frivillig, ble tvunget med vold og ødeleggelser.»¹²⁹ Det påpekes umiddelbart etterpå at han også samlet lærde menn, kunstnere, og diktere rundt seg, og fikk bygd mange skoler.

Etter dette fortelles det om konfliktene mellom paven og kongene i middelalderen. Vi kan lese historien om Henrik 4., som måtte dra til slottet Canossa for å be pave Gregor 7. om tilgivelse. Deretter fortelles det om hva som skjedde med de som «var uenige i kirkens lære eller ga uttrykk for nye tanker», nemlig at de ble forfulgt, torturert, og brent levende dersom de nektet å innrømme at de tok feil.¹³⁰

---

¹²⁸ Midgard 6, 74

¹²⁹ Midgard 6, 76

¹³⁰ Midgard 6, 77

Neste delkapittel handler om korstogene: «En lang periode i middelalderen var Jerusalem styrt av araberne. Da kunne pilegrimene reise fritt. Men da tyrkerne erobret byen, ble det vanskelig for pilegrimene å besøke byen. De kristne i Europa ble fortvilet, og paven kalte sammen til et møte. – Vi går til kamp mot tyrkerne, sa paven. – Gud vil det!»¹³¹ Etter en liten beskrivelse av korstogets omfang, kan vi lese om korsfarernes blodige framferd: «Hæren for fryktelig fram. Da den kom fram til Jerusalem, stormet korsfarerne byen, og tusener av mennesker ble drept. En ridder ble valgt til konge over byen. De nye herskerne styrte i byen i hundre år, men så mistet de makten, og nye korstog dro av gårde. I 1291 var det helt slutt på europeernes styre i Jerusalem.»¹³² Det påpekes avslutningsvis i dette delkapittelet at «På ferdene hadde de sett samfunn som på mange måter var kommet lengre enn de europeiske.»¹³³

Avslutningsvis i delkapittelet om «Kamp om makt i Europa» fortelles historien om Jeanne d'Arc, som i spissen for den franske hæren klarte å drive engelskmennene fra Frankrike, noe som endte med at «Hun ble tatt til fange og solgt til engelskmennene. 19 år gammel ble hun beskyldt for å være en heks. Hun ble dømt til døden og brent på bålet.»¹³⁴

Det fortelles om munkar og om nonner, og hvordan disse beskjeftiget seg med bønn, kopiering av Bibelen og andre tekster, deriblant tekster om historie, jordbruk og sykdommer. Mange klostre drev landbruk og skoler, og ga hjelp til syke og fattige. Vi kan også lese om Hildegard fra Bingen, som studerte naturlige fenomener som planter, fisk, dyr, metaller og sykdommer, og dessuten komponerte musikk.

Vi kommer så vidt inn på den islamske verden i neste avsnitt, «Ny viten og viktige oppfinnelser». Her fortelles om arabiske tall, og den arabiske tenkeren Avicenna, hvis lærebok ble brukt i over fem hundre år på europeiske universiteter. Det påpekes at europeiske leger trodde at mange fæle sykdommer var en straff fra Gud, til forskjell fra legene i den arabiske verden.

I kapittelsammendraget påminnes korstogenes brutalitet: «Paven i Roma var kirkens leder. Han sendte ut flere korstog for å frigjøre Jerusalem fra tyrkerne. Korsfarerne for fryktelig fram med både drap og plyndring.»¹³⁵

---

¹³¹ Midgard 6, 78

¹³² Midgard 6, 78

¹³³ Midgard 6, 78

¹³⁴ Midgard 6, 79

¹³⁵ Midgard 6, 87

3.1.3 Observasjoner fra senere kapitler

Den islamske verden nevnes i to sammenhenger i Midgard 7. Den første referansen opptrer i delkapittelet «På jakt etter nye varer». Det skrives at asiatiske luksusvarer passerte gjennom den arabiske verden, områder der europeerne ikke fikk lov å handle fritt. Fortjenesten kom araberne til gode, og prisen på varene ble høy. Derfor organiserte portugiserne ekspedisjoner langs vestkysten av Afrika for å finne nye handelsruter.

I delkapittelet «Slavehandelen» nevnes det at slavehandel var vanlig i Afrika før den transatlantiske slavehandel begynte: «Afrikanerne hadde drevet med slaveri i flere hundre år. De fleste stammer holdt slaver selv, og arabiske handelsmenn hadde kjøpt slaver av afrikanerne i lang tid.»

En interessant kontrast til hvordan de arabiske erobringene blir fremstilt, er delkapittelet «Plyndringen av Amerika». Konsekvensene av denne erobringen kommer tydelig frem: «Folket som overlevde det første møtet med europeerne, måtte fra nå av jobbe som slaver. Gradvis forsvant kulturene som hadde levd her i tusener av år. (...) Europeerne tømte verdensdelen for alt de kunne finne av verdifulle gjenstander. De rike naturressursene ga inntekter til de europeiske landene. Folket som bodde der, fikk beholde lite av disse inntektene.»¹³⁶

3.1.4 Oppsummering

Kapittelet «Europa i middelalderen», frem til delkapittelet «Maurerne erobrer Spania», er preget av flere ulike fortellingstradisjoner. Med sitt fokus på ulike grupper i samfunnet, om kvinnens stilling, og om maktstrukturer er den påvirket av den *nye* tradisjonen. Da det også tegnes en viss kontinuitet på det intellektuelle og kulturelle plan, preges den også av den *moderne* tradisjonen. I sin beskrivelse av krigshandlinger, som Karl den Stores felttog og spesielt korstog, er det definitivt et større preg av den *antikvariske* fremstillingstradisjonen, da det snakkes om tvang, vold, ødeleggelse og tusener av ofre.

Når det gjelder møtet med den islamske verden er det vanskelig å finne en mer rendyrket, *romantisk* fremstilling enn det vi gjør her. De fire sidene som omhandler den islamske verden vektlegger harmoni mellom kristne, jøder og muslimer under islamsk styre i Spania,

---

¹³⁶ Midgard 7, 27

og det snakkes om praktfulle bygninger, opplyste gater, biblioteker, eksotisk frukt, kunst, osv.

3.2 Globus 6 & Globus 7

Globus 6 og Globus 7 er utgitt av Cappelen Forlag i henholdsvis 2007 og 2008. Historiedelen i Globus 6 er inndelt på denne måten:

- **Mellomalder i Europa**
- Vikingtid
- Mellomalder i Noreg

Inndelingen er dermed noenlunde lik Midgard 6, og det er første kapittel som er av interesse for denne oppgaven. Til forskjell fra Midgard 6 inneholder ikke dette kapittelet et eget delkapittel om den islamske verden. Komparasjonsgrunnlaget blir dermed noe skralt, da den islamske verden kun blir omtalt i delkapittelet om korstogene.

Kapittelet «Oppdagingsreiser og kulturmøte» er det eneste der man kommer inn på den islamske verden i Globus 7.

3.2.1 Fremstillinger av middelalderen

Kapittelet «Mellomalder i Europa» åpner med Karl den Store. Det fortelles om hvordan han ble konge, og om hvordan han tvang sine fiender til å bli kristne etter slag var vunnet. Vi kan også lese om hvordan han kom til pave Leo 3. sin unnsetning, og deretter ble kronet til keiser. Mesteparten av kapittelet deretter handler om levestandard i middelalderen, om munkene i klostre, riddere og borger, bønder, og om livet i landsbyer og i byer.

Videre fortelles det om dagliglivet i middelalderen. Det snakkes om livet i kloster, på adelens gods, for riddere, og for bønder flest. Det påpekes at bøndene var ufri, og ikke kunne flytte uten å be sin godsherre om tillatelse. Det fortelles også om livet i byene, som var trange og skitne, og om hvordan håndverkere organiserte seg i laug.

Det første møtet med den islamske verden opptrer i delkapittelet «Krosstoga»:

«På 600-talet grunnla den arabiske profeten Muhammed ei ny tru som fekk namnet islam. Denne trua er i dag ein av dei største religionane i verda. I fleire hundre år var det ikkje så mykje krig og uvennskap mellom dei kristne og muslimane. Dei handla

mykje med kvarandre, og kvart år drog tusenvis av kristne til Jerusalem for å besøkje staden der Jesus døydde. (...) Men så blei forholdet mellom dei kristne og muslimane dårlegare. På slutten av 1000-talet tok muslimar over styret i Jerusalem. Dei overfall og mishandla kristne pilegrimar. Det gjorde mange kristne i Europa rasande.»¹³⁷

Etter dette følger et kort avsnitt om pavens korstogsproklamasjon, med bud om at kristne måtte «jage tyrkerne fra Palestina». Erobringen av Jerusalem får, i likhet med Midgard 6, en særskilt stilling i denne boken:

«I året 1099 kom dei første krossfararane til Jerusalem, og etter harde kampar erobra dei byen. Dei kristne riddarane drap tusenvis av menn, kvinner og barn uten nåde. No voks hatet mellom dei kristne og muslimane, og dei heldt fram å kjempe mot kvarandre.»

3.2.2 Observasjoner fra senere kapitler

I avsnittet om Henrik Sjøfareren kan vi lese om Henriks interesse for Afrika: «For det første ville han kjempe mot muslimane som både hadde kontroll over Nord-Afrika, og som hadde mange krigsskip i Middelhavet. Kampen for å forsvare kristendommen hadde gått føre seg i fleire hundre år og blei kalla korstog. Men like viktig var det at Henrik ville overta handelen som arabiske kjøpmenn dreiv gjennom Saharaørkenen.»¹³⁸ Vi kan også lese om hvordan muslimske innvandrere grunnla byer langs kysten av Øst-Afrika, som byttet til seg blant annet slaver fra innlandet som var sendt vidare til India, Persia og Arabia.¹³⁹ I likhet med Midgard 7 vektlegges også europeernes ønske om å omgå den muslimske verden som en viktig årsak til de store oppdagelsesreisene.¹⁴⁰

3.2.3 Oppsummering

Fremstillingen av Europa i middelalderen i Globus 6 bærer mange fellestrekk med Midgard 6, og kan i likhet med denne plasseres i flere fortellingstradisjoner. Den bærer størst preg av den *nye* fortellingstradisjonen, med sitt sterke fokus på sosiale grupper og hverdagshistorie. I avsnittene om Karl den Store og spesielt om korstogene bærer den klart preg av *antikvarisk*

---

¹³⁷ Globus 6, 81

¹³⁸ Globus 7, 82-83

¹³⁹ Globus 7, 86

¹⁴⁰ Globus 7, 86

fremstilling, da det vektlegges tvangskonverteringer og «kristne riddere som dreper tusenvis av menn, kvinner og barn uten nåde».

Til tross for at Globus 6 og 7 er mer kortfattet når det gjelder islamsk historie, er det ingen tvil om at denne igjen er dominert av en *romantisk* fremstilling. Utsagnet om at det «ikke var så mye uvennskap mellom kristne og muslimer i århundrene før korstogene» er et eksempel på dette, foruten å være misvisende.¹⁴¹ At forholdet mellom kristne skulle blitt verre først som en konsekvens av vestlig aggresjon gjennom korstogene, er nok et eksempel på en romantisering av islams historie. Men, det er allikevel ikke et *entydig* romantisk bilde på samme måte som i Midgard 6. Det er sågar et snev av antikvarisk fremstilling, da det nevnes kristne pilegrimer ble overfalt og mishandlet. I Midgard 7 er de sporadiske referansene til den islamske verden av såpass begrenset omfang, at det ikke endrer helhetsinntrykket.

3.3 Gaia 7

Gaia-bøkene opererer med en noe annerledes inndeling av historien enn Globus og Midgard, da Gaia 6 fokuserer på norsk historie i middelalder og tidlig moderne tid, mens Gaia 7 vender blikket utover mot resten av verden for samme periode. Av denne grunn er det kun Gaia 7 som berører problemstillingen. Boken deler middelalderen i to hovedkapitler, med følgende delkapitler:

De «mørke» århundrene, totalt ca. 16 sider

- Tidsalderen i midten!
- Folk på vandring
- Arabia omkring år 600
- En pave og to keisere
- Vasaller
- Bonde og godsherre
- Et hardt liv

Høymiddelalder og senmiddelalder, totalt ca. 18 sider

- Byer
- Byliv
- Kirken

---

¹⁴¹ Holt & Andrea, 1-28 – Innledningen her siterer en rekke eksempler fra ulike steder som tydeliggjør den tilnærmede uavbrutte krigstilstanden mellom kristne og muslimske stater i middelhavsområdet i århundrene før korstogene

- Tiggermunker og kjettere
- Korstogene
- Ridderne – Guds krigere
- 1300-tallet: Sult, pest og opprør

Av disse er det kun to sider som spesifikt omhandler den islamske verden, mens de resterende 32 omhandler Europas historie.

Enkelte delkapitler er markert enten med grønn skrift eller rød skrift, der grønn regnes som et lettfattelig delkapittel mens rød regnes som et utfordrende. Av delkapitlene i disse to kapitlene er «Ridderne – Guds krigere» det eneste grønne, mens «Et hardt liv» og «1300-tallet: Sult, pest og opprør» er røde. Hvert kapittel avsluttes også med et sammendrag og en oppgavedel.

Før analysen av kapitlene innledes, er det verdt å merke seg følgende tekst, som opptrer i egen rubrikk allerede i bokens innholdsfortegnelse:

«Korsfarerne var mest rå og brutale krigere. De oppførte seg uhøflig og brautende. Det å vaske seg var unødig kvinnfolktull, og de luktet så vondt at folk i Syria og Palestina så på dem som stinkende dyr. Men med tiden ble de påvirket av omgivelsene. De lærte seg å bade og å bruke parfyme og smøre seg inn med velluktende salver.»

Lærebokforfatterens syn på korstogene tydeliggjøres dermed allerede innledningsvis, og det er ikke et positivt inntrykk som gis.

3.3.1 Fremstillinger av den islamske verden i middelalderen

Den første siden av det tosiders delkapittelet «Arabia omkring år 600» går i hovedsak med til å beskrive Muhammeds liv, etter en kort beskrivelse av hvordan nomadene levde i den arabiske ørkenen. Han blir beskrevet som en mann som begynte å gruble over religiøse spørsmål, og som opplevde at Gud snakket til ham og ville at han skulle forkynne. Mange i Mekka mislikte dette og ville drepe Muhammed. I 622 måtte han flykte til Medina, og herfra organiserte han seierrike angrep mot Mekka. I 630 overga Mekka seg, og da Muhammed døde i 632 var Arabia samlet i troen på islam.

På den andre siden fortelles det om de arabiske erobringene og arabisk kultur. Det skrives at araberne møtte på svak motstand, og underla seg store deler av Midtøsten, Nord-Afrika og Spania. Det skrives at araberne en tid var ledende i matematikk, kjemi, legekunst og

astronomi, men at denne utviklingen stoppet opp da tyrkerne tok makten rundt år 1000.¹⁴² I en bildetekst kan vi også lese om hvordan muslimske arkitekter skapte noen av verdens vakreste bygninger.

3.3.2 Fremstillinger av Europa i middelalderen

Til å begynne med presenteres begrepet «middelalder», og hvordan dette begrepet oppsto på 1500-1600-tallet da lærde menn så på denne perioden som en mørketid mellom grekerne og romernes storhetstid og den «nye» tiden de levde i. Boken vektlegger allikevel tre viktige framskritt i løpet av middelalderen:

1. Jordbruket ga større avlinger, og folketallet økte.
2. Kirker og klostre reiste seg i de fjerneste utkantene av Europa.
3. Nye, mektige byer vokste frem.

Det skrives at middelalderen deles inn i tre perioder, der tidlig middelalder fremstilles som en mørketid med selvberging, folkevandring, og krigerbander som plyndret og herjet, høymiddelalderen som en periode med vekst og kirkelig kontroll, og senmiddelalderen, som fremstilles som en periode preget av pest men der man allikevel så vekst igjen ved slutten av denne perioden.

Det neste delkapittelet handler om folkevandringstiden, Vestromerrikets undergang og Østromerrikets overlevelse. I en egen rubrikk fortelles det om den siste keiseren i vest, Romulus Augustus, hvis far ble drept av en germanerhøvding. Romerriket levde riktignok videre i øst, og riket klarte å overleve hele til 1453. Det poengteres at dette riket var mer gresk enn romersk, og at hovedstaden Konstantinopel var en storby med «imponerende kirker og palasser, smykket med strålende mosaikker og kostbare materialer.»¹⁴³ Keiseren hadde alle makt, men det skjedde ofte at han ble myrdet av menn eller kvinner som selv ville ha makten, skrives det.

Videre kan vi lese om pavenes rolle etter Vestromerrikets fall. Etter Romas fall ble paven oppfattet som byens virkelige leder, da det ikke lenger fantes noen keiser der. Paven måtte riktignok godta keiseren i Konstantinopel som sin hersker, men da paven ba om militær hjelp på 700-tallet var det ingen hjelp å få. Paven måtte dermed spørre om hjelp fra Frankerriket, som neste avsnitt handler om. Frankerriket omtales som et mektig kristent rike, som ofte hjalp paven. Til gjengjeld fikk de frankiske kongene pavenes velsignelse. Under

---

¹⁴² Gaia 7, 23

¹⁴³ Gaia 7, 21

Karl den Store underla frankerne seg mesteparten av Europa, og i år 800 kronet paven han til keiser. I en egen rubrikk fortelles det om Karl den Stores nådeløshet, som da sakserne gjorde opprør mot han. Han krevde å få utlevert 4000 voksne menn, som «alle ble slaktet ned i løpet av noen timer.»¹⁴⁴

De neste to delkapitlene, «vasaller» og «bonde og godsherre», glir i stor grad inn i hverandre, med en stor illustrasjon som tar mesteparten av plassen på denne dobbeltsiden. Her illustreres middelalderens samfunnsdeling, med livegne småbønder på bunnen, bedrestilte bønder og handelsmenn lengre oppe, deretter riddere og soldater, nest øverst adelsmenn og geistlige, og på toppen kongen eller keiseren. Forklaringen på samfunnsutviklingen er den vanlige fortellingen om vasaller, len og troskap, og skiller seg ikke nevneverdig fra de andre lærebøkernes fremstillinger av føydalsamfunnet.

I det neste delkapittelet, «et hardt liv», fortelles det som overskriften skulle tilsi om alle strabasene vanlige folk opplevde på denne tid. Kvinner og menn arbeidet fra morgen til kveld i kamp for føden, tørke og flom som kunne føre til sultedød, og om røvere, vikinger og rivaliserende borgherrer som ødela åkere og brente landsbyer. Bøndene sto ofte igjen med nedbrente hjem, drepte husdyr og nedtråkkede åkere, og det var ikke lett å mette familien. Ulovlig fiske eller småtyveri ble straffet med døden. De fleste døde når de var barn eller unge, og av 20 søsken kunne bare én eller to leve til de ble 20 år gamle.

Begynnelsen av det neste kapittelet handler om byer og byliv. Det skrives at folketallet i Europa økte fra 900-tallet, at handelen vokste og nye byer ble bygget. Byene var riktignok sølete, og det stinket overalt. Mange gjorde fra seg i mørke kroker, og man tømte pottet ut av vinduene. Forbrytere ble hengt utenfor bymurene, og ble gjerne hengende i flere uker til skrekk og advarsel. Håndverkere slo seg sammen til laug, der alle måtte selge til samme pris. Man måtte begynne i lære tidlig, og ofte måtte man dra til andre byer og land for å starte egen håndverksbedrift.

De neste to delkapitlene, «Kirken» og «Tiggermunker og kjettere» handler om kirkens rolle i denne perioden. Det skrives at kristendommen var overalt i dagliglivet, og at kirken hadde store landeiendommer. Skoler ble dannet ved klostrene, og på 1100-tallet ble disse til noen av disse skolene til de første universitetene. Også jenter kunne få undervisning i nonneklostrene. Etter hvert ble kirken så mektig at det ble strid om hvem som skulle ha makt over kirken i enkelte land, skrives det. Hvis en fyrste gikk imot kirken, kunne han bli lyst i bann – utstøtt fra kirken og dømt til evig pine i helvete. Til slutt ble det for mange bannlysninger, og paven ble tatt til fange av franskekongen i 1303. I en egen rubrikk kan vi også kort lese om Henrik 4. sin Canossagang. Vi kan videre lese om Frans av Assisi og

---

¹⁴⁴ Gaia 7, 25

fransiskanerordenen, som jobbet for syke, fattige og foraktede mennesker og fortalte dem om Gud kjærlighet. Det fortelles også om kirkens behandling av kjettere, eksemplifisert ved katarerne. Disse anklaget paven for vranglære, og paven sette i gang en lang og blodig krig for å utrydde dem. Titusenvis av mennesker ble slaktet ned, og alle som ikke ville døpes, ble brent. Denne krigen er blitt kalt et folkemord, påpekes det. I en rubrikk fortelles det også om inkvisisjonen, der det påstås at «den vanlige straffen var å bli brent på bål.»¹⁴⁵

Med det kommer boken igjen inn på korstogene, der rubrikken som nevnes i innledningen opptrer igjen. Det skrives at Jerusalem ble erobret av muslimene i 638, men at pilegrimsferdene til det hellige land fortsatte som før. Dette forverret seg da tyrkerne tok makten i 1071, som «plaget» pilegrimer og ødela Jesu grav. Keiseren i Konstantinopel ba om hjelp, og i 1095 proklamerte paven det første korstog. Nærmeste 100 000 mennesker la av sted, og «det hendte at de drepte og plyndret underveis.» Det gikk bedre da noen av Europas beste ledere organiserte et korstog, og de klarte å innta Jerusalem i 1099: «Krigerne som stormet inn i byen, drepte alle de kom over, trygge på at de hadde Gud med seg.»¹⁴⁶ I en egen rubrikk fortelles det også om «sagnet om barnekorstoget». I oppgavedelen stilles spørsmålet «Hvordan kunne paven gi syndsforlatelse til korsfarere som slaktet ned kvinner, barn og gamle når de erobret en by?»¹⁴⁷

Det neste delkapittelet handler om ridderne. Disse skulle verge de svake og krige i Guds tjeneste, blant annet ved å kjempe mot hedninger. Det skrives at disse reglene dessverre ikke alltid ble fulgt, og at mange riddere var brutale mot bønder og andre småfolk. Det fortelles også om borgens funksjon, med vollgraver, vindebroer, katapulter osv.

I det siste delkapittelet, «1300-tallet: Sult, pest og opprør», fortelles det om alle krisene som plaget Europa i dette århundret. Omkring 1300 var Europa overbefolket, og det ble vanskelig å skaffe mat til alle. Noen steder gjorde bønder opprør, men det endte alltid med at disse opprørene ble brutalt knust. Blodige kriger tok livet av titusener, som hundreårskrigen mellom Frankrike og England. Svartedauden kom til Europa i 1347, og overalt døde det mennesker. 120 år etter svartedauden var folketallet i Europa trolig mer enn halvert. Europas jøder fikk skylden for svartedauden, og ble drept i tusenvis da det ble påstått at de var gått sammen med muslimene for å utrydde alle kristne: «I by etter by ble jøder drept på den grusomste måte.»¹⁴⁸ Kirken var dessuten i krise, først ved at de var underlagt franskekongens makt, deretter ved at det var flere paver på en gang som bannlyste

---

¹⁴⁵ Gaia 7, 41

¹⁴⁶ Gaia 7, 43

¹⁴⁷ Gaia 7, 49

¹⁴⁸ Gaia 7, 47

hverandre. Tsjekkeren Jan Hus mente at alle skulle ha lov til å lese Bibelen, og ble brent på bålet for sine synspunkter.

3.3.3 Oppsummering

Det store problemet med å nå en konklusjon om hvordan den islamske verden i middelalderen blir fremstilt, er at boken er så knapp i sin omtale av nettopp dette temaet. Det som trygt kan slås fast, er at disse to sidene ikke er noe spesielt preget av verken den *antikvariske* eller den *romantiske* tradisjonen. Om noe er den et produkt av både den *moderne* og den *nye* tradisjonen, selv om det er vanskelig å nå en solid konklusjon basert på et så magert grunnlag. *Moderne* kan teksten tolkes som i sitt fokus på Muhammeds rolle for det arabiske riket, og deretter på fokuset i utbredelsen av det arabiske imperiet. *Ny* kan den også tolkes som i sin belysning av levekår på den arabiske halvøyen, samt kulturelle og teknologiske forhold.

Til gjengjeld er det godt grunnlag for å nå en konklusjon om bokens fremstilling av Europa i middelalderen, med vel 30 sider viet til dette temaet. Læreboken tar selv stilling til sitt syn på spørsmålet rundt brudd/kontinuitet, og ved sin påpeking at det skjedde store fremskritt i løpet av middelalderen er dette i tråd med den *moderne* fremstillingen. Det er også et tidvis fokus på politisk- og statsutvikling, og på enkelte store menn som Karl den Store. Mesteparten av tiden er riktignok fokuset på sosiale forhold og samfunnsutvikling, og det kan f. eks. i kapittelet om korstogene spores et sivilisasjonskritisk syn på Europas historie. Den *nye* fortellingen om middelalderen er dermed den som er den mest toneangivende i denne sammenheng. Flere steder står også teksten i fare for å regnes som i det minste delvis *antikvarisk*. Det er et tilbakevendende fokus på grusomheter, f. eks. ved Karl den Stores massakre av sakserne, bøndene forferdelige levekår, grusomme avstraffelser for små forseelser, nedslaktingen av katarerne, drepingen av Jerusalems innbyggere, beskrivelsen av korsfarerne generelt (også i bokens innledning), jødeutryddelser og i fremstillingen av 1300-tallet. Konklusjonen som trekkes blir dermed at selv om den *nye* fortellingen om middelalderen er mest sentral, er fortellingene om den *antikvariske* og også den *moderne* middelalderen også tydelig tilstedeværende.

4. FORSKJELLER I FREMSTILLINGENE

I dette kapitlet vil jeg gjøre et dypdykk ned i enkelte av fremstillingene i bøkene som i størst grad tydeliggjør *forskjellene* i fremstillingene av islamsk middelalder og vestlig middelalder, og problematisere disse fremstillingene. Kriteriene er at dette må være en fremstilling som kan sies å være representativ for lærebøkene som helhet, og at stort sett disse blir stående uten innvendinger. Når det gjelder fremstillinger av vestlig historie i middelalderen er det spesielt to temaer som er av særskilt interesse, nemlig fremstillingene av Jerusalems beleiring i 1099 og den skjønnlitterære forfatteren Amin Maaloufs innflytelse på læreboktekstene. I fremstillingene av den islamske verden i middelalderen er det to delvis overlappende temaer som illustrerer dette tydeligst: Spania i middelalderen og den islamske toleransen. Før dette ønsker jeg å sammenligne noe av *ordbruken* i de ulike fremstillingene.

4.1 Nedslakting og folkemord: Om ordbruk og utvalg av hendelser som omtales

Noe av det mest iøynefallende når man sammenligner fremstillingene av europeisk historie i middelalderen med historien til den islamske verden, er ikke bare hvilken type hendelser forfatterne velger å fokusere på, men også hvordan disse blir beskrevet. Dette illustreres tydeligere enn noe annet ved å se på hvor ofte bøkene referer til *massakrer* eller lignende i kapitlene om middelalderen. Jeg har dermed saumfart disse kapitlene på jakt etter beskrivelser av ekstrem blodsutgytelse: Massakrer/massakrering, massehenrettelser, folkemord, nedslakting, utryddelse, og generelt drap av store mengder sivile. Slike hendelser refereres det (ordrett) til ved 25 anledninger totalt i kapitlene og delkapitlene om Europa i middelalderen, mens det forekommer ved 0 anledninger i kapitlene og delkapitlene om den islamske verden.¹⁴⁹ Dette innbefatter både lærebøker for barneskolen og for VGS. Jeg har ikke talt med tilfellene der det ikke er snakk om «gjerningsmenn», slik som i beskrivelsene av svartedauden. Slik ordbruk er dermed forbeholdt europeisk historie, mens lignende

---

¹⁴⁹ 8 tilfeller av «Drap av tusener/titusener/alle de kom over o. l.»

7 tilfeller av massakrer/massakrering

5 tilfeller av nedslakting

2 tilfeller av utryddelse

1 tilfelle av folkemord

1 tilfelle av massehenrettelse

1 tilfelle av «spredning av død og fordervelse»

hendelser omtales som erobringer, overtakelser eller rett og slett ikke nevnes i kapitlene om islam i middelalderen. I tilnærmet samtlige av disse beskrivelsene er det kristne europeere som står bak blodsutgytelsen, mens ofrene nesten alltid er muslimer (beleiringen av Jerusalem), jøder (forfølgelsene i kjølvannet av korstogene), eller kjettere (albigenserkorstoget). Det er dermed en påviselig klar dobbelstandard i måten historiske hendelser omtales på, noe som er med på å skape en skjev fremstilling der europeerne blir satt i en *overgriperrolle*, mens «de andre» plasseres i en *offerrolle*.

4.2

«Ein massakre uten sidestykke»: Fremstillinger av korsfarernes beleiring av Jerusalem i 1099

La oss først repetere hva lærebøkene har å si om korsfarernes inntakelse av Jerusalem i 1099. Læreverket *I Ettetid* åpner med den tydeligste antikvariske fremstillingen:

«Jerusalem, 1099. I nokre julidager i 1099 blei innbyggerane i Jerusalem utsette for ein massakre utan sidestykke. «Befolkninga i den heilage staden blei meia ned, og frankarane massakrerte muslimar i ei heil veke. I al-Aqsa-moskeen drap dei meir enn sytti tusen menneske», skreiv den arabiske historikaren Ibn al-Athir om lag hundre år seinare. Ein historikar som levde samtidig med hendingane, Ibn al-Qalanisi, gjorde det klart at ikkje berre muslimar blei drepne: «Jødane blei samla i synagogen, og frankarane lét dei brenne levande.» I tillegg blei kristne prestar jaga frå byen. Kven var disse frankarane, som hadde plyndra og myrda seg gjennom Anatolia, Syria, og Palestina, for til å slutt erobre Jerusalem – den heilage byen til muslimar, jødar og kristne? (...) Den nye herskaren over Jerusalem leidde okkupasjonshæren og var ansvarleg for myrderia.»¹⁵⁰

Denne hendelsen inntar en helt unik plass som en særskilt grusom hendelse, da ingen andre hendelser får den samme negative vinklingen i denne tidsperioden. Også i andre lærebøker følger fremstillingen samme spor:

«I 1099 klarte denne hæren å erobre Jerusalem, der den muslimske befolkningen ble massakrert.»¹⁵¹

---

¹⁵⁰ | *Ettetid*, 37

¹⁵¹ *Perspektiver*, 86

«Når dei (korsfarerne) likevel greidde å ta seg inn i Jerusalem, var ein av grunnane at ulike islamske herskarar akkurat på denne tida låg i strid mer kvarandre. Overfallsmennene gjekk blodig til verks, og alle muslimar og jødar vart anten massakrerte eller tekne som slavar. I Roma vart det sagt at ein slik triumf var det største mirakelet sidan Jesus hadde stått opp fråd ei døde.»¹⁵²

Også på barneskolen spares det ikke på de blodige detaljene, der beleiringen av Jerusalem omtales av samtlige bøker:

«Krigerne som stormet inn i byen, drepte alle de kom over, trygge på at de hadde Gud med seg.»¹⁵³

«I året 1099 kom dei første krossfararane til Jerusalem, og etter harde kamper erobra dei byen. Dei kristne riddarane drap tusenvis av menn, kvinner og barn utan nåde. No voks hatet mellom dei kristne og muslimane, og dei heldt fram å kjempe mot kvarandre.»¹⁵⁴

«Hæren for fryktelig fram. Da den kom fram til Jerusalem, stormet korsfarerne byen, og tusener av mennesker ble drept. En ridder ble valgt til konge over byen. De nye herskerne styrte i byen i hundre år, men så mistet de makten, og nye korstog dro av gårde. I 1291 var det helt slutt på europeernes styre i Jerusalem.»¹⁵⁵

Det interessante med disse fremstillingene er å observere den måten beleiringen av Jerusalem blir beskrevet på sammenlignet med beskrivelsen av andre erobringer og beleiringer i middelaldersammenheng. Ingen av hendelsene underveis i ekspansjonskrigene til islam får samme behandling, og selv den mongolske inntakelsen av Bagdad unnslipper beskrivelser av denne art. Det kan trygt konkluderes med at lærebøkene fremstilling av Jerusalems fall i 1099 har en helt unik posisjon i kapitlene om middelalderen.

Var beleiringen av Jerusalem egentlig en såpass unik hendelse i middelaldersammenheng at den fortjener å få en såpass enestående rolle i lærebøkene? I Ibn al-Athirs arabiske primærkilde kan vi lese om hvordan frankerne slaktet ned 70 000 mennesker under denne beleiringen,¹⁵⁶ noe korstogshistorikere regner (i likhet med andre tallfestinger fra middelalderkilder) som svært overdrevet. Dette er tapstallet det som nevnt opereres med i læreboken *I Ettetid*. Korstogshistorikeren Thomas F. Madden har gått i dybden på beleiringen av Jerusalem, og i en artikkel beskriver han i detalj kildene som foreligger når

---

¹⁵² Tidslinjer, 141

¹⁵³ Gaia 7, 43

¹⁵⁴ Globus 6, 82

¹⁵⁵ Midgard 6, 78

¹⁵⁶ Gabrieli, 11

det gjelder hendelsene som inntreffer under og etter stormingen av Jerusalem. Han kommer frem til at det kan ha vært så få som 3000 av byens soldater og innbyggere som omkom under forsvaret av Jerusalem.¹⁵⁷ Tapstallet kan ha vært høyere, men sannsynligvis ikke mer enn 10 000, konkluderer Madden. 22 år tidligere, i 1077, ble Jerusalem hærtatt av tyrkiske seldsjukk-styrker, og ifølge de arabiske kildene omkom ca 3000 i byens forsvar.¹⁵⁸ Med andre ord, innenfor samme tidsrom som korsfarernes erobring av Jerusalem fant sted, kan byen allerede gjennomgått en beleiring av lignende brutalitet – mot en rivaliserende muslimsk makt. I løpet av de 30 årene umiddelbart før korstogene var det mange større byer i det bysantinske Anatolia som måtte lide samme skjebne som Jerusalems innbyggere i 1099.¹⁵⁹ I tillegg til dette var den største massakren som forekom gjennom hele korstogsperioden i det hellige land den som ble utført på de kristne innbyggerne i Antiokia i 1268 av egyptiske muslimer.¹⁶⁰ Ingen av disse hendelsene omtales i lærebøkene, men skyves til side for en enklere fremstilling om den kristne verdens angrep på det muslimske Jerusalem som en enestående grusom hendelse.

4.3

«En beretning full av smerte og sorg»: Amin Maaloufs påvirkning på lærebøkene

Flere lærebøker har også avsnitt eller delkapittel om korstogene sett fra muslimsk side. Bøkene er tydelige på at korstogene førte til økt mistillit og fiendtlighet mellom kristne og muslimer:

«Når krosstoga likevel har sett spor etter seg, er det mest fordi dei brutale åtaka førte til religiøse motsetninger og fiendebilete. Først i år 2000 bad pave Johannes Paul 2. både jødar, muslimar og gresk-ortodokse kristne om unnskyldning for dei overgrepa som dei vart utsette for under krosstoga.»¹⁶¹

«I arabiske beretninger snakkes det ikke om korstog. Araberne omtaler dem konsekvent som kriger og invasjonjer som veltet inn over deres land. Fienden er de

---

¹⁵⁷ Madden, Thomas F. *Rivers of Blood: An Analysis of One Aspect of the Crusader Conquest of Jerusalem*, s. 36 http://www.academia.edu/4081837/Rivers_of_Blood_An_Analysis_of_One_Aspect_of_the_Crusader_Conquest_of_Jerusalem

¹⁵⁸ Andrea & Holt, xxviii

¹⁵⁹ Vryonis, 166-167

¹⁶⁰ Stark, *God's Battalions*, 231

¹⁶¹ Tidslinjer, 142

barbariske frankerne. En slik måte å se det på viser sammenhengen korstogene bør plasseres i: som deler av en bred, vestlig ekspansjon som ble rettet både mot den islamske verden og mot Bysants.»¹⁶²

«I den muslimske verda vart krosstoga ei kjelde til fiendskap og uvilje mot dei kristne som har halde seg heilt fram til vår tid.»¹⁶³

Lignende finnes også i bøkene for grunnskolen.¹⁶⁴

Fremstillingene av vesten som «overgriper» og den islamske verden som «offer» er i stor grad et resultat av bøkernes bruk av Amin Maaloufs bok *Korstogene sett fra arabisk side* som først ble utgitt i 1983, og ble oversatt til norsk i 1998 gjennom Pax Forlag. I *Historie Vg2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, I Ettetid, og Mennesker i Tid* navngis Maalouf som kilde, og som tidligere nevnt betyr dette at han er den forfatteren det oftest refereres til eksplisitt i lærebøkernes kapitler om middelalderen. Hans påvirkning kommer dessuten tydelig til syne i *Perspektiver og Tidslinjer*, der det er egne avsnitt om «korstogene sett fra arabernes side». Hans innflytelse, eller i det minste hans tankegodt, er dermed synlig i alle utenom én av bøkene for videregående skole. Det er derfor verdt å dvele litt ved Amin Maalouf, da hans *Korstogene sett fra arabisk side* har hatt en så tydelig påvirkning på fremstillingene i lærebøkene. Boken presenteres i bokomslaget på følgende måte:

«De vestlige invasjonene starter i år 1096. By etter by faller raskt: Nikea, Jerusalem, Tripoli, Beirut, Tyr. Araberne er splittet og har dårlig kampevne. Det går tretti år før invasjonsstyrkene får nevneverdig motstand, og Damaskus reddes. Gradvis samles den islamske verden, med helteskikkelser som Zengi og Saladin i spissen. Men det går to hundre år før okkupasjonen er over. *Korstogene sett fra arabernes side* forteller hvordan en avansert sivilisasjon ødelegges. Det er en beretning full av smerte og sorg. Det er en arabisk erfaring om møtet med Vesten, som har brent seg inn i arabisk hukommelse.»¹⁶⁵

I hans *The Crusades through Arab Eyes* fra 1983 gis Vesten skylden for kollapsen av den arabiske storhetstiden og den såkalte «gylne æra», og for et årtusen med fiendskap deretter. Han skriver blant annet følgende: "There can be no doubt that the schism between these two worlds dates from the Crusades, deeply felt by the Arabs, even today, as an act of rape."¹⁶⁶ Dette bygger på arabiske kilder fra korstogsperioden, men en undersøkelse av disse

¹⁶² Perspektiver, 87

¹⁶³ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 103

¹⁶⁴ Globus, 81-82 – «I fleire hundre år var det ikkje så mykje krig og uvennskap mellom dei kristne og muslimane. (...) Dei kristne riddarane drap tusenvis av menn, kvinner og barn uten nåde. No voks hatet mellom dei kristne og muslimane, og dei heldt fram å kjempe mot kvarandre.»

¹⁶⁵ Maalouf, Amin, bokomslag

¹⁶⁶ Sitert fra Madden, *The Concise History of the Crusades Third Edition*, 204 – Maloof, *The Crusades through Arab Eyes*, 261, 264, 266

avslører at Maaloufs versjon av hendelsene bygger på en nøye utvelgelse av de kildene som passer i hans narrativ. I *Arab Historians of the Crusades* fra 1969, en kildesamling fra arabiske kilder i korstogstiden, kommer det frem at Saladin var en mann av sin tid, og ikke en helgen. Han ga krigsfanger valget om omvendelse til islam eller halshogging,¹⁶⁷ og beordret plyndring og ødeleggelse av korsfarernes landområder.¹⁶⁸ Årsaken til at Jerusalems befolkning ikke ble massakrert kommer også tydelig frem: Saladin hadde dette til hensikt, men godtok byens betingede overgivelse da Balian av Ibelin, som var i ledelsen for byens forsvar, truet med å rive ned klippedomen og Al-Aqsa-moskeen og å brenne hele byen slik at det ikke kom til å være noe igjen for de muslimske angriperne. Ca halvparten av byens gjenværende befolkning ble etter dette tatt til slaver av Saladin, ifølge primærkildene ca 16 000 (igjen, middelalderkilder er notorisk for upresis tallfesting).¹⁶⁹ Dette var i hovedsak kvinner og barn, og ble fordelt på Saladins hær.

Det blir verken i Maaloufs bok eller i lærebøkene gitt refleksjoner over at korstogene oppsto etter at muslimene hadde underlagt seg mesteparten av den kristne verden, eller at noen skulle ha krav på unnskyldninger fra den muslimske verden for disse hendelsene. Spørsmålet om hvorfor hatet mellom den kristne og islamske verden skulle ha oppstått som følge av korstogene, etter århundrer med islamske erobringer,¹⁷⁰ blir ikke stilt. Korstogene blir i stor grad fremstilt som brutale og ubegrunnede offensive kriger som ødela en eksisterende eller potensiell fredelig *modus vivendi* mellom den kristne og den muslimske verden. Dette er spesielt betenkelig da konsensus blant moderne korstogshistorikere, den fremste blant disse den nylig avdøde Jonathan Riley-Smith, er at etter mongolenes rasering av Bagdad i 1258 blir korstogene knapt en parentes i muslimsk historieskriving.¹⁷¹ Thomas F. Madden hevder at kun med gjenoppblomstringen av religiøst-fundert nasjonalisme i muslimske land som følge av europeisk kolonisering på 1800- og 1900-tallet ble korstogene et nyttig middel for å fremstille den islamske verden som offer.¹⁷² Carole Hillenbrand, en av de fremste ekspertene på islamsk historie, trekker i boken *The Crusades: Islamic Perspectives* fra 1999 samme konklusjon som Riley-Smith om at man i Midtøsten i stor grad måtte «gjenoppdage» korstogshistorien i møte med europeere på 1800-tallet.¹⁷³ Også Bernard Lewis er tydelig når det gjelder korstogenes langvarige påvirkning: «A more accurate description would present them as a long-delayed, very limited, and finally ineffectual response to the

---

¹⁶⁷ Gabrieli, 103

¹⁶⁸ Gabrieli, 115, 117

¹⁶⁹ Gabrieli, 143

¹⁷⁰ Andrea & Holt, 1-28 - kort gjennomgang av muslimske angrep mot Europa i århundrene før det 1. korstog

¹⁷¹ Riley-Smith, 50-61, se også Madden, *The Concise History of the Crusades Third Edition*, 201-205, eller Andrea & Holt, 127-149

¹⁷² Madden, *The Concise History of the Crusades Third Edition*, 202-203

¹⁷³ Hillenbrand, 590-592

jihad. The Crusades ended in failure and defeat, and were soon forgotten in the lands of Islam.”¹⁷⁴

Lærebøkene *dekonstruerer* her den tradisjonelle vestlige narrativ om korstogene, uten å rette det samme kritiske blikk mot Maaloufs fremstilling. Maaloufs bok er på ingen måte et forsøk på å gi en nøytral helhetsfremstilling over korstogene, men å fortelle om hendelsene på en ny måte fra en arabisk synsvinkel der arabernes «sinne» over fortiden forsøkes forklart. Hans synspunkt fremstilles derimot ikke nødvendigvis som et *alternativ* i lærebøkene, men ofte som et *korrigerende* til den tradisjonelle fortellingen om korstogene.

4.4

«Eit land med religiøst, etnisk og språkleg mangfald»: Fremstillinger av det muslimske Spania

Et tema som ofte tas opp i lærebøkene, er det muslimske Spania i middelalderen. La oss først se på hva de ulike lærebøkene har å si om dette emnet:

Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet:

«Kairo fekk universitet allereie på slutten av 900-talet, og hundre år seinare vart *kalifatet Córdoba* i Sør-Spania det fremste vitskaplege senteret i Europa. Da interessa for ideane frå antikken auka kraftig i Vest-Europa på 1100-talet, måtte dei lærde derifrå dra til Córdoba for å skaffe seg kunnskaper som arabarane hadde teke vare på.»¹⁷⁵

«Dei germanske erobrarfolka var heller ikkje berarar av nokon bykultur. Det var derimot arabarane, som skapte nytt liv i spanske byar frå 700-talet.»¹⁷⁶

Perspektiver kommer også innom det muslimske Spania:

«Størst innsats for jordbruksproduksjonen gjorde araberne trolig i Spania, der de innførte vanningsmetoder fra Østen. Nye vekster ble innført til middelhavsområdet fra Asia, blant annet ris, sukkerrør og appelsiner»¹⁷⁷

¹⁷⁴ Lewis, *The Crisis of Islam*, 39-40

¹⁷⁵ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 88, 90

¹⁷⁶ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 107

¹⁷⁷ *Perspektiver*, 134

«Europeerne ble kjent med de greske filosofene som hadde levd i antikken, via det arabiske kunnskapssenteret Toledo i Spania.»¹⁷⁸

«Columbus blei sendt til Amerika for å feire at kong Ferdinand og dronning Isabelle hadde lyktes i å kaste de siste muslimene ut av Spania og Portugal.»¹⁷⁹

Alle Tiders Historie forteller også om den senere forfølgelsen av religiøse minoriteter i det kristne Spania:

«Også kongemakten var opptatt av å bevare den religiøse enheten og drev derfor klappjakt på muslimer og jøder. Tvangsomvendelser, beslagleggelser og utvisninger var vanlige virkemidler. (...) Spanias forfølgelse av religiøse minoriteter spilte også inn. Utvisning av slike grupper gjorde at landet mistet verdifull kompetanse og driftige forretningsfolk.»¹⁸⁰

I *Midgard 6* tallfestes Cordobas befolkning til 1 million, og er i denne bokens fremstilling på linje med Roma på sin høyde i førmoderne tid.¹⁸¹ Byen hadde nok aldri hadde flere innbyggere enn 100 000 i den muslimske perioden,¹⁸² og mulig ikke flere enn 40 000.¹⁸³ I denne boken videreformidles tallfesting fra middelalderkilder ukritisk, i likhet med *I Ettetid* sin fremstilling av tapstallene da korsfarerne tok Jerusalem.

Tidslinjer er den av bøkene for videregående skole som går mest i detalj om akkurat dette emnet. Det nevnes at de islamske hærene klarte å underlegge seg Spania på få år,¹⁸⁴ og på siden deretter markerer denne boken seg som den som inntar det tydeligste romantiserte perspektivet på denne perioden:

«Córdoba vart hovudstad i eit eige islamsk rike, som nådde sitt høgdepunkt i makt og velstand på 900-talet. Byen er kjend for sin storslåtte byggjekunst, og universitet og bibliotek vart viktige senter for spreing av filosofi og naturvitenskap til andre delar av Europa. Knappt nokon annan stad vart det laga lær-, metall- og glasprodukt av høgare kvalitet. I førstninga levde muslimar, kristne og jødar fredeleg side om side, og Spania vart eit land med religiøst, etnisk og språkleg mangfald. Dette kom til å endre seg etter kvart som kristne småkongar starta ein langvarig militær kamp for å erobre landet tilbake. I 1085 måtte det islamske riket gi frå seg den viktige byen Toledo, og den bitre maktkampen førte til større motsetningar mellom kristne og muslimar. Midt på 1200-

---

¹⁷⁸ Perspektiver, 139

¹⁷⁹ Perspektiver, 558 (essaydel)

¹⁸⁰ *Alle Tiders Historie*, 179-180

¹⁸¹ *Midgard 6*, 89

¹⁸² Mackay, 8

¹⁸³ Scott, 75-76

¹⁸⁴ *Tidslinjer*, 89

talet hadde det islamske riket i Spania så å seie gått i oppløsning, men muslimane heldt kontrollen over Granada-området heilt sør i landet fram til 1492.»¹⁸⁵

Senere i boken påpekes i likhet med flere av de andre bøkene ultimatumet religiøse minoriteter fikk i kjølvannet av fullbyrdelsen av den spanske gjenerobringen i 1492:

«Dermed var den langvarige kampen om herredømmet i Spania mellom kristne og muslimar over. Innbyggjarane fekk klar beskjed om å gå over til kristendommen eller forlate landet; det same fekk den jødiske befolkninga i landet.»¹⁸⁶

Det er en klar parallell i fremstillingen av den spanske *Reconquista* i Tidslinjer og i fremstillingene av korstogene, nemlig fokuset på at kampen for å gjenerobre land førte til «større motsetninger» mellom religionene. Vi får i denne boken et romantisert syn på det muslimske Spania, med et klart inntrykk av en vedvarende toleranse og interreligiøs harmoni ødelagt av «kristne småkonger som startet en langvarig kamp».

Når det gjelder bøkene for grunnskolen er den lengste og mest tydelige *romantiske* fremstillingen av det muslimske Spania i middelalderen å finne i *Midgard 6*. Det vies hele 4 sider til dette, noe som allerede har blitt gjennomgått i analysen av denne boken. *Globus 6* går ikke inn på det islamske Spania, mens dette temaet opptreer kun i bildeteksten i *Gaia 7*, der Cordobas praktfulle bygninger omtales.

Dersom man leser ulik litteratur om Spania under muslimsk herredømme innser man svært fort det enorme spriket i fremstillinger om akkurat dette emnet. Bøker som Maria Rosa Menocals internasjonale bestselger *Lyset fra al-Andalus: Hvordan muslimer, kristne og jøder levde sammen i middelalderens Spania* fra 2002 og dens norske derivat i samme stil, *Spansk Gullalder og arven fra jøder og muslimer* fra 2011 (begge utgitt av Pax Forlag), presenterer tiden frem til Ummayad-dynastiets fall i 1031 som et tolerant og velfungerende multikulturelt samfunn, med garantier for minoriteter der jøder, kristne og muslimer levde stort sett fredelig side om side. Dets kulturelle og vitenskapelige nivå stilte ifølge denne fremstillingen det kristne Europa til skamme på flere områder. På den andre siden finner vi bøker som f. eks. *The Myth of the Andalusian Paradise* fra 2016 eller *Abrahamic Religions: On the Uses and Abuses of History* fra 2012, der det i førstnevnte fortelles om blodige erobringer, knusende undertrykking og utbredt slaveri og i den sistnevnte kaller fortellingen om det tolerante og multikulturelle al-Andalus en «edel løgn», en konstruert fortid der kristne, jøder og muslimer levde fredelig side ved side for å la dette figurere som en inspirasjon for vår samtid. Denne debatten kunne enkelt danne utgangspunkt for en egen masteroppgave, så det er ikke hensiktsmessig å gå dypere inn på akkurat dette. Det som er

---

¹⁸⁵ Tidslinjer, 90

¹⁸⁶ Tidslinjer, 230

verdt å merke seg i denne sammenheng er at lærebøkene klart og tydelig tar parti i akkurat denne debatten ved å uten unntak fremstille det islamske Spania i den *romantiske* tradisjonen.

4.5

«Ingen ble tvunget til å bli muslimer»: Fremstillinger av den islamske toleransen

La oss i første omgang fokusere på hva bøkene har å si om *religiøse minoriteters* behandling under islamsk styre. Med unntak av *I Ettetid*, som ikke omhandler de arabiske erobringene i det hele tatt, vektlegger alle lærebøkene de islamske erobrernes toleranse for religiøse minoriteter:

«Sjølvs om det nye storriket spreidde seg frå den arabiske halvøya med militærmakt, vart det i byrjinga ikkje gjort så mykje for å omvende folk til islam. Så lenge dei ikkje gjorde opprør mot dei nye makthavarane, fekk til dømes kristne og jødar lov til å ha religionen sin i fred utan altfor mykje innblanding. Bortsett frå at ikkje-muslimar måtte betale ein særskatt, merka folk flest ikkje så mykje til det arabiske og islamske innslaget på toppen av samfunnet. (...) Etter kvart byrja derfor det skarpe skiljet mellom erobrarar og undersåttar å bli viska ut, og islam trekte til seg fleire tilhengjarar. Det vart også meir vanleg at arabiske menn fann seg koner når dei slo seg ned på nye stader.»¹⁸⁷

«Jødar og kristne fekk dyrke religionane sine i fred – så lenge dei betalte skatt og lét vere å misjonere for si eiga tru.»¹⁸⁸

«Araberne tvang ikke befolkningen i områdene de erobret, til å konvertere til islam, men mange valgte å gjøre det siden religionen var åpen for alle. (...) Osmanerne var likevel relativt tolerante ovenfor andre religioner i det store riket, som var høyst sammensatt etnisk, religiøst og kulturelt. Så lenge innbyggerne var villige til å akseptere sultanen som overhode og betale skatt til ham, fikk de lov å praktisere troen sin.»¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Tidslinjer, 91

¹⁸⁸ Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet, 87

¹⁸⁹ Alle Tidens Historie, 69, 98

Perspektiver har en litt annerledes vri på denne fremstillingen enn de andre bøkene, da det her nevnes både at araberne kunne gå nådeløst frem for å utbre sin tro, men også at lokalbefolkningen til å begynne med fikk ha sin religion i fred.¹⁹⁰

Tidslinjer og Mennesker i Tid går ett skritt lengre enn de andre bøkene, da forfatterne her velger å fremsette følgende absolutte påstander om den islamske toleransen:

«Koranen tok ikkje avstand frå slaveri, men la ned forbod mot å ta muslimar, kristne og jøder som slavar. Ufri arbeidskraft vart derfor henta frå Afrika og frå område i Aust-Europa.»¹⁹¹

«Ingen ble tvunget til å bli muslimer.»¹⁹²

«De erobret Konstantinopel i 1453 etter 54 dagers beleiring, noe som gjorde ende på det bysantinske riket. Men erobringen ble ikke etterfulgt av plyndring og drap. Tvert imot fikk de kristne og kjøpmennene privilegier av sultanen, som erklærte at han var den bysantinske keiserens arvtaker.»¹⁹³

Påstanden om at koranen la ned forbud mot å ta muslimer, kristne og jøder som slaver har jeg ikke klart å finne noe faktisk grunnlag for. Det fremstilles også som om dette var noe som måtte omgås ved å hente slaver fra andre steder, som er en misvisende påstand med tanke på den utbredte slavetakingen av både kristne og jøder utført av islamske hærer.¹⁹⁴ At *ingen* skal ha blitt tvunget til å bli muslimer er en påstand man fort hadde fått problemer med å forsvare, og også her har jeg ikke funnet lignende absolutt påstand i forskningslitteraturen. Som nevnt i analysen av *Alle Tiders Historie* er det dessuten problematisk å hevde at beleiringen av Konstantinopel i 1453 ikke ble ledsaget av plyndring og drap i storstilt skala.¹⁹⁵

---

¹⁹⁰ *Perspektiver*, 136 -

«De arabiske erobrerne kunne gå nådeløst frem for å utbre sin tro, men fra starten drev de ingen aktiv misjonspolitikk, nesten tvert om. De vantro ble skattet hardere enn muslimer, så av hensyn til statsfinansene var det en fordel om ikke altfor mange omvendte seg. Lokalbefolkningen fikk til å begynne med ha sin gamle religion i fred. De lovene som Profeten og hans nærmeste etterfølgere fastsatte for strafferett, ekteskap, familieliv, handel og andre økonomiske forhold, ble betraktet som bindende siden de hadde sine røtter i åpenbaringer fra Gud. Men ikke-muslimer var ikke bundet på samme måte. Ulike lover for ulike grupper førte til svakere styring.»

¹⁹¹ *Tidslinjer*, 92

¹⁹² *Alle Tiders Historie*, 63

¹⁹³ *Alle Tiders Historie*, 120

¹⁹⁴ Gervers & Powell, 20. En beretning om slaveraidet på Kypros i 649/650 som tok titusener til slave kan leses i Hoyland, *In God's Path*, 93

¹⁹⁵ Utdrag fra ulike bøker om beleiringen av Konstantinopel:

- Norwich, 234 – “The Sultan had promised his men the three days of looting to which by Islamic traditions they were entitled, but the orgy of violence had been on such a scale that there were no protests when he brought it to a close on the same day as it had begun.”

Fremstillingene av den islamske toleransen står i kontrast til bøkene fremstilling av behandlingen av religiøse minoriteter i Vest-Europa. *Historie VG2: Frå dei eldste tider til 1700-talet* og *Alle Tiders Historie* går i dybden på jødeforfølgelser i Europa i middelalderen, da begge disse bøkene vier en halvside til å omtale dette. I begge disse bøkene fremstilles det som et særegent kristent, vest-europeisk fenomen, og at mange jøder flyktet til Øst-Europa. *I Ettetid* påpeker at jødiske minoriteter ble skyteskiver for aggresjon og frustrasjon i Europas byer etter den første korstogsproklamasjonen.¹⁹⁶ *Tidslinjer* fremhever at jødene ofte fikk rollen som syndebukker for uår og naturkatastrofer, og ble utvist fra Frankrike og England.¹⁹⁷ Senere i samme bok skrives det at jødeforfølgelser har dype røtter i europeiske samfunn, og at felles for alle kristne trosretninger på 1500- og 1600-tallet var at de deltok i jødeforfølgelser.¹⁹⁸ Som nevnt i kapittelet om det muslimske Spania poengterer bøkene også at muslimer og jøder ble forvist etter foreningen av Spania i 1492. Kun *Mennesker i Tid* skiller seg ut, ved at det her påpekes at middelalderssamfunnet ikke nødvendigvis var ensrettet og intolerant, men på mange måter mer tolerant enn i senere århundrer i Europa.¹⁹⁹

De aller fleste bøkene formidler et syn på det muslimske styret som religiøst tolerant – så lenge man betalte en ekstra skatt. Dette innbefatter det arabiske riket så vel som det senere osmanske riket. Hvis man sammenligner fremstillingen av forfølgelser av jøder i det kristne Europa med det inntrykket som gis av situasjonen til jødene i den islamske verden, kunne knapt forskjellene vært større. Det gis inntrykk av en spesiell særegenhet i behandlingen av jøder i Europa, til tross for at jødeforfølgelser i den islamske verden heller ikke var et uvanlig innslag i høy- og senmiddelalderen. Hughes nevner den største jødemassakren i middelalderen, den som forekom i Granada i 1066 i det muslimske Spania.²⁰⁰ Fernandez-Morera nevner flere slike hendelser, blant annet i Cordoba i 1013 og i Zaragoza i 1039.²⁰¹ I andre bøker kan man lese om lignende massakrer og tvangskonverteringer i Nord-Afrika og senere i det muslimske Spania.²⁰² Religionshistorikeren Rodney Stark bemerker at

-
- Tyerman, 864 – “The second sack of Constantinople may have been as damaging as the first in 1204. Perhaps as many as 4000 Greek civilians died, about a tenth of the population; many others were enslaved or ransomed.”
  - Pihl & Rosenløv, 201 – «Kirker og huse blev plyndret og skændet, og indbyggerne blev udsat for massakrer, voldtægter og slaveri»
  - Bostom, 616-618 – utdrag fra ulike kristne og muslimske kilder om grusomhetene som fant sted

¹⁹⁶ | Ettetid, 41

¹⁹⁷ Tidslinjer, 148

¹⁹⁸ Tidslinjer, 218-219.

¹⁹⁹ Mennesker i Tid, 87

²⁰⁰ Hughes, 138

²⁰¹ Fernandez-Morera, 179-187

²⁰² Pihl & Rosenløv, 109, Scott 18-21

historiebøker gjerne utelater å nevne at de spanske muslimene hadde gitt ordre om å utvise alle jøder fra Spania århundrer før de kristne gjorde det samme,²⁰³ og at jødeforfølgelser i islam har tradisjoner tilbake til profeten Muhammed som beordret 700 jøder å grave sine egne graver.²⁰⁴

Lærebøkene sidestiller slike nyanser, og maler et bilde av et religiøst intolerant Europa på den ene siden med forfølgelser av annerledestroende, mens situasjonen i den islamske verden fremstilles som dens rake motsetning med religiøs pluralisme, toleranse og samarbeid.

---

²⁰³ Stark, *Bearing False Witness*, 24-25

²⁰⁴ Stark, *Bearing False Witness*, 27, se også Tjønn, 118-120

5. KONKLUSJON

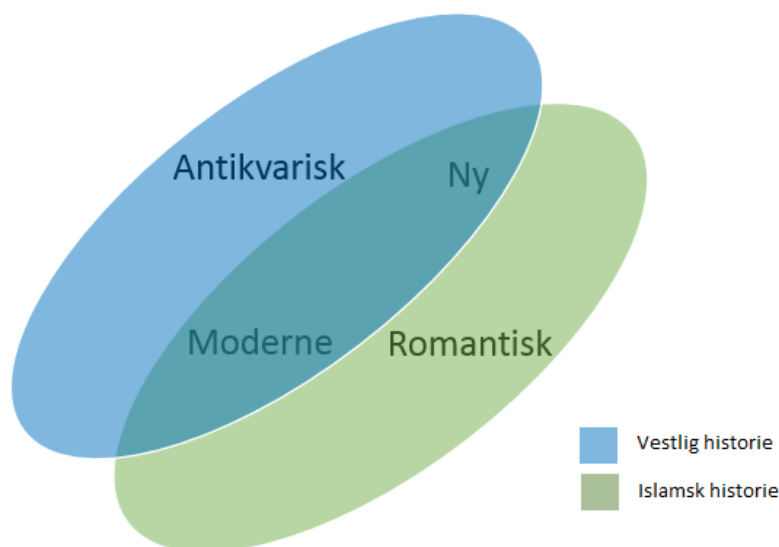
Etter å ha undersøkt fremstillingen av vestlig og islamsk middelalder i seks bøker for videregående skole og tre bøker for grunnskolen, er det enkelte klare fellestrekk i disse fremstillingene til tross for at det også er forskjeller mellom de enkelte lærebøkene. Fokuset for denne konklusjonen kommer til å være rettet mot hvilke likheter som finnes mellom lærebøkene, og hvilke fremstillingstradisjoner som kan sies å være dominerende i behandlingen av henholdsvis vestlig og islamsk middelalder. Først ønsker jeg å igjen påpeke, slik det ble gjort i innledningen til denne masteroppgaven, at ettersom den *nye* fortellingen om middelalderen er delvis kjennetegnet av et kritisk blikk mot den vestlige sivilisasjon gjør dette at spesielt denne fortellingstradisjonen har en betydelig overlapp med både den *antikvariske* og den *romantiske* fortellingen om middelalderen. Akkurat dette vil bli problematisert ytterligere ved bruk av eksempler senere i oppgaven.

Basert på delkonklusjonene etter analysen av hver enkelt bok er det umulig å ikke skimte konturene av et bilde som er rimelig entydig: Fremstillingene av vestlig historie i middelalderen og historien til den islamske verden skiller seg tydelig fra hverandre på flere måter. Mine funn kan kort oppsummeres på følgende måte:

1. Den nye fortellingstradisjonen er den klart dominerende innenfor fremstillinger av islamsk historie i middelalderen når det gjelder bøker for den videregående skole.
2. Den romantiske fortellingstradisjonen er den klart dominerende innenfor fremstillinger av islamsk historie i middelalderen når det gjelder bøker for grunnskolen.
3. Fremstillingene av europeisk historie i middelalderen er resultat av en kombinasjon av den moderne og den nye fortellingstradisjonen, både for videregående skole og grunnskolen.
4. Fremstillingene av islamsk historie er ofte preget av den romantiske tradisjonen, mens fremstillinger av europeisk historie tidvis er preget av den antikvariske tradisjonen. Disse antikvariske fremstillingene forekommer nesten utelukkende i de ulike bøkens fremstillinger av korstogene. Fremstillingene av vestlig historie i middelalderen har ingen tydelige romantiske fremstillinger som gjentas i flere lærebøker, mens fremstillingene av historien til den islamske verden i middelalderen har ingen tydelige antikvariske fremstillinger som gjentas i flere lærebøker.

Det fjerde punktet er viktig å presisere ytterligere, da jeg er fristet til å kalle dette hovedfunnet i hele oppgaven. Mye av det som i denne oppgaven defineres som *antikvarisk* eller *romantisk* kan like fullt sies å være en fremstilling som burde vært plassert i den *nye* fortellingstradisjonen. Mitt argument er at disse fremstillingene kan være *både* antikvarisk og ny når det gjelder vestlig historie, eller *både* romantisk og ny når det gjelder historien til den islamske verden. Ved å fremheve de negative sidene av vestlig historie kan dette i henhold til Melves definisjon plasseres i den *nye* tradisjonen, men samtidig også i henhold til Melves definisjon plasseres i den *antikvariske* på samme grunnlag. Den *nye* fortellingstradisjonen har også en overlapp med den *romantiske* tradisjonen når det gjelder islamsk historie. For å ikke virke fordømmende overfor andre kulturer ignoreres gjerne negative aspekter som gjerne ville hatt en klar plass innenfor fremstillingene av vestlig historie. Etter å ha lest gjennom lærebøkene kan det virke som vestlig historie er åpen for fremheving av problematiske historiske hendelser, kritikk og fordømmelse, mens slike fremhevninger av problematiske hendelser, kritikk og fordømmelse ikke opptrer i de delene av boken som omhandler den islamske verdens historie.

Det blå feltet
representerer
fortellingstradisjonene
der vestlig, eller
europeisk, historie
plasseres i lærebøkene,
mens det grønne feltet er
representativt for
fremstillingene av
historien til den islamske
verden

LITTERATURLISTE

Lærebøkene

For grunnskolen:

- Aarre, Tone m.fl.: *Midgard 6*, 2007, Aschehoug
- Aarre, Tone m.fl.: *Midgard 7*, 2008, Aschehoug
- Holm, Dagny & Utklev, Anne-Elisabeth: *Gaia 7*, 2008, Gyldendal
- Libæk, Ivar m.fl.: *Globus 6*, 2007, Cappelen
- Libæk, Ivar m.fl.: *Globus 7*, 2008, Cappelen

For videregående skole:

- Dørum, Knut m.fl.: *I Ettetid: Lærebok i Historie for Vg2 og Vg3*, 2016, Aschehoug
- Eliassen m.fl.: *Tidslinjer 1: Verda og Noreg | Historie Vg2*, 2007, Aschehoug
- Heum, Trond m.fl.: *Alle Tiders Historie: Verden og Norge før 1800*, 2013, Cappelen Damm
- Libæk, Ivar m.fl.: *Historie Vg2: Frå dei eldste tider til 1700-talet*, 2007, Cappelen
- Madsen, Per Anders m.fl.: *Perspektiver: Historie Vg2 • Vg3*, 2013, Gyldendal
- Orning, Hans Jacob m.fl.: *Mennesker i Tid 1: Verden og Norge før 1800*, 2007, Cappelen

Annen litteratur

Andrea, Alfred J. & Holt, Andrew: *Seven Myths of the Crusades*, 2015, Hackett Publishing Company Inc

Aukrust, Knut & Skulstad, Dorte: *Spansk Gullalder og arven fra jøder og muslimer*, 2011, Pax Forlag

Bostom, Andrew G.: *The Legacy of Jihad: Islamic Holy War and the Fate of Non-Muslims*, 2005, Prometheus Books

Collins, Roger: *Early Medieval Spain: Unity in Diversity 400-1000*, 1995, St. Martin's Press

Davis, Robert C.: *Christian Slaves, Muslim Masters*, 2003, Palgrave Macmillan

Esposito, John L.: *Islam: The Straight Path*, 2011, Oxford University Press

Fernández-Morera, Darío: *The Myth of the Andalusian Paradise: Muslims, Christians and Jews under Islamic Rule in Medieval Spain*, 2016, Intercollegiate Studies Institute

Gabrieli, Francesco: *Arab Historians of the Crusades*, 1969, Routledge & Kegan Paul

Gervers, Michael & Powell, James M.: *Tolerance and Intolerance: Social Conflict in the Age of the Crusades*, 2001, Syracuse University Press

Glick, Thomas F.: *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, 2005, Brill

Hillenbrand, Carole: *The Crusades: Islamic Perspectives*, 1999, Edinburgh University Press

Hoyland, Robert G.: *In God's Path: The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire*, 2015, Oxford University Press

Hughes, Aaron W.: *Abrahamic Religions: On the Uses and Abuses of History*, 2012, Oxford University Press

Lewis, Bernard: *What Went Wrong? The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East*, 2002, Oxford University Press

Lewis, Bernard: *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, 2004, Random House Publishing

Maalouf, Amin: *Korstogene sett fra arabernes side*, 1996, Pax Forlag

MacKay, Angus: *Spain in the Middle Ages: From Frontier to Empire, 1000-1500*, 1977, Palgrave Macmillan

Madden, Thomas F.: *Rivers of Blood: An Analysis of One Aspect of the Crusader Conquest of Jerusalem*,

http://www.academia.edu/4081837/Rivers_of_Blood_An_Analysis_of_One_Aspect_of_the_Crusader_Conquest_of_Jerusalem_10.02.2017- Hentet 12.12.2017

Madden, Thomas F.: *The Concise History of the Crusades Third Edition*, 2014, Rowman & Littlefield

Menocal, Mariá Rosa: *Lyset fra al-Andalus: Hvordan muslimer, kristne og jøder levde sammen i middelalderens Spania*, 2002 (norsk oversettelse 2012), Dreyers Forlag

Pihl, Michael & Rosenløv, Jesper: *Korstogene – islams ekspansjon og kristen modoffensiv*, 2016, Frydenlund

Phillips, Jonathan: *Holy Warriors: A Modern History of the Crusades*, 2009, Vintage Books

Riley-Smith, Jonathan: *The Crusades, Christianity, and Islam*, 2008, Columbia University Press

Runciman, Steven: *A History of the Crusades Volume III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, 1955, Cambridge University Press

Scott, Emmet: *The Impact of Islam*, 2014, New English Review Press

Skram, Harald Frode: *Historiefaget i Kunnskapsløftet: Dyktiggjøre og bevisstgjøre*, 2011, utgitt i Acta Didactica Norge, Vol. 5 Nr.1 Art. 2

Stark, Rodney: *God's Battalions: The Case for the Crusades*, 2009, HarperCollins Publishers

Stark, Rodney: *Bearing False Witness*, 2016, Templeton Press

Sæle, Christian: «Mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg» - Fremstillingen av Sovjetunions historie ca. 1928-1938 i norske lærebøker for videregående skole, 2005, Høgskolen i Bergen – Universitetet i Bergen

Tjønn, Halvor: *Muhammed: Profet og Kriger*, 2016, Dreyers Forlag

Tyerman, Christopher: *God's War*, 2006, Harvard University Press

Vryonis, Spyros: *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, 1971, University of California Press

Ye'or, Bat: *The Decline of Eastern Christianity under Islam*, 1996, Associated University Presses, New Jersey.